

Kapittel XIII

VELFERDSSAMFUNNET FUNDAMENTERES

Innledning

Rundt 1970 var folketallet i Rømskog stabilisert på ca 650 personer. Kommunen hadde de siste to, tre år på 1960-tallet vært igjennom en stor utbyggingsperiode, og det kom til å påvirke økonomien. Det ble tatt opp tre forskjellige lån til bygging av kommunehuset, og det måtte lånes penger til det private vannverk og elverket. Dermed var hovedkapitlet renter og avdrag i ferd med å tære på budsjettet. Nettobudsjettet for 1970 var satt opp med kr 723 000 i utgifter, og det måtte hentes vel 46 000 kroner fra skatte-reguleringsfondet for å få endene til å møtes. De sosiale utgifter var økende, og den største utgiftsposten på skolebudsjettet var kr 76 200 til Bjørkelangen ungdomsskole. Staten refunderte 75 prosent til lærerlønninger og skyssutgifter. Utgifter til lovpålagte sosiale trygder og privat forpleining var økende. Og fremdeles måtte veiutbedring og fast veidekke på hovedveien fra Akershus til Rødenes og svenskegrensa få høy prioritet. Tilskudd fra staten i form av skatteutjevningssmidler og andre offentlige tilskudd bidro til å balansere budsjettet.³⁴¹

I den tid som nå fulgte, skulle det komme enda flere og mer omfattende kommunale oppgaver, som krevde stram økonomistyring. Presset på arbeidsmarkedet ble stadig sterkere, og kommunen måtte ta grep for å stimulere næringslivet for således å skape nye arbeidsplasser. I alle år etter krigen hadde det vært et problem at ung arbeidskraft forlot bygda. Mange fikk arbeid i Oslo-området,

og rundt 1970 var det 25–30 ukependlere. Noen av de vanligste «rømsjing»-firmaene i Osloområdet var Spigerverket, Osterhaugsgatens Trehøvleri, Norske Meieriers Salgsentral, Kristen Seim anleggsgartner, Seim & Thorvaldsen, Kværner Brug, Siemens, Jølstad begravellesbyrå, Synnøve Finden, Staffs kaffe og Tomten. Det var fordelaktig at det kom arbeidsplasser i Bjørkelangen og omegn, for da kunne rømsjingene reise frem og tilbake på dagtid, slik skoleungdom gjorde.

For å kunne håndtere alle utfordringer måtte kommunen fornye seg både når det gjaldt administrasjonen og de ulike etater. Ved utlysning av nye stillinger ble det stilt strengere krav til kvalifikasjon og utdanning. Kommunens personale fikk tilbud om kurs og videreutdanning.

Det var et stort fremskritt at kommunen i august 1968 kunne flytte inn i helt nye og moderne omgivelser. Byggeprosessen hadde tatt lang tid siden brannen i 1959, men til gjengjeld fikk kommunen nå en desto bedre løsning på sitt plassproblem. Men etter hvert skulle det likevel vise seg at kommunen fikk behov for mer plass. Kommunehuset fikk en samlet gulvflate på 951 kvadratmeter, og i samme bygning var skolens gymnastikksal.³⁴²

I 1984 ble det vedtatt en videre utvidelse av kommunehuset med et tilbygg på inn-til 350 kvadratmeter. Tilbygget skulle være tilnærmet selvfinansierende, og det måtte beregnes driftskostnader. Johs Løvfald ble engasjert som arkitekt.³⁴³ Men prosjektet ble ikke gjennomført.

Samtidig var en helt ny tid i kommunen iverksatt. De kommunale etater ble modernisert med utvidet stab og spesialutdannede ledere. Målet var å få en effektiv og handlingskraftig kommune.

Det var en liten administrasjon i kommunen de første tiårene etter krigen. De få ansatte hadde ansvar for flere tjenesteområder, eller hadde deltidsjobber og opererte ut fra egne hjem. Betegnende er det at ordføreren brukte kona som sekretær.

På 70-tallet ble det stilt større krav til administrasjonen av kommunene. Innbyggernes behov ble endret og kommunene fikk også pålegg fra sentrale myndigheter som gjorde at den kommunale administrasjonen begynte å vokse.

Plan- og bygningslov

I 1965 ble det vedtatt en plan- og bygningslov som også gjaldt spredt bebyggelse, ikke bare i byer og tettsteder. Dette medførte at kommunene fikk behov for større ressurser i byggesaker, og også i planarbeid. På 70-tallet kom det første byggefeltet i Rømskog. Dette var en ny arealbruk i Rømskog som medførte nye behov. Avløpsrensing og renovasjon krevde flere ansatte. Etter hvert fikk kommunen også flere bygg som krevde vedlikeholdstjenester.

Sysselsettingen endret seg også samtidig. Tradisjonelt hadde bare mannen hatt arbeid utenfor hjemmet. Strukturendringer i primærnæringen, større etableringskostnader og likestillingssaken var med på å føre kvinnene inn i yrkeslivet. Samtidig ble det færre barn i hver familie og barna trengte omgang med andre barn. Behovene ble dekket av kommunen, først med barnepark og senere barnehage. Skolen har også de siste årene gjennomgått flere reformer, ikke minst har det blitt satt fokus på tiltak for personer med spesielle behov.

Frem til 1978 var det ikke institusjonsplas-

ser for personer som trengte ekstra pleie og omsorg. Noen eldre ble plassert i alders- og sykehjem utenfor kommunen, mens andre ble tatt hånd om av familien. Behovet for institusjonsplasser ble mer og mer åpenbart, og innen helse- og omsorgssektoren har det vært stor økning i antall ansatte.

Også på tjenesteområder der Staten hadde ansvar ble behovet for mer arbeidskraft større. Thoralf Tukkensæter, som hadde vært både trygdesjef og kommunekasserer, så at arbeidsområdene trengte større ressurser og gikk av som kommunekasserer og ble trygdesjef på heltid. Samtidig ble det også ansatt sekretær på trygdekontoret. Jørgen T. Tørnby, som hadde vært sekretær i kommunen, tok over som kommunekasserer. Likningssjef Harald S. Haugen hadde en tid ansvar for byggesaker. Disse ble nå ivaretatt av kommunens ansatte.

Veksten i tjenestene og antall ansatte medførte også at det ble behov for en sentraladministrasjon. I begynnelsen av 80-årene ble det ansatt både kontorsjef (senere kalt rådmann) og sekretær i sentraladministrasjonen. I begynnelsen av 70-årene var det en håndfull ansatte i Rømskog kommune, mens det 40 år seinere er over 80 ansatte.³⁴⁴

Stagnasjon i folketallet

Et av de store problem var stagnasjon i befolkningen. I forbindelse med planarbeidet for den første fylkesplanen tidlig på 1970-tallet, ble Østfold inndelt i fire regioner. Rømskog tilhørte Halden-regionen, som også omfattet Rødenes, Øymark, Aremark og Idd. Disse grensekommunene hadde i de første tiår etter krigen vært stagnerende eller fått synkende folketall. På 1960-tallet falt befolkningen i Rømskog og Aremark med noe over ni prosent.³⁴⁵ Rundt 1970 hadde befolkningen i Rømskog som kjent stabilisert seg på ca 650 innbyggere.

Boligbygging og etablering av nye arbeids-

Krokenfeltet var det første kommunale byggefeltet i Rømskog. Feltet er skilt ut fra Nedre Moen (73/1), til venstre i bildet. Bildet viser Krokenfeltet med ti hus sett fra Hagan. Foto: Per Haugen, 2010.

plasser var hele tiden viktige tiltak for å stimulere befolkningsutviklingen.

Derfor måtte det skaffes flere tomter med påfølgende regulering. Reguleringsplan og kloakk hørte nøye sammen, og i 1971 la ingeniør Sten Steinsås fra fylkesmannens utbyggingsavdeling frem et diskusjonsgrunnlag for oppsamling og rensing av kloakken fra Nordre Rømskog og ned til Rømsjøen. Ifølge permanent utløpsplan ville kloakken kunne ut i selve Rømsjøen med renseanlegg like opp for riksvei 21. For en del av traseen ville det bli nødvendig med pumpeledning og pumpestasjoner.³⁴⁶

I 1972 kjøpte kommunen nye tomtefelt til boligutbygging. I første omgang gjaldt det arealer fra Nedre Moen på nordsida og Brøttum-feltet på vestsida. Samtidig ble det innkjøpt areal for å utvide kommunens tomt ved sentralskolen med tanke på fremtidig

utbygging og utvidelser.³⁴⁷ Her skulle det senere komme aldershjem.³⁴⁸

I 1973 sto kommunen foran utarbeidelse av en generalplan i samarbeid med fylkesmannens utbyggingsavdeling.³⁴⁹ Følgelig kom det økende krav til høy teknisk standard. Ved ansettelse av kommunale tjenestemenn måtte det dokumenteres tilfredsstillende kompetanse og utdanning. Ikke minst var utbygging av vann og kloakk høyt prioritert. I 1975 kom det en tempoplan for gjennomføring av avløpsplan for utbygging av kloakkenettet i Nordre Rømskog.³⁵⁰ Slike prosjekter medførte store økonomiske utfordringer, som kommunen ikke kunne greie alene. I 1981 ble det vedtatt å finansiere videreføring av kloakkanlegget i Nordre Rømskog. Samlet sum var én million kroner. Staten bidro med kr 250 000, og det var tilsagn om lån i Norges Kommunalbank på kr 500 000.

Kommunens egenkapital til driftsmidler var 250 000 kroner.³⁵¹

Anbud på hovedkloakkledning og biledninger ble behandlet i 1983, og Hans Bolstad fikk kontrakt på prosjektet.³⁵²

I de påfølgende år ble det gjennomført reguleringsplaner for både etablerte boligområder og utbyggingsområder, blant annet det nye boligfeltet Krokenfeltet.

Våren 1976 ble det lagt frem forslag til salg av 10 tomter her.³⁵³ Engehaget fikk reguleringsplan året etter.³⁵⁴ Siden det fremdeles var mangel på regulerte tomtearealer, var tomtene foreløpig bare forbeholdt rømsjinger.³⁵⁵ Flere uten tilknytning til bygda fikk derfor avslag på sine søknader.

I våre dager ønsker kommunen å øke innflyttingen ved å tilby tomter til utenbygds. Høsten 1977 kjøpte kommunen enda et tomtefelt. Det var på 17 dekar, og teknisk etat fikk i oppdrag å regulere det.³⁵⁶ Selgere var Andor og Knut Ljøner.

I 1982 gikk kommunestyret inn for at det skulle bygges fire nye boliger pr år på kommunalt opparbeidede tomter.³⁵⁷ Samme år ervervet kommunen et nytt boligområde, Steinbyfeltet.³⁵⁸ To år senere kom det forslag til reguleringsplan for Steinbyfeltet.³⁵⁹

I kommunens boligbyggingsprogram for 1989-92 var kommunens målsetting å opprettholde en befolkning på ca 700. Med en tomtereserve på 31 tomter på Steinbyfeltet hadde kommunen en god tomtmargin flere år fremover.³⁶⁰

I 1991 var det planlagt seks boligtilbud med leiligheter, som var ment som et alternativ til eneboligbygging. Formålet med boligprosjektet var å skaffe rimelige boliger på tre og fire rom som et alternativ til tradisjonell eneboligutbygging.³⁶¹

Utbyggingen av Rømskog kommune førte til behov for egen bygningsrådssekretær, som i 1976 ble utvidet til egen stilling som kommunetekniker. Kravet til stillingen var

Byggefelt i Rømskog.

1. *Krokenfeltet – Første hus påbegynt i 1975. Totalt 10 tomter regulert til boliger.*
2. *Hellenefeltet – Første hus påbegynt i 1977. Totalt 10 tomter regulert til boliger.*
3. *Steinbyfeltet – Første hus påbegynt i 1993. Totalt 27 tomter regulert til boliger (Har blitt regulert 2 ganger, derfor så mange)*
4. *Skuråsfeltet – Første hus påbegynt i 2008. Totalt 12 tomter regulert til boliger.*
5. *Haukenesfeltet – Første hus påbegynt i 2005. 10 tomter regulert til boliger.*
6. *Sandumfeltet – Første hus påbegynt i 2012. 11 tomter regulert til boliger.*³⁶³

minst to års teknisk utdanning. Leif Vidar Nilsen ble ansatt.³⁶²

Han sa opp i 1988 og ble etterfulgt av Johan Taraldrud som kommuneingeniør til 2008. Kjell Flenstad ble ansatt i 2008 som virksomhetsleder. Fremdrift og utvikling av kommunen var avhengig av dyktige politikere. Derfor ble også politisk dynamikk en drivkraft og dynamo, skjønt Rømskog aldri har vært preget av de store politiske rivninger og konflikter. Det politiske landskap har alltid vært ganske fredelig og i samarbeidets ånd.

Politikk

Politisk arbeid og valg var gemyttlig og på et beskjedent plan. Det var små valgkretser, og i Trosterudgrenda var det under stortingsvalget i 1973 ikke langt unna like mange valglister som stemmeberettigede. Kretsen hadde 31 stemmeberettigede, og 75 prosent av dem, vel 20 personer, stemte i den gamle

grendeskolen som kommunen hadde leid ut som feriested til en Oslo-familie. Skolesalen var stemmelokale, og unntatt leieavtalen. De som møtte opp ved stemmeurnene fikk peppermynte og «påsasukkertøy».³⁶⁴

Høsten 1975 var det kommunevalg, og de politiske partier i Rømskog søkte om økonomisk støtte i henhold til gjeldende, statlige regler. Det var fire partier: Arbeiderpartiet, Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Høyre. De mottok henholdsvis kr 2328, 2026, 936 og kr 372 i partistøtte.³⁶⁵ Beløpene sto i forhold til partienes størrelse.

Resultatet av valget ble følgende: Arbeiderpartiet – 174 stemmer og seks representanter i kommunestyret. Kristelig Folkeparti – 109 stemmer og fire representanter. Senterpartiet – 71 stemmer og to representanter. Høyre – 36 stemmer og én representant. Dermed fikk kommunestyret for perioden 1976–79 totalt syv representanter av Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Høyre. Arbeiderpartiet fikk seks representanter. Johs Ramberg fra Kristelig Folkeparti ble valgt til ordfører med Jørgen Dahl som varaordfører. I formannskapet betydde dette at felleslista fikk tre representanter og Arbeiderpartiet to.³⁶⁶

Ordfører Johs Ramberg

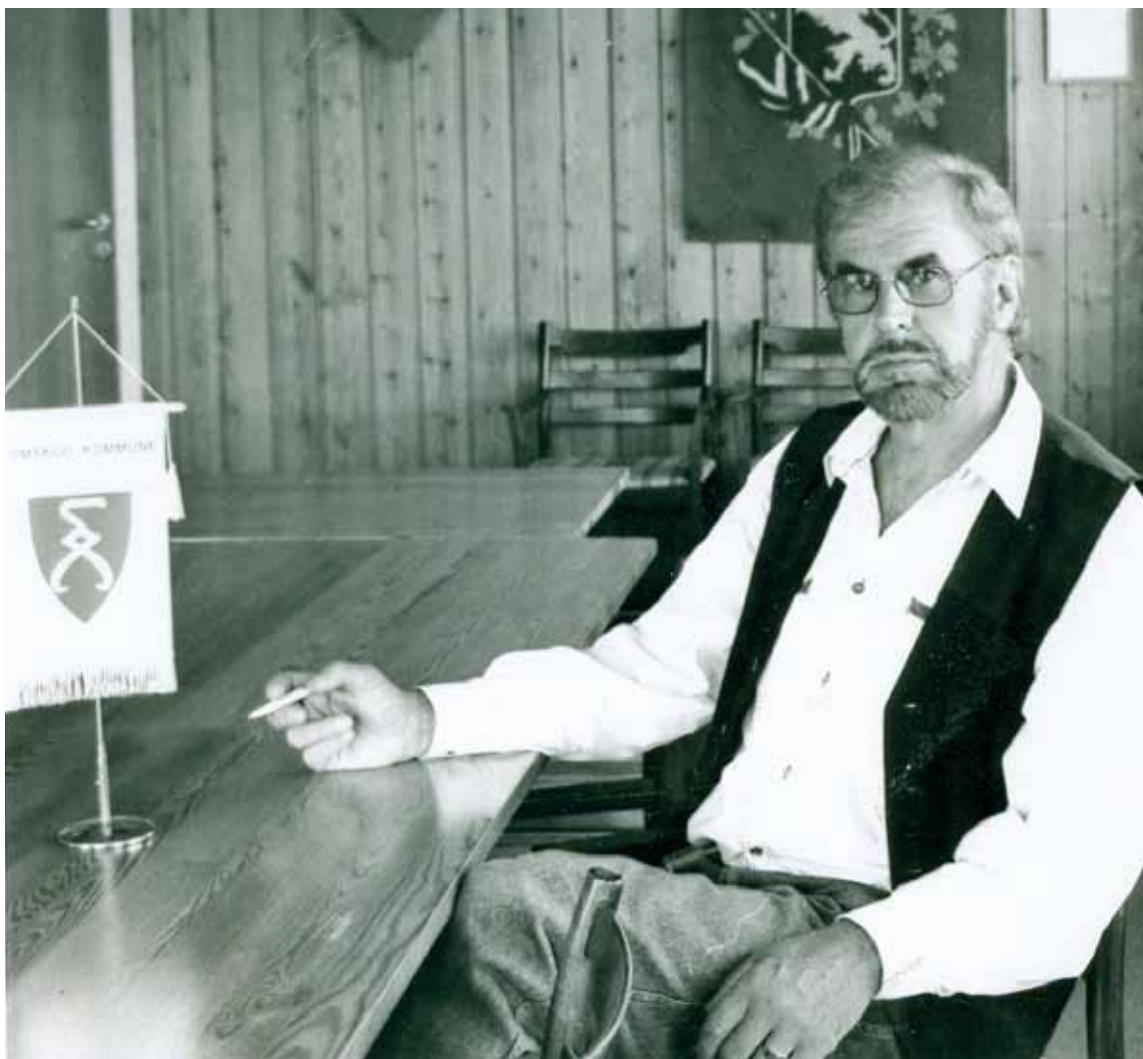
Johs. Ramberg, født 1940, er en viktig informant, samfunnsdebattant og politiker. Han beretter om de samfunnsmessige endringer som skjedde på 1970-tallet og helt frem til åra etter 2000. Ramberg har gjennom sitt eget arbeid i mange år bidratt til å styrke og utvikle kommunen. Han er utdannet lærer, og er politisk tilknyttet Kristelig Folkeparti. Etter å ha blitt valgt til ordfører i 1975, fungerte han som kommunens folkevalgte i perioden 1976–81. Deretter trakk han seg, men kom tilbake i 1988, og var ordfører frem til 2003.

Da Johs Ramberg ble aktuell ordfører-kandidat i 1975, var Ola Taraldrud ordfører.

Også han tilhørte Kristelig Folkeparti. Han oppfordret Johs. til å bli sin etterfølger. Forslaget var nok på forhånd inngående drøftet blant politikerne. Valget skjedde formelt da han for første gang møtte i herredsstyresalen. Johs hadde aldri vært der før, og selv om han manglet politisk erfaring og pondus, var han kunnskapsrik og godt forberedt. Han hadde satt seg grundig inn i kommuneloven og alle formaliteter og sakspapirer. Kommuneloven lå på nattbordet sammen med Bibelen. Kommunekassereren førte protokollene, og det var fremdeles ingen vanntette skott mellom de ulike etater og funksjoner. Åpen kommunikasjon og dialog mellom politikere og tjenestemenn var viktig, og er fremdeles et kjennetegn og kvalitetsstempel på små kommuner. Administrasjonen var liten og enkel. Tre sentrale personer administrerte kommunen på den tid. Det var ligningssjef Harald S. Haugen, trygdesjef Thoralf Tukkensæter og herredskasserer Jørgen T. Tørnby.

Ved siden av ordførervervet hadde Ramberg 80 prosent stilling på skolen.³⁶⁷ Det kan bemerkes at også de tidligere ordførere hadde sitt viktigste utkomme utenom kommunen, først og fremst skogbruk.

Hvordan var det for Johs Ramberg å bli kastet ut i politikk og ordførergjerning? Hvilke utfordringer skulle han møte? Ifølge eget utsagn følte han seg fullt og helt på hjemmebane. Alle kjente alle i Rømskog, og det var som kjent liten opposisjon og skarpe politiske motsetninger. Partiene arbeidet sammen mot samme mål, og hadde felles veivalg. Ordføreren skulle både innstille og saksbehandle de ulike saker, og dermed var det ennå ingen politisk og administrativ forskjell. I tillegg skulle han skjøtte sitt daglige arbeid på skolen. Arbeidspresset var stort, og økte stadig. Han krevde derfor at det ble ansatt rådmann, og satte ordførerstillingen inn på det. Da kravet ikke ble innfridd, gikk han følgelig av i 1982. Egil Grønstad ble an-

Johs Ramberg, født 1940, har sammen med Anders Taraldrud lengst tjenestetid som ordfører i Rømskog, begge med 22 år. Johs Ramberg førte klubba i Rømskog kommunestyre i perioden 1976 til 1981 og fra 1988 til 2003. Han ble i 1976 valgt til ordfører på det første herredsstyremøtet i den nye kommunestyresalen. Den første tiden var dette et ekstra tillitsverv i tilknytning til hans gjerning som skolelærer.

Han markerte seg sterkt idet han våget å gå nye veier for at Rømskog skulle være en god kommune å bo i. Han deltok i Østfold fylkestings forhandlinger i perioden 1980 til 1984. I sin aktive politiske periode var han innvalgt i en rekke råd og nemnder både i egen kommune og interkommunalt. En tid var han tiltakssjef.

Ved siden av dette drev han sin gård med 1400 dekar skog.

Han har i hele sitt liv vært ivrig opptatt av kristenliv og sang. Han var med og startet ungdomskoret PLUS, som han ledet i mange år. Han var med i Grenseteamet helt siden starten i 1972. Mye av sangen og musikken fra denne gruppen ble spilt inn på bånd. Det falt ham naturlig å delta i Rømskog blanda kor og Rømskog musikkforening.

Johs Ramberg har vært en viktig medspiller ved utarbeidelsen av bygdebøkene i Rømskog. Han er en god forteller, guide og markedsfører for grensekommunen i Rømskog. Som rømsjinger flest er han opptatt av stor- og småviltjakt særlig harejakt. Foto: Indre Akershus Blad.

satt som kontorsjef 1. desember 1981. Han sa opp i 1984.

Svein Syversen var rådmann i tiden 1984 – 1986, mellom Grønstad og Lunner. Lunner var rådmann fra 1986 til 1992. Etter Lunner fulgte Roy Haugen i tiden 1992 – 1998 og Magne Barane 1998 – 2010. Nåværende rådmann er Anne Kirsti Johnsen som ble ansatt i 2010. Dermed ble det en endring i ordførers rolle og funksjon. Han var ikke lenger både politisk og administrativ leder av kommunen. Fra nå av skulle rådmannen innstille sakene til formannskapet, som igjen fremla forslag til vedtak i kommunestyret. For øvrig fikk formannskapet etter hvert et større mandat med vedtaksrett i enkelte saker.

Ramberg understreker at det var en bred kontaktflate mot administrasjonen og daglig omgang med etatene. Dette var nyttig og lærerikt for alle parter. Det var forventet at ordføreren initierte nye tiltak og var pådriver og inspirator i prosjekter og prosesser. Ordføreren hadde en særlig nær kontakt med innbyggerne, og alle kjente ham personlig. De kunne møtes i butikken, i selskapslag og i skog og mark. Ombudsrollen fungerte 100 prosent, men var krevende.³⁶⁸ Dette skiller Rømskog fra de fleste andre kommuner, og bidrar til et folkelig engasjement til beste for fellesskapet i en veldreven kommune. Det er med andre ord en annen mentalitet her, noe som har sammenheng med identitet og tilhørighet i en liten kommune. Politikerforakt er i dag et skjellsord man neppe hører i Rømskog.

Kommunekasserer fra 1. januar 1989 var Ottar Gløtta. Han ble etterfulgt av nåværende, Tone Ringsbu, fra 1994. Assistent Rita Tørnby begynte i 1995. Trygdekontoret ble fra 1993 til 2003 ledet av Kari Pettersen. Her ble det etter hvert samarbeid med Marker Trygdekontor. I 2007 ble NAV opprettet i samarbeid med Marker Kommune. Marianne Hermanseter er leder. Kontoret er

åpent hver dag. På ligningskontoret har disse vært ledere: Rune Foss, Anders Johansen, Berit Fagermoen og Øyvind Jensen. Fra 2003 ble ligningskontorene i Indre Østfold slått sammen til Indre Østfold ligningskontor i Askim. Dette heter nå Skatt Øst.

Interkommunalt samarbeid

Samtidig er det viktig å ha et nært og konstruktivt samarbeid med andre kommuner og hele regionen i både Østfold og Akershus. Rømskog har i dag 41 interkommunale avtaler. Som kjent ble det inngått avtaler om samarbeid allerede like etter kommunedelingen i 1901. Rømskog kan ikke som liten kommune alene sitte med all fagkompetanse, og greie alle pålagte oppgaver. I et tidligere kapittel har vi sett hvordan ungdomsskolen ble organisert som et interkommunalt samarbeid med Aurskog-Høland over fylkesgrensa. Det ble også ansatt en felles skolesjef for de to kommunene.

Bjørkelangen skolesenter sto ferdig 1. august 1971 og er en videregående skole med gymnas og yrkesrettede fag for ungdom i alderen 16–19 år.³⁶⁹ Bussruta som ble opprettet mellom Rømskog og Bjørkelangen, var til stor nytte for skoleungdom. Før den tid måtte ungdom som ønsket videre utdanning (yrkesskole, handelsskole og gymnas), flytte på hybel, der de bodde hele uka. Noen studerte videre og etablerte seg utenfor bygda. Andre kom tilbake til hjembygda.

Skoleprosjektet vakte stor oppmerksomhet, og Bjørkelangen-modellen var et begrep på landsplan allerede før skolen sto ferdig. Men idrettshallen var en kostbar del av prosjektet, og møtte sterk politisk motstand.³⁷⁰ Den ble derfor ikke fullført før på 1980-tallet.

I 1973 var det planer om å bygge sykehjem i Aurskog-Høland. I den forbindelse anmodet Rømskog kommune fylkesadministrasjonen i Østfold om å undersøke mulighetene for at inntil seks plasser kunne stilles til disposisjon

Ordfører i Veselava, Egils Gruzde, og Rømskogs ordfører Kari Pettersen skriver under samarbeidsavtalen på fylkeshuset i den latviske byen Cesis. Foto: Nils Nilssen, 2006.

for Rømskog. Distriktslege Sverre Larsen hadde antydnet et slikt plassbehov.³⁷¹ Dette er noen eksempler på at Rømskog fremdeles hadde større kontaktflate mot Akershus enn resten av Østfold. Senere kom Østfold fylkeskommune sterkere på banen ved å tilby Rømskog sykehjemsplasser ved Edwin Ruuds hospital i Mysen. Ellers ble det i 1977 inngått samarbeidsavtale om interkommunal drift av Heggen skole.³⁷²

For øvrig var det mange samarbeidsprosjekter med Østfold-kommuner. Landbrukskontoret var felles med Marker kommune fra begynnelsen av 1960-tallet. Samarbeidet ble ytterligere utvidet fra og med 1. januar 2011.

I Rambergs tid hadde Rømskog opptil 20 interkommunale samarbeidsavtaler. Dette

kan kanskje oppleves som et «demokratisk underskudd». Grensebygda deltok også den gang i såkalte interreg-program. For øvrig har det til alle tider vært en bred sosial, kulturell og økonomisk kontakt over grensa til Sverige.³⁷³

I de seinere år har Rømskog kommune også engasjert seg i Latvia. Oppfordret av Østfold fylkeskommune har Rømskog, Marker og Aremark samarbeidskommuner i Cesisdistriktet nord-øst i landet. Ordfører Kari Pettersen skrev under samarbeidsavtalen med kommunen Veselavas ordfører Egils Gruzde i 2006. Etter kommunesammenslåing i Latvia i 2009 ble Veselava en del av Priekuli kommune. Avtalen mellom Rømskog og Priekuli ble underskrevet i 2010. Denne gjelder ut 2013.³⁷⁴

	Aremark	Askim	Eidsberg	Hobøl	Marker	Rakkestad	Rømskog	Skiptvet	Spydeberg	Trøgstad	Aurskog-Høland	Type samarbeid
Tjenester												
Fellestjenester												
Indre Østfold kommunerevisjon	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		IKS
Romerike Bedriftshelsetjeneste							x				x	Medlem
Innkjøp	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		Samarb
IT/IKT	x				x		x					Samarb
Østfold Interkommunalt arkiv	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		IKS
Arbeidsgiverkontroll					x		x					Samarb
Smaalensveven portal	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		Samarb
Bredbåndsamareid	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		Samarb
Indre Østfold kontrollutvalgssekr.	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		Kl § 27
Østfold Bedriftssenter AS	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		AS
KompetanseForum AS	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		AS
Indre Østfold Utviklingsfond	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		Samarb
Opplæringskatalog	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		Samarb
Indre Østfold Regionråd	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		Samarb
Østfold Utvikling	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		Samarb
Samarbeidskom Värmland-Østfold	x				x		x					Samarb
Overformynderisekretariat IØ	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		Samarb
Utviklingsavtalen	x				x		x					Samarb
Osloregionen					x		x					Samarb
Innovation Circle network	x				x		x		x			Nettverk
TransInForm	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		Nettverk
Oppvekst												
PPT							x				x	Samarb
Mortenstua skole -pu	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		Kl § 27
Ungdomsskole							x				x	Eier/Samarb
Helse og omsorg												
Lege							x				x	Samarb
Legevakt							x				x	Samarb
Alarmsentral/Nødmelding							x				x	Samarb
Helsesøster							x				x	Samarb
Jordmor							x				x	Samarb
Folkehelseprogrammet							x				x	Partner
Miljøretta helsevern i IØ	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		IKS
Overgrepsmottak												Samarb
Avtale om smittevern Sykehuset Østf.	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		Samarb

	Aremark	Askim	Eidsberg	Hobøl	Marker	Rakkestad	Rømskog	Skiptvet	Spydeberg	Trøgstad	Aurskog-Høland	Type samarbeid
NAV												
ASVO Bjørkelangen AS							x				x	AS
Kultur og barnevern												
Indre Østfold Krisesenter	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		IKS
Østfold Krisesenter menn	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		Samarb
Reiseliv Indre Østfold	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		Samarb
Opplev Grenseland AS	x				x		x					AS
Utvikling												
Brann							x				x	Samarb
Feiing							x				x	Samarb
LMN kontor	x				x							Samarb
Driftsassistansen Østfold	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		IKS
Oppmåling			x				x					Samarb
Renovasjon							x				x	Samarb
Slamlevering			x				x					Samarb
Skogbrannvakt	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		Samarb
Akutt forurensning	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		KL § 27
Klinisk veterinærvakt	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		Samarb
Rømskog Utvikling AS							x					AS
Rømskog Næringselskap AS							x					AS
Østfold Energi AS							x					AS
Normeka AS							x					AS
Norasonde AS							x					AS
Berger Eiendom AS							x					AS
Havass Skog BA							x					BA
Nordre Rømskog Vannverk AL							x					AL
Ertevann Vannverk AL							x					AL

375

Oversikten viser at en liten kommune kan fungere utmerket når den bygger opp samarbeid med nabokommuner. Rømskog kommune er et typisk eksempel på nettopp dette gjennom sine allianser med 11 kommuner i Østfold og Akershus.

Økonomi og befolkning

Hvordan greide kommunen seg økonomisk i åra etter 1970?

– Det var tverrpolitisk enighet om å spare penger til investeringer, slik at det skulle lånes minst mulig. Et av de største prosjekter i så måte mot år 2000 var kulturhuset. Kommunestyret vedtok 6/7 2000 å bygge kulturhuset med en kostnadsramme på kr 11 900 000.³⁷⁶ Det sto ferdig året etter uten at det var tatt opp en krone i lån.

Inntekter og tilskudd er en vesentlig del av kommuneøkonomien. Som medeier i Østfold Energi og Normeka fikk kommunen aksjeutbytte. Men kommunens skatteinngang har vært lav, fordi innbyggernes inntekter og utgifter har ligget under gjennomsnittet på landsplan. Staten har derfor med sin tilskuddsordning tatt hensyn til små kommuner. Mens Ramberg var ordfører, fikk alle kommuner med under 3000 innbyggere og en gjennomsnittlig skatt pr. skattyter under landsgjennomsnittet, et statlig tilskudd på tre millioner kroner. Staten trådte støttende til med sin lokale næringspolitikk fra midten av 1960-tallet og ut i 1970-årene. Distriktenes Utbyggingsfond (DU-midler) kom særlig grensekommunene til gode.

For øvrig har Rømskog hatt få sosiale problemer og utgifter i forhold til byer og urbane strøk med ustabile innbyggere. Kommunen ligger skjernet, og barn og unge er et viktig satsningsområde. En viktig oppgave er å redusere utflytting og stimulere innflytting til bygda. Forebyggende sosialt arbeid er viktig. Arbeidsledighet har neppe eksistert, og alminnelig fattigdom er ikke kjent. Samtidig ligger kommunen langt fremme med viktige og fremtidsrettede tiltak. Rømskog var for eksempel en av de første kommuner i landet med egen skoletannlege allerede i 1925.³⁷⁷ Dette vakte nasjonal oppmerksomhet. Sosiale tiltak, skole, kultur, helse og eldreomsorg er satsningsområder med gode resultater.

Den offentlige pleie og omsorg fra 1971

På slutten av 1960 tallet begynte Rømskog sosialstyre å arbeide for at det skulle ansettes en leder for hjemmehjelpstjenesten. Staten ga på den tid noe støtte til både ledelse og utførelse av hjemmehjelp.

I 1971 vedtok sosialstyret å lyse ut en 50 prosent stilling som sosialleder i Rømskog. Det var ingen søkere med sosionomutdanning til denne stillingen, men sykepleier Marit Tørnby ble ansatt. Hun hadde denne stillingen fram til desember 1976. Da tok Roy Haugen over som sosialsjef, i full stilling. Den hadde han frem til 1986, da Tormod Kleiven ble ansatt som helse- og sosialsjef. Han var i stillingen frem til 1998. Jon Riiser ble da ansatt som sosial- og kulturleder. Alle disse personene har vært med på å sette sitt preg på bygda.

I tiden Marit Tørnby var ansatt, ble det utarbeidet en plan for hjemmesykepleien, og Bjørg Tørnby Nilsen ble ansatt som sykepleiesjef i 50 prosent stilling i 1975. I den forbindelse kan det nevnes at hennes bestemor, Aagot Graverholt, i 1918 ble ansatt som sykepleier i bygda av sykepleieforeningen, så en kan si hun gikk i sin bestemors fotspor.

Både Marit og Bjørg hadde kontor i sine egne hjem, der de oppbevarte forskjellig utstyr de trengte for å utføre sine oppdrag når de var rundt i hjemmene.

Kommunen hadde en tid før det hatt både hjemmehjelp og husmorvikartjeneste. Sistnevnte tjeneste kan spores tilbake til begynnelsen av 1950-åra, da Ragnfrid Ramberg var ansatt som husmorvikar. Det var sosialstyret ved sekretær Jørgen T. Tørnby (som også var regnskapsfører i kommunen), som tildelte hjemmehjelp. Det var ikke uvanlig at det var døtre og svigerdøtre som fikk disse jobbene, og det hendte at de fikk innvilget en hel dag pr. uke.

Kommunen hadde på det tidspunkt ikke noe eget tilbud til sterkt pleietrengende pa-

Olaf Forsberg i hyggelig prat med hjelpepleier Grete Høilund ca 1980. Eier: Rømskog Eldresenter.

sienter. Slike plasser måtte kjøpes i andre kommuner. Marker aldershjem, sykehjem i Nannestad, Aurskog-Høland og Edvin Ruuds hospital på Mysen ble benyttet.

Mange så det som uverdig at dette måtte skje, og planer om å bygge en egen institusjon i Rømskog ble satt i gang i 1972. Det viste seg at denne prosessen tok tid, men i 1978 sto Rømskog alderspensjonat ferdig med 12 plasser. Bygget ble reist med blant annet lån fra husbanken.

Alderspensjonat hadde ikke så høye krav til bemanning, fordi Østfold fylke ikke prioriterte sykehjemsplasser i Rømskog. Dette medførte at de tyngste pleietrengende fortsatt måtte ut av kommunen.

Alderspensjonatet ble bemannet med hjelpepleiere og hjemmehjelpere, de fles-

te deltidsansatte. Staten refunderte utgifter til hjemmesykepleie med 75 prosent og til hjemmehjelp med 35 prosent. Sykepleiesjefen hadde det faglige ansvaret for Alderspensjonatet.

De første vaktene gikk på kl 17 om ettermiddagen. De lagde kveldsmat og hjalp beboerne med å stelle seg for natta. Deretter var det passiv vakt fra kl 22 til kl 07 (da sov pleierne på stedet, og ble vekket ved behov). Fra kl 07 til kl 10 hjalp de til med morgentstell og frokost.

«Det hendte at kokka måtte sette sausekjelen te si og trå til i pleien.»

Etter hvert som utviklingen gikk videre, og behovene økte, endret disse vaktene seg. I 1980 ble det bygget først to trygdeleiligheter, og deretter to til i 1982.

I 1986 ble helse- og sosialsenteret bygget som et tilbygg til Alderspensjonatet. Det rommet kontorer for hjemmesykepleie, lege med laboratorium, helsestasjon, fysioterapi, sosialsjef og tannlege. Tidligere hadde hjemmesykepleie og lege hatt kontor i Alderspensjonatet, og helsestasjonen brukte deler av spisestua der ved behov. Da satt beboerne og spiste på den ene siden av skilleveggen, mens babyer pludra og skrek på den andre siden.

I 1989 ble det bygget seks nye trygdeleiligheter, og i 2003 seks omsorgsboliger til eldre og funksjonshemmede. Boligene var tilrettelagt for heldøgns omsorg og pleie.³⁷⁸

For første gang ble det skaffet bolig til en psykisk utviklingshemmet i Rømskog. Vedkommende flyttet inn i egen leilighet i mai 2003, og det ble da ansatt egne folk i den sektoren. Denne gruppen ble ytterligere utvidet i mai 2010 da en utviklingshemmet flyttet inn i egen bolig. Tidligere hadde kommunen vært behjelpelig med å skaffe bolig til en fra denne gruppen i Marker.

Det viste seg at behov for institusjonsplasser økte, og i 1996 ble institusjonen derfor utvidet med fire plasser.

*Eldresenteret på tur til Hagasund ca 1990. Hanna Nybro er ivrig med fiskestanga.
Eier: Rømskog Eldresenter.*

*Kristiane Skogheim og Astrid Myrvoold trives med å delta i baking på Eldresenteret i slutten av 1990-tallet.
Eier: Rømskog Eldresenter.*

Rensing av tyttebær på Eldresenteret 2002. Gerd Høgenes, Hedvig Myrvold og Laila Tørnby, liker å hjelpe til med gammelt kjent arbeid. Eier: Rømskog Eldresenter.

I 1989 fikk halvparten av de til sammen 12 plassene status som sykehjemsplasser, resten var aldershjems plasser. Institusjonen fikk navnet Rømskog eldre senter med økt bemanning til følge.

I Rømskog som ellers i landet var det en økning av demens hos pasientene, og det ble derfor opprettet en egen avdeling for denne gruppen. I 2000 ble fire av de 16 plassene omgjort til en egen avdeling for demente og med egen bemanning. For pasientene er det en stor fordel å bo i et lite og trygt miljø, og med få personer å forholde seg til.

I 2009 ble det påbygget en kontorfløy med blant annet spiserom til de ansatte, bisettelsesrom, arbeidsstue til beboerne og lokale til hår- og fotpleie. Fløyen er i 2 etasjer, og dermed fikk kommunen sin første heis.

Da avdelingen for demente ble opprettet,

måtte daværende arbeidsstue tas i bruk til det, og både aktivtør og de pasientene som ønsket et aktiviserings tilbud, ble «husløse». Arbeidsstua brukes også som et tilbud til hjemmeboende eldre, og det drives en demensgruppe der en gang i uka.

Rømskog har lenge toppet statistikken når det gjelder eldre over 67 år og store deler av kommunens budsjett har gått til eldreomsorg. Det kan sies at denne omsorgen har vært god. I den forbindelse kan det nevnes at Rømskog eldre senter fikk «Hedersprisen for beste sykehjem i Østfold» i 2001.

Allerede da Alderspensionatet ble bygget i 1978 besto det av bare enerom. Mange andre kommuner har slitt med at flere pasienter må dele rom, og det ble opprettet tilskudd til omgjøring av tosen srom til enerom. Rømskog unngikk dette.

Fra samme tidspunkt har kommunen også hatt felles bemanning i hjemmesykepleien og institusjonen. Dette var naturlig fordi kommunen er så liten, men en ser at det har vært en fordel for pasientene å bli kjent med hjelperne, før de fikk plass på «Hjemmet».

Alderspensjonatet ble på folkemunne kalt «Hjemmet», og er på mange måter blitt et senter i bygda. Fordi det var så lange avstander til legevakt og sykehus ble det ofte brukt til øyeblikkelig hjelp. Foruten trygghetsalarmer for hjemmeboende eldre, var alarmer for de som arbeidet i skogen plassert der. For øvrig har Marker Sparebank leid lokaler der.

Fra 1989 ble det opprettet to korttidsplasser, istedenfor å tildele alle rommene til langtidsplasser. Dermed har man kunnet tilby hjelp til dem med pleieoppgaver i hjemmet som har behov for avlastning, og en har kunnet ta imot pasienter fra sykehus til rehabilitering. Disse plassene blir også ofte brukt i livets siste fase.

Det har heller ikke bydd på problemer å få tak i kvalifisert hjelp, eller å få ufaglærte til å ta utdanning. Det har resultert i at kommunen fra 2000 har scoret høyest i Østfold på utdanned personell i omsorgssektoren.

Bruk av hjemmehjelp og husmorvikar var relativt høyt rundt 1977. Bruken gikk faktisk opp etter at Alderspensjonatet ble bygget, for senere å synke. Nå innvilges det sjelden hjelp fra husmorvikar og antall brukere av hjemmehjelp er gått ned de senere år.

Det er uvisst hva dette skyldes. Kommunen har også bidratt med tilskudd til utbedring av boliger med blant annet bad og sanitærlegg. Dette kan ha en betydning.

Det kan også bemerkes at kommunen har et lager av hjelpemidler til utlån og at folk kan få hjelp til å søke Hjelpemiddelsentralen om større hjelpemidler.³⁷⁹

«Eldrebølgen»

Økende levealder setter stadig større krav til omsorgstjenesten i kommunen. Den så-

kalte «eldrebølgen» kom for full tyngde etter 1990. I 1998 varierte forventet levelader med inntil 24 år i norske kommuner. Mens norske menn i gjennomsnitt kunne regne med å bli vel 75 år, levde menn i Rømskog ti år lengre.³⁸⁰ Ifølge statistikken er levealderen som regel høyest i små bygdekommuner. Livskvaliteten er en avgjørende faktor for et lengre liv. Mindre stress, fysisk aktivitet, sunt kosthold, naturherligheter og et tett, sosialt nettverk er verdier knyttet til utkantstrøk. Tormod Kleiven hadde i 1998 vært helse- og sosialsjef i Rømskog i 12 år, og kunne bekrefte at slike kriterier passet bra for Rømskog. Også kulturverdier og gammel bygdekultur bidro til trivsel og økt aktivitet blant pensjonister og folk flest. I en inkluderende bygd som Rømskog behøvde ingen å føle seg til overs. Følgelig var psykiske lidelser og alkoholmisbruk mindre vanlig her enn mange andre steder. Daværende ordfører Johs Ramberg påpekte kroppsarbeid som en viktig del av hverdagen til folk i jord- og skogbrukskommuner. «I slike bygder er det få muligheter til å bli feit bak et skrivebord. Mye mosjon og godt kosthold kjennetegner gjerne en befolkning som har levd tett på naturen...» Ramberg understreket at et aktivt liv ga store helsemessige gevinster.³⁸¹

Statistikk må alltid vurderes kritisk, og i en kommune med få innbyggere knyttes det en del usikkerhet til tallene. Dette gjelder også den aldersmessige fordeling mellom kjønnene. Mens kvinnene ellers i landet har den høyeste gjennomsnittlige levealder, er det altså mennene som lever lengst i Rømskog. Ramberg mener at det kan ha en genetisk årsak. På begynnelsen av 1900-tallet var det i bygda noen sterke slekter med store barneflokker og mange gutter som levde opp. Disse levde fremdeles i 1990-åra og bidro således til å trekke opp gjennomsnittalderen for menn.³⁸² Dersom en ung mann, derimot, skulle dø, vil dette ene dødsfallet trekke

Helse- og omsorgssjef Bjørg Tørnby Nilsen.
Foto: Per Haugen, 2012.

snittalderen for menn tilsvarende ned, og gi stort utslag i en bygd med få innbyggere. Under alle omstendigheter er levealder høy for både menn og kvinner i Rømskog som en følge av livskvaliteten. Samtidig er Rømskog bedre rustet enn mange andre kommuner til å møte «eldrebølgen».

De eldre bidro selv til å møte utfordringene. Styret i Rømskog pensjonistforening fungerte fra 1991 som eldreråd.³⁸³

Utvalget for oppvekst og omsorg kom i 1998 med forslag til handlingsplan for eldreomsorgen for kommende fireårsperiode. Kommunen så positivt både på denne og initiativ til en idédugnad som kunne videreutvikle eldreomsorgen.³⁸⁴ Et viktig anliggende var en skjermet avdeling for eldre med demens.

Dagens ansatte innen pleie og omsorg

Det har vært kontinuitet i ledelsen av helse og omsorg i Rømskog. Sykepleier Bjørg Tørnby

Marit Axelsen tjenestegjorde i helseetaten i nærmere 40 år. Foto: Per Haugen, 2012.

Nilsen har vært ansatt i kommunen siden 1975 og er fremdeles i tjeneste. Hun begynte som sykepleiesjef og da kommunen omorganiserte i 1995, ble hun Helse- og omsorgsleder.

Marit Axelsen ble assisterende sykepleiesjef i 1978 og assisterende helse- og omsorgsleder fra 1995 og til nå.

I skrivende stund, mars 2011, er personalet fortsatt det samme innen pleien på sykehjemmet og i åpen omsorg (hjemmesykepleien). Det er nå 24 årsverk fordelt på 45 personer. I tillegg kommer helsetjenesten som fastlege, helsesøster, psykiatrisk sykepleier og fysioterapeut.

Legetjenester

I åra 1948–75 var all syketransport utført av Nordre Høland og Bjørkelangen Sanitetsforeninger. I 1975 overtok Akershus fylke. Fra og med 1. april 1975 ble det etablert en legevaktordning for Aurskog-Høland og

*Kommunelege Stein Lasse Christensen.
Foto: Per Haugen, 2012.*

Rømskog. Ordningen gjaldt øyeblikkelig hjelp. Vanlige syke måtte fremdeles ta kontakt med sin faste lege i kontortiden.

Tiltaket var til å begynne med en prøveordning, og ga så gode resultater at ordningen ble permanent. Vakthavende lege benyttet seg av en mobiltelefon, innkjøpt av Aurskog-Høland kommune. Dermed ble det lettere å få tak i legen også ute i felten.

Fem av kommunens leger var villig til å delta i legevaktordningen. Vaktene varte fra kl. 18.00 om kvelden til kl. 08.00 neste morgen. Helgevakta fortsatte som tidligere med ukentlige annonser i avisa. Ifølge distriktslege Kai Otto Lindbeck var antall leger i Aurskog-Høland såpass høyt i forhold til folketallet, at forholdene burde ligge vel til rette for den foreslåtte legevaktordning. Samtidig innebar ordningen en bedre regulering av fritiden for legene i kommunen. Fra nå av ville det bli en vakthavende lege tilgjengelig

hver dag hele uka for hele Aurskog-Høland, samt Rømskog. Vaktlistene ville ikke bli annonsert i avisa, men være tilgjengelig i de respektive telefonsentraler. For øvrig var det alltid leger i området i tilfelle alvorlige ulykker. Distriktslegen uttrykte ønske om flere mobiltelefoner.

Legevaktssentralen var fra midten av 1970-tallet på Aurskog og flyttet til Bjørkelangen sammen med ambulansetjenesten midt på 1990-tallet. Det er blitt sagt at rømsjøingene ikke brukte legevakta før det var alvor. Det er vel noe i det at tjenester som er langt unna, brukes mindre enn det som er nært. Derfor ble alderspensjonatet brukt en del til legevaktoppdrag.

Egen kommunelege

Det hadde som kjent i mange år vært samarbeid med Aurskog-Høland om felles distriktslege med kontordag i Rømskog to ganger pr måned («dåkterdager»). Legekontoret var da i kommunehuset, og ble flyttet til Alderspensjonatet, da det sto ferdig i 1978. Blant distriktsleger som ble kjent i bygda, var Sverre Larsen, Kai Otto Lindbeck og Hjalmar Kvåle.³⁸⁵

I 1984 vedtok kommunestyret å opprette en egen legetjeneste, som trådte i kraft 1. januar 1985.³⁸⁶ Kommunelegen fikk egne lokaler i Helse- og sosialsenteret da det åpnet i 1986. Medhjelpere for legen var helsepersonell innen pleie- og omsorgstjenesten i kommunen.

Legen skulle ha en arbeidstid på vel halvannen time pr uke, og stillingen som sykepleiersjef skulle samtidig utvides til trefemtedels stilling. For å oppnå mest mulig tilfredsstillende lege-, fysioterapi- og sykepleietjeneste i Rømskog måtte det planlegges nye lokaler. Kommunen tok endelig standpunkt til organisasjonsordningen etter drøftinger med Aurskog Høland og forhandlingene mellom NKS og legeforeningen.

Fysioterapeut Rolf Jørgen Bjerke. Foto: Per Haugen, 2012.

Av leger som hadde praksis på denne tiden, kan nevnes Sjur Bakken, Agneta Danielsson og Lasse Christensen. Sistnevnte fikk fastlegetilskudd, da det ble innført i 2000. Han har vært her lengst, og fungerer fortsatt i stillingen. Kommunelegen har i mange år hatt kontortid i Rømskog to dager i uka.

Fysioterapi

I 1986 ble det opprettet stilling som kommunefysioterapeut, men stillingen ble først besatt i 1988 med Ragnhild Bøhn. Hun fikk henvist hjemmeboende pasienter og klienter på Alderspensionatet. Hun gikk av med pensjon i 1996, og deretter fulgte Jette Spang Sandum og Bjarne Søby.

Behovet for fysioterapi økte, og stillingen ble omgjort til 50 prosent driftstilskudd

i 2005. Tre år senere overtok Rolf Jørgen Bjerke. Både Søby og Bjerke kunne tilby pasientene flere behandlingsmåter, blant annet akupunktur og mer bruk av treningsapparater.³⁸⁹

Næringsmiddelkontroll

I 1974 ble det opprettet interkommunal næringsmiddelkontroll i indre Østfold, som inkluderte Rømskog. Etter hvert ble tjenesten utvidet til miljørettet helsevern. Den tar seg av de fleste oppgaver innen området, som tidligere ble utført av helsesøster og lege.

Kommunens ulike funksjoner hører nøye sammen, og for å kunne styrke næringsliv og bosetting måtte infrastrukturen få høyeste prioritet. Ikke minst de tekniske oppgaver med utbygging og reguleringsplaner medførte en stadig større økonomisk belastning,

både på grunn av egne behov og overordnede myndigheters krav. Hvordan ga dette seg utslag i Rømskog?

Tekniske oppgaver

Anlegg og vedlikehold av veier var stadig på sakskartet. Bidrag fra stat og fylke bidro til å lette det økonomiske trykk. Fullføringen av veianlegget på østsiden av Rømsjøen hadde ennå i 1969 høy prioritet. Året før hadde fylket overtatt veien fra Rømskog kirke til Flesabekken. Grovplanering av den gjenstående strekningen Flesabekken–Trosterud var utført av skogeierne, siden dette var en viktig vei for skogsdriften.³⁹⁰ Også kommunen trengte slike veier. I 1970 vedtok kommunen å være med på skogsveianlegget ved Botten ved Vortungen, som omfattet kommunens egen skog.³⁹¹

Ifølge herredsskogmesteren var det stort behov for å bygge ut skogsbilveinettet i raskere tempo enn tidligere. Derfor fikk Bjørn og Reidar Nilsen i 1971 kommunal garanti for kjøp av bulldozer. Det var i kommunens egen interesse å ha et habilt firma med nødvendige og regningssvarende maskiner i bygda.³⁹² Kravet til standard og bredde på skogsbilveiene økte i takt med endringene i skogbruket.

Samtidig ble Østfold fylke stadig mer engasjert i veiarbeid også i Rømskog. Kommunestyret sa seg i 1971 tilfreds med store fylkesbevilgninger og pågående veiarbeider i Rømskog. Veisjefen la frem forslag til ny veitrasé Eidet–Engehaget via Tørnby, ved Ramberg og Os bru – riksgrensa.³⁹³

I 1974 ble noen offentlige veier nedlagt og tilbakeført grunneierne vederlagsfritt. Dette gjaldt blant annet den gamle riksveistrekningen Rødenes–Rømskog, fylkesveien Kudalen–Os bru og veiparsellen Os bru–riksgrensa. Nedleggelsene skjedde ifølge veilovens paragraf syv og åtte. Grunneierne

hadde ikke krav på noen grunneiererstatning for anleggene.³⁹⁴

Kommunen ønsket på sin side å opprettholde strekningen Skjønhaug–Vestby som fylkesvei. Veien betydde mye for at bosetningsstrukturen i området skulle beholdes og stimulere til nybygging. Det samme gjaldt veien Rømsjøen øst, som også ble brukt til kjøring av skolebarn. Veien Klubbemoen–Lia var en sammenbindingsvei til lokale sentra, og var viktig for de lokale oppsittere.³⁹⁵ Seinere er veien Skjønhaug–Vestby blitt kommunal, mens veien Klubbemoen–Lia fortsatt er privat (2011).

I 1982 var Riksvei 21 gjennom kommunen oppe til behandling i kommunestyret. Denne hovedveien var til dels smal, og med mange krappe svinger og uoversiktlige bakketopper. Derfor så kommunen det som meget påkrevd å foreta punktutbedringer ved Tørnby Landhandel og Steinbytoppen så snart som mulig. Utbedringene ville ikke bli særlig kostnadskrevenne.

Når det gjaldt nyanlegg, hadde to prosjekter særlig høy prioritet. Det ene gjaldt anlegget Eidet–Tørnby Landhandel, og den andre etappen Ramberg–Mojordet. Kommunen var ikke tilgodesett med midler til nyanlegg på lang tid, og mente derfor at det var et rimelig krav at begge prosjekter ble utbygget i planperioden 1986–89.³⁹⁶

I 1986 kom det tre forslag til veiomleggingsprosjekter, som var omlegging ved Ramberg, utbedring ved Vestre Tørnby og omlegging ved Eidet.³⁹⁷ Bare Vestre Tørnby ble realisert. Her ble veien, som hadde gått over tunet, lagt vest for låven. Omleggingen var ferdig i 1990.³⁹⁸

Med økende bilisme kom større hastighet på veiene. Kommunestyrerepresentanten Willy Bray påpekte i 1982 behov for fartsbegrensning på Riksvei 21. Det var flere farlige utkjøringer, og Rømskog hadde to boligfelt som allerede var fullt utbygget. Hellenefeltet

ville få byggeklare tomter om kort tid. Østkrokenveien som er fylkesvei, gikk mellom de to boligfeltene. Willy Bray anmodet trafikksikkerhetsutvalget om å ta denne saken opp med veimyndighetene før det skjedde en alvorlig ulykke. Kommunestyret anmodet om innføring av fartsbegrensning på 30 km i timen på Krokenfeltet snarest.³⁹⁹

I tråd med dette kom de myke trafikanters behov på sakskartet i 1986. Nye prosjekter var gang- og sykkelsti på strekningen Steinby-Skoletoppen, og anlegg av gateløp på samme strekning. Samtidig ble det vedtatt å anlegge rasteplass ved nordenden av Skillesvika.⁴⁰⁰ Denne er imidlertid ikke kommet på plass.

Telekommunikasjon

Både kommunen og næringslivet var avhengig av et effektivt telefonsamband for å kunne utvikle seg videre. Store avstander i øde skogsområder hadde ført til at denne del av kommunens modernisering hadde tatt lang tid. Det var ikke bare problematisk å føre linjene frem. Også linjebrudd under uvær og andre uforutsette omstendigheter kunne føre til komplikasjoner og store kostnader. Manuell drift av sentralene var heller ikke særlig regningssvarende i en moderne tid med akselererende krav til effektivitet.

Automatisering av telefonnettet i Aurskog-Høland og Rømskog ble gjennomført fredag 16. november 1979.⁴⁰¹ Klokket 17.00 klippet ordfører Olaf Morgenlien i Aurskog-Høland kommune over de 16 midlertidige kablene som forbandt det manuelt betjente nettet til Bjørkelangen hovedsentral. Bare få minutter etter åpningen ringte Rømskogs ordfører Johs. Ramberg direkte fra automatsentralen for å kontrollere forbindelsen.⁴⁰² Det må ha vært en stor og løfterik opplevelse.

Automatiseringen hadde kostet til sammen vel 25 millioner kroner. De direkte investeringene utgjorde ca kr 12 700 pr. abonnent.⁴⁰³ Fra nå av kunne abonnentene

ringe direkte, og sentralborddamene trengtes ikke lenger. Ingen av de 39 kvinnene som hadde vært tilknyttet sentralene Bjørkelangen, Høland, Hemnes, Setskog og Rømskog, fikk tilbud om nytt arbeid nærmere enn Oslo. Fem av dem gikk av med pensjon, og de som ikke ønsket å pendle til Oslo, ble tilbudt omskolering til montørtjeneste. De kunne eventuelt søke andre yrker.⁴⁰⁴

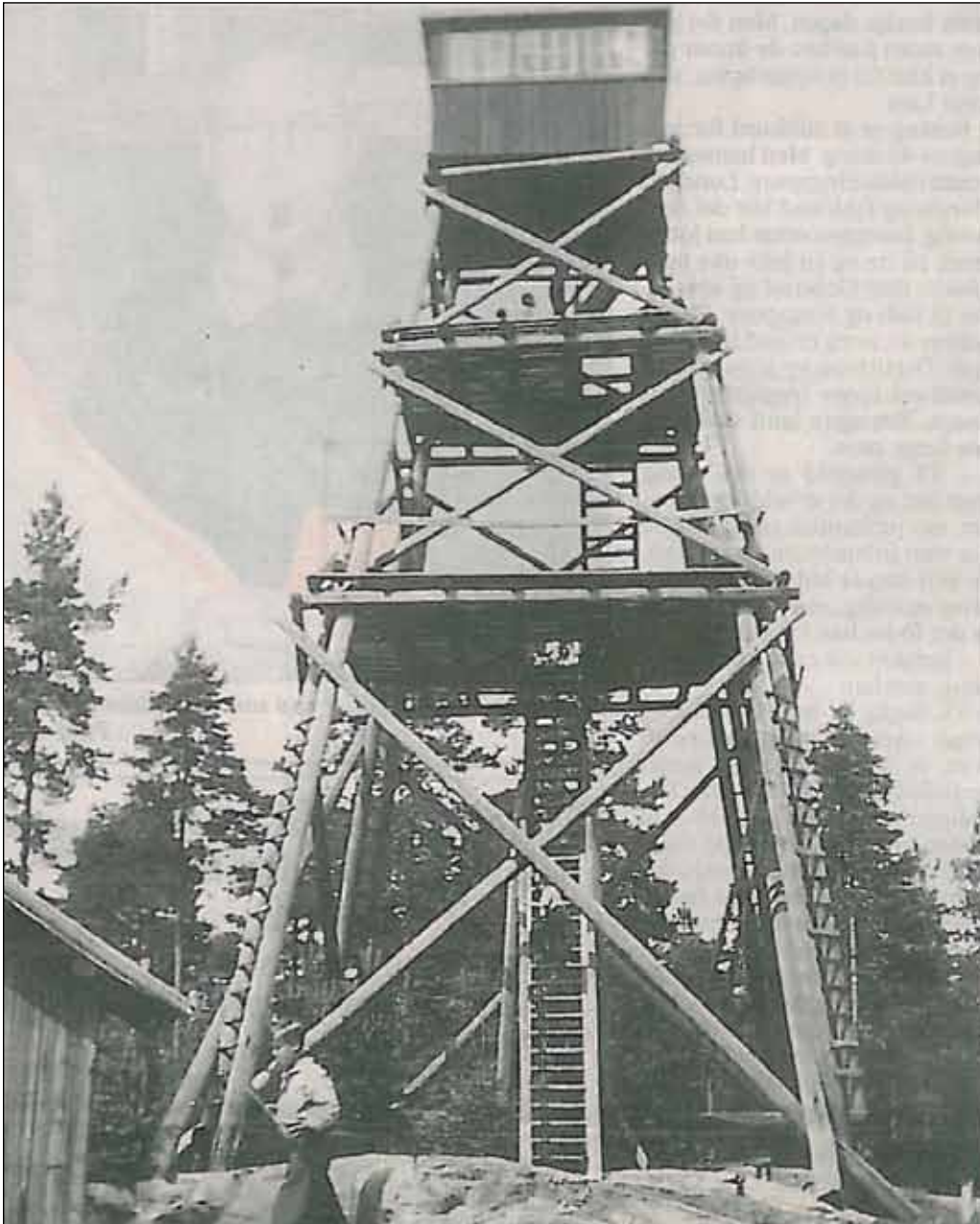
Rømskog var dermed trådt et langt skritt inn i den moderne tid med sentralisering, automatisering og effektivisering. Tele-, radio- og tv-systemer blir i dag digitalisert. Utviklingen er gått raskere etter 1950 enn i alle de foregående år. Supereffektive mobiltelefoner gjør det mulig å ringe til hele verden fra den fjerneste avkrok. I skrivende stund er det debatt om hvor raskt bygda kan få såkalt bredbånd slik at internettbrukere kan koble seg til lynraske IT-linjer.

I 1998 var Rømskog bibliotek tilknyttet Internett gjennom Smaalensveven, et fellesprosjekt for bygdene Hobøl, Marker, Rakkestad, Rømskog, Spydeberg og Trøgstad. Kommunen fikk tilbud om tilknytning via samme server til sine tjenester, og takket ja til Digitalt informasjons- kulturnett (DIKK), dersom også de andre kommunene deltok.⁴⁰⁵

Også skoleverket er gått inn den moderne IT-verden med datamaskiner og skjermer på pultene. Men utstyr som i dag er hypermoderne, er avlegs i morgen. Også kommunikasjonene og teknologi er blitt en del av bruk- og kastsamfunnet.

Brannvern og branntårnet på Haukenesfjellet

I en moderne kommune er effektivt brannvern nødvendig. Skogbrann var en stadig trussel i skogsbygder, og observasjon og årvåkenhet var viktig. Etter hvert som skogen ble mer verdt, ble det lagt mer vekt på å beskytte skogen mot skogbrann. Et samarbeid mellom Østfold Skogselskap, Det norske gjensidige Skogbrand - Forsikringsselskap

Branntårnet i Rømskog en sommerdag i 1937. Dette ruvende byggverk er det 17 meter høye branntårnet som ble reist på Haukenesfjellet i 1929. Det erstattet det gamle tårnet fra 1909, som var sju meter høyt. Etter at tårnet var ferdigbygget utpå sommeren, ble det arrangert invielsesfest. Festen trakk mange folk, været var flott, og tårnet var for anledningen pyntet opp med løv som raslet friskt i vinden. Da det gamle tårnet ble revet, ble hytta på toppen firt ned like hel. Den kan skimtes nede til venstre på bildet. Hytta ble brukt som brakke for arbeiderne som bygget tårnet. Den sto der i mange år etterpå. Forfall og hærverk gjorde at den tilslutt ble revet. Gutten til venstre på bildet er Harald Forsberg. Jørgen Sundsrud kan skimtes i trappa. Tårnet sto til 1955 og ble da erstattet av et mer solid, med ytre kledning, men som er noen meter lavere. Tekst og foto: Mads Sletten.

Branntårnet på Haukenesfjellet (Haukenestårnet) har de siste åra gjennomgått betydelige utbedringer og utvidelser. DNT (Den Norske Turistforening) Indre Østfold har vært ansvarlig for arbeidene. Ved hjelp av spillemidler, støtte fra Rømskog kommune og Olav Thon-stiftelsen er det bygget oppholdsrom inni tårnet på bakkenivå. Her er det muligheter til å varme seg, og lage mat ved hjelp av en gasskomfyr.

I annen etasje er det laget et overnattingsrom med plass til seks personer. Oppholdsrommet på toppen er også satt i stand. Bygget har fått en utvendig plattform med sittebenk og grill. Ansvarlig for snekkerarbeidet er Øyvind Sand. Foto: Nils Nilssen, 2011.

Det er viktig for brannmannskapene å kunne øve. Her blir gamlebygningen på Vestre Bøen brent ned under kontroll av brannmannskapet på Rømskog 24. april 2002. Foto: Kjeld Magnussen.

(«Skogbrand») og Rømskog kommune førte til at det ble reist et branntårn på Haukenesfjellet i 1909. I tørre tider om sommeren lønnet skogbrannforsikringen en brannvakt her.

Tårnet ligger 335 meter over havet og med milevid utsikt. Ved siden av Slavasshøgda er det Østfolds høyeste punkt. Dette ble regnet som Østfolds høyeste fjell, og den gang målt til 329 meter over havet, seinere korrigert til 336 meter.

Tidligere var det tre slike tårn i Østfold. Branntårnet på Haukenesfjellet ble det første, og var et åpent tømmertårn med hytte, der gulvplanet lå seks meter over bakken. Det fikk telefonforbindelse med bygda, og opparbeidet gangvei fra Nordli.

I 1927 ble det sendt forespørsel til «Skogbrand» om det var interesse for å bekoste

bygging av et nytt tårn. Svaret var ja, dersom skogeierne bidro med 65 tømmerstokker, og Anton Lillevoll ble benyttet som byggmester. Han var ansett som spesialist på området.

Også dette skulle være et åpent tårn, og ble 12 meter høyt. Senere er det beskrevet som 14 meter. Totale kostnader var kr 2.240, herav kr 180 til ny telefonlinje.

Før krigen ble tårnet også benyttet som værvarslingsstasjon. Det gjaldt særlig i ustadig vær. Da skulle Meteorologisk Institutt varsles hver time for å få oppgitt bygenes posisjon og styrke.

Men tårnet forfalt og inventaret ble vandalisert under krigen. I 1953 ble det derfor igjen bygget et nytt tårn. Først ble det foreslått at det skulle reises i stål men dette viste seg å bli for komplisert. Det ble derfor bygget i tre, og lukket helt ned til bakken. Høyden

på dette tårnet var 12 meter, og kostet totalt kr 9.500. På toppen fikk det et ekstra rom med vinduer rundt det hele. Midt i rommet sto det et åttekantet bord med kart over områdene rundt. Kartets midtpunkt var Haukenesfjellet, hvor et peileapparat var plassert. Det var således enkelt å finne retningen til røyk eller en eventuell brann. Vanskeligere var det å beregne avstanden. Da var det nyttig å kontakte andre branntårn, slik at man kunne krysspeile seg fram til brannstedet. Derfor var det viktig med rask telefonforbindelse, og dette var et stadig tema i kommunestyrets behandling av telefonnettet i mellomkrigsåra.

Tårnet ble benyttet frem til 1975 da vakt holdet opphørte. Daniel Sundsrud var den siste faste brannvakta.⁴⁰⁶ Johs Ramberg fikk da forespørsel om han ønsket å overta tårnet, eller om han forlangte det fjernet. Det sto nemlig på hans eiendom, og tomte var ikke fradelt. Resultatet ble at kommunen etter hvert overtok tårnet som et minnesmerke. I dag er tårnet på Haukenesfjellet kulturminne og turistattraksjon. Samtidig er det blitt turisthytte drevet av Den Norske Turistforenings avdeling i Indre Østfold. En kopi av branntårnet ble reist på Norsk Skogmuseum på Elverum i 2008.

Branntårnet ble erstattet med andre former for overvåking, for eksempel fly og helikopter. Kommunen undertegnet i 1984 avtale om skogbrannvakt hold i Østfold, som ble oversendt Østfold Skogselskap.⁴⁰⁷

Etter hvert fikk kommunen eget brannmannskap og utstyr til slukking i samarbeid med vannverkene. Nordre Rømskog vannverk søkte i 1970 om tilskudd til brannhydranter ved blant annet kommunehuset og sentralskolen. Samtlige brannhydranter var planlagt og inntegnet av fylkesingeniøren.⁴⁰⁸ I 1983 bevilget kommunen kr 5 700 til brannhydrant ved Skjønhaug.⁴⁰⁹ Bygda hadde på det tidspunkt forlenget fått eget

brannstyre og brannmannskap. I 1972 ble Torbjørn Havnås brannsjef for et mannskap på 15.⁴¹⁰

I 1975 kjøpte kommunen brannbil sammen med Aurskog Høland. Rømskogs andel var 50 000 kroner, som ble dekket med salgssummen for Sandem skole og låneopptak.⁴¹¹

Denne brannbilen var stasjonert på Setskog. Mannskapene i Rømskog var en førsteinnsatsgruppe som rykket ut umiddelbart. Gruppen fungerte også som kjentmenn for brannmannskapene fra Setskog når de kom med brannbilen og røykdykkere. Gruppen i Rømskog hadde bare enklere slukkeutstyr.

I 2004 ble brannmannskapet fra Setskog nedlagt på grunn av manglende rekruttering, og brannbilen ble overført til Rømskog. En forutsetning for nedleggelse på Setskog var at Eldresenteret på Rømskog fikk installert sprinkelanlegg.

Åtte mann i Rømskog er nå med i førsteinnsatsgruppen eller reservebrannstyrken. Hovedbrannmannskapene kommer fra nå av fra Bjørkelangen. Brannsjefsfunksjonen ivaretas av Aurskog-Høland kommune.

Rømskog kommune har egen avtale med Nedre Romerike Brann- og redningsvesen på Lørenskog. Fra 2010 er betalingssatsen til 110-sentralen på Lørenskog kr 46,- pr innbygger.⁴¹²

Vannverk

Utroa var trolig det område i Rømskog som først fikk vannverk. Foruten Ertevannet hadde Nordre Rømskog mottatt kommunal støtte til vannverk. Høsten 1956 ble det etter initiativ fra Axel Stang startet boring etter vann ved Løvstad i Utroa. Det var et firma fra Jevnaker som bora.⁴¹³ Etterpå ble det meste av arbeidet utført på dugnad. I 1958/59 fikk de første beboerne vann fra vannverket.⁴¹⁴

Høsten 1965 ble det planlagt et privat vannverk i nordre Rømskog, og alt talte for Lyseren som vannkilde. Anlegget hadde

Renseanlegget for Vestsida på Rømskog ble plassert nederst på Haukenesfeltet. Mange hus på Vestsida er nå knyttet til dette kloakkrenseanlegget. Foto: Per Haugen, 2012.

en foreløpig kalkyle på kr 900 000, og var svært omfattende. Det ville bli lagt ledning rundt Bøvika til kirken. Også vannet i Rømsjøen, som var fullt brukbart til drikkevann, ble vurdert. Når Lyseren ble anbefalt som vannkilde fremfor det mer nærliggende Auretjern, hadde det sammenheng både med vannmengde og kvalitet. Med tanke på en viss utbygging i nordre Rømskog var Lyseren mer fremtidsrettet. Ingeniør Aasgaard fra firmaet Sunde & Co i Oslo foresto planarbeidet. Det var på tale å bygge vannverket som et privat anlegg delfinansiert med de vanlige offentlige tilskudd.⁴¹⁵

I 1967 var planene for vannverket klare, og kommunen gikk inn for å bevilge 80 000 kroner i bidrag, og garanterte for et lån på

kr 185 000. Kommunen kom såpass sterkt med fordi man var i en tvangssituasjon på grunn av problemer med vannforsyningen til sentralskolen. Helserådet erklærte vannet til skolen helsefarlig og påbød stengning. Samtidig var det nødvendig med vannforsyning til det nye kommunehuset. Dersom det skulle bygges eget anlegg ved skolen, måtte det skje gjennom dypvannsboring til høy kostnad. Under alle omstendigheter ville kommunen få krav om bidrag til det private vannverket. Dermed kunne kommunen slå to fluer i en smekk ved å skyte til 12,5 prosent tilskudd, samt betale 10 andeler a kr 1800.

Vestsidens kommunestyrerepresentanter syntes nok at det var urettferdig med en så

stor satsning på nordre Rømskog, men kommunen var altså i en tvangssituasjon.⁴¹⁶

Ved utredning av Ertevatnet vannverk våren 1974 påtok kommunen seg forpliktelser vedrørende finansieringsplanen. Prosjektet ble med andre ord et andelslag. Kommunens andel var 20 andeler á kr 3000, samt 25 prosent av anleggets kostnad, som totalt var kr 700 000. Kommunens forpliktelser utgjorde dermed i alt kr 235 000, og pengene måtte lånes. Samtidig garanterte kommunen for et låneopptak til vannverket på kr 190 000.⁴¹⁷

Foruten Ertevatnet hadde Nordre Rømskog og Trosterud mottatt kommunal støtte til sine utbygginger. For Utroa var det som kjent et felles vannverk.⁴¹⁸ I 1976 var 11 abonnenter tilknyttet Trosterud vannverk, og det var ønskelig å få en sikrere vannforsyning ved å bore et nytt hull ved Løvstad. Kommunen bevilget 8000 kroner til vannverket. Den videre finansiering av boringen var uklar, men det var positivt at en ny husbygger i grenda ønsket å knytte seg til vannverket.⁴¹⁹

Fire viktige mål i 1976

Ordfører Johs Ramberg skulle møte store kommunale utfordringer, og hadde klare planer for hvordan utfordringene skulle håndteres. Samtidig arbeidet han videre på det grunnlag forgiengerne hadde skapt. Det nye kommunelokalet hadde vært et stort løft, og Rømskog skulle som en av landets minste kommuner møte stadig nye og vanskelige utfordringer. Som i andre kommuner, var det ikke alltid samsvar mellom pålagte oppgaver og økonomisk evne. Kommuner med lav folketilvekst og lite midler til kapitalinvesteringer fikk problemer med å iverksette overordnede myndigheters krav. Kravene kom ovenfra uten at de nødvendigvis ble fulgt opp med økonomiske midler. Dette var et alminnelig problem fra 1970-tallet og fremover. Stat og fylke påla kommunene strenge krav når det gjaldt utbygging, særlig rensekrav.

Rømskog fikk på 1970-tallet problemer med å følge gjeldende normer for avløp. Dette fikk også følger for utbygging av pleiehjem.

I all forvaltning er det viktig at midlene ikke smuldres bort i mer eller mindre nødvendige tiltak. Rømskog kommune konsentrerte seg derfor klokkelig om noen realistiske grunnpilarer.

Kloakk

Ordfører Johs Ramberg la i februar 1976 frem fire hovedoppgaver for kommunen. Kloakk var kanskje den mest krevende.⁴²⁰ Rømskog hadde nemlig bare midlertidig utslippstillatelse fra den eksisterende bebyggelse. Avløpsplanen for Rømskog innebar en årlig utgift på kr 282 000 iberegnet renter, avdrag og driftsutgifter.

Avløpsforholdene og de økonomiske konsekvenser kom tydelig til uttrykk i generalplanen som ble lagt frem samme år. Kommunen kunne ikke greie slike store løft alene. Utbyggingsavdelingen i Østfold fylke hadde i 1971 hjulpet Rømskog med en plan for den nordre del av kommunen, som søgner til Tukkuelva. I prinsippet ble den som kjent godkjent av kommunestyret i 1975, og gjaldt midlertidig utslippstillatelse for Kroken-feltet. Kostnadene til renseanlegg og hovedledninger var to millioner kroner, men planen inkluderte ikke utgifter til bi-ledninger. Dermed ville kostnadene til løsning av kloakk i Rømskog komme opp i tre–fire millioner kroner. I tillegg kom årlige driftsutgifter. Kommunen var på den tid ikke i stand til å ta et slikt løft alene. Derfor ble det arbeidet for å finne alternative løsninger, blant annet sandfiltrering. Det ble i den anledning stilt flere problemstillinger. Fantes det nok områder for å kunne filtrere avløpet, slik at kommunen kunne ta imot den forventede tilvekst på fem boliger i året? Til rensing trengtes det store flatearealer, som kunne komme i konflikt med dyrket mark. Var det

Renseanlegget ved Eidet var det første kloakkrenseanlegget i Rømskog, og kom i drift 1983. De fleste av kommunens innbyggere nord for Rømsjøen er koblet til dette anlegget. Foto: Per Haugen, 2012.

riktig å satse på et sandfiltreringsanlegg på lengre sikt? Samtidig kom de økonomiske spørsmål. Politikerne øynet en mulighet til å få ekstraordinære midler fra stat og fylke til en liten utkantkommune. Samtidig kunne det diskuteres om Rømskog skulle satse på å forbli en kommune med spredt bebyggelse, eller konsentrere bebyggelsen til boligfelt.

I håp om å få svar på spørsmålene inviterte kommunen i 1976 administrerende direktør Cornelis Smits i ANØ (Avløpsamarbeidet for Nordre Øyeren). Sammen med kommunen skulle han se på forholdene i Rømskog. Smits mente at planen som var utarbeidet av Østfold fylke, ideelt sett var riktig. Ved å anlegge renseanlegg ved Rømsjøen ville vassdragene bli vernet mot forurensning fra den mest bebygde del av bygda. Men en slik løsning ville koste et

helt kommunebudsjett, og dermed bringe kommuneøkonomien ut av balanse. Ifølge ordfører Rambergs beregninger måtte kommunen låne 1,2 millioner kroner, og det var tvilsomt om et slikt lån kunne innvilges. Dermed tvang myndighetene Rømskog inn i en gate, som ikke var ønsket. Samtidig innså han at spredt bebyggelse ikke var ideelt, fordi den ikke ville trekke til seg ny bosetting. Også flere andre politikere var enig i at en sentralisering ville tvinge seg frem. Smits hevdet at renseanlegg med sandfilter måtte bygges for 25–30 husstander dersom det skulle ha noe effekt. Derfor måtte alle i Tørnbygrenda, området rundt herredshuset og Krokenfeltet knyttes til anlegget. Rundt 200 personer sognet til denne delen av kommunen.

Selv om sandfilter var rimeligere å bygge

ut og drive, var grunnforholdene avgjørende om dette var den beste permanente løsning på kloakkspørsmålet. Avgiftsfordelingen på husstandene i kommunen var også et tankekors.⁴²¹

Rømskog var ikke alene om å bli hardt presset når det gjaldt kloakk og rens tiltak, men problemet var større her på grunn av manglende befolkningstilvekst og spredt bebyggelse, som medførte lange ledningsnett. Hver teknisk enhet kostet derfor mye mer her enn i større kommuner. Ordføreren syntes for øvrig det var synd at man ble tvunget til å bygge rensanlegg som kanskje ble forledet i løpet av kort tid. Dessuten var det et misforhold mellom planene og kommunens økonomi. De folkevalgte opprettet derfor en hurtigarbeidende komité, som skulle undersøke mulighetene for en enklere og rimeligere løsning for avløp enn de planer som var utarbeidet i samråd med fylket.⁴²² En metode var å tenke flerbruk. Prosjekterte kommunale bygninger, som for eksempel aldersboliger, gikk inn i slike løsninger.

I 1977 vedtok kommunestyret avløpsplanen for nordre Rømskog. Kloakkanlegget skulle bygges ut etter den vedlagte plan, og være ferdigstilt innen utgangen av 1980. Kommunestyret anså dette som første byggetrinn, og ville føre anlegget videre nordover, så snart som mulig.⁴²³

I 1982 godkjente kommunestyret kontrakt med Trygve Elin AS for rensanlegg ved Eidet i Nordre Rømskog. Prisen var kr 1 023 000, og investeringsavgift kom i tillegg.⁴²⁴

Dette rensanlegget er etter hvert blitt tilknyttet flere områder av kommunen. I 2001 startet arbeidet med å få Haugenkroken og Klubbekroken kloakkert og knyttet til rensanlegget ved Eidet. Dette prosjektet ble ferdigstilt i 2003 og utført av Rømskog Grave-service ved Hans Bolstad. Kostnadene var ca tre millioner kroner.

Planer om å kloakkere Haukenesfeltet på Vestsida ble iverksatt i 2002. Her ble det i 2006 bygget et nytt rensanlegg av typen Biovac. Først ble Haukenesfeltet tilknyttet, og i de påfølgende år etter er mye av den gamle bebyggelsen på Vestsida også knyttet til dette rensanlegget.

I 2009 ble Nordlikroken knyttet til rensanlegget ved Eidet etter mye dugnadsjobb fra beboerne. Rørledningen ble lagt i Rømsjøen.⁴²⁵

Aldershjem

Aldershjem var det andre viktige satsningsområdet. Planene for et aldershjem omfattet 12 leiligheter, samt noen fellesrom, bestyrerbolig med mer. Anlegget var totalt på 862 kvadratmeter, og i 1974 kostnadsberegnet til kr 1 449 600, hvilket utgjorde en kvadratmeterpris på kr 1 401. I tillegg kom utgifter til vei, vann og kloakk. Ut fra vanlig prisstigning ble utgiftene i 1976 kr 185 300 pr. pensjonær. På spørsmål om Rømskog kunne klare et slikt økonomisk løft svarte ordføreren et klart ja. «Et moderne samfunn er forpliktet til å ta vare på de eldre.» Hele bygda hadde engasjert seg i dette, og privatpersoner hadde gitt 140 kubikkmeter tømmer og andre bidrag. Ifølge Ramberg kunne utbyggingen av aldershjem bli en sak der hele bygda løftet i flokk.⁴²⁶ Dette fikk selvfølgelig mye å si for identitet og tilhørighet.

For øvrig var det allerede etablert et samarbeid med Husbanken, som påpekte at mange fellesrom i forhold til antall pensjonærer gjorde byggingen kostbar. Johs. Ramberg var betenkt når det gjaldt aldershjemmets funksjoner. Han måtte med andre ord vurdere andre og rimeligere muligheter. Løsningen ble til slutt såkalt alderspensjonat, der pensjonærene kunne leie rom og kjøpe tjenester. Dette var en alternativ driftsmåte, annerledes enn alders- og sykehjem. Hver leilighet har egen inngang og felles terrasse. Hjemmet lig-

Ved åpningen av Rømskog Alderspensionat 4. september 1978 fikk kommunen et etterlengtet servicetilbud for eldre. Det nye bygget på totalt 800 kvadratmeter inneholder 12 leiligheter i første etasje, foruten spisesal, kjøkken og legekontor. Underetasjen ble innredet for servicerom av forskjellige slag. Med dette bygget kunne pensjonister, som ønsket det, få sitt eget hjem eller leilighet. Servicen kunne de velge etter behov.

Arkitekt for bygget var firmaet Klavenes og Olsen i Fredrikstad, mens Block Watne hadde ansvaret for byggeprosessen. Byggeleder Svein Gundersen fra Block Watne overleverte bygget til ordfører Johs Ramberg under åpningsseremonien. Foto: Indre Akershus Blad.

ger sentralt like ved hovedveien, og i nærheten av kommunehus, skole og bibliotek. En slik ordning med alderspensionat utløste bostøtte, og gjorde driften rimeligere og bedre.

Prosjektet ble vellykket, og pensjonærene var tilfredse. I 1978 kunne det for første gang feires jul ved Rømskog alderspensionat. Barna i bygda møtte opp og ga selvlagde gaver til pensionatet. Naturklubben ga blomsterskåler og lys, Oppfinnerklubben en gulvurne, Kråkebokklubben ga brett og kakefat, Spar-Ess-klubben adventsstake og lys, mens Solgløtt overrakte julepynt av forskjellig slag.

Institusjonen hadde da vært i drift et halvt

år. Brødrene Torkel og Svend Tørnby var av de første som flyttet inn. Det var til sammen åtte ansatte med Gerd Høgenes som kokke. Hver dag var det fire måltider.⁴²⁷

Når det gjaldt Rømskogs forhold til overordnede myndigheter, hadde fylkets myndighet skapt et visst dilemma fordi det ikke hele veien var samsvar mellom kommunens behov og overordnede krav. Saksbehandlere manglet åpenbart nødvendig lokalkunnskap. Dette gjaldt på flere områder, og bidro til å skape økonomiske bekymringer. Men med en skatteinngang på 2000 kroner pr. innbygger kunne Rømskog ikke regnes blant

de mest vanskeligstilte kommuner, og kunne derfor heller ikke forvente ekstraordinære statlige tilskudd. Utbygging av rensetiltak og alderboliger krevde fire–fem millioner kroner, som også var taket for den kommunale låneramme. Dessuten måtte det settes i gang tiltak med avløp før kommunen kunne regne med byggetillatelse for aldersboliger. Planlegging av avløp og bygging av aldersboliger måtte derfor gå hånd i hånd. Trygve Nilsen mente at de overordnede krav til kloakk var på linje med en byutvikling, mens Rømskog hadde behov som tilsvarte en målsetting på tre, fire hus i året.⁴²⁸ Dette må være et av de mest graverende eksempler på manglende lokalkunnskap.

Under alle omstendigheter ble det behov for trygdeleiligheter. Helse- og sosialutvalget anbefalte i 1981 at Rømskog kommune snarest mulig skrev kontrakt med Moelven Brug AS om innkjøp av to trygdeboliger dersom det var dekning innen budsjettet. Et av formannskapsmedlemmene hadde tidligere foreslått å utvide alderspensjonatet, men det forslaget falt mot åtte stemmer.⁴²⁹

Fra og med 15. februar 1989 ble seks av de 12 plassene ved alderspensjonatet gjort om til sykehjems plasser. Beboerne ved Rømskog Eldresenter skulle betale samme vederlag for opphold uavhengig av om de var knyttet til alderspensjonatet eller sykehjemmet.⁴³⁰

Et tilbygg med fire rom i nordenden av Eldresenteret ble vedtatt på kommunestyremøtet 7. september 1995 med Leif Vidar Nilsen som hovedentreprenør. Kostnadsrammen var kr 2,1 millioner kroner.

Fra år 2000 ble disse fire rommene omgjort til en avdeling for aldersdemente.

Og fra 1. januar 2008 ble alle 16 rom i Eldresenteret definert som sykehjems plasser.

Videre utvikling ved Eldresenteret: Nytt påbygg i mot sør åpnet i 2009. Her er det blant annet arbeidsstue, kontorer og spiserom for de ansatte. I kjelleren er det kjøle-

rom og bisettelsesrom. Høsten 2011 ble rom nr 17 innviet. Dette ble til ved omgjøring innvendig og ble bygget for å møte utfordringene i forbindelse med Samhandlingsreformen.

Barnehage

Kommunen vedtok å igangsette barnehage innen utgangen av 1980.⁴³¹ Tre år senere fikk Rømskog korttidsbarnehage.⁴³² Den skulle drives fire dager a fire timer i uka, og med inntil 16 barn pr. dag. Styrer Grethe Rønning i deltidsstilling med assistent skulle drive barnehagen. Kommunen leide kjellerlokaler i Rømskog bedehus av misjonsforeningen.⁴³³

Fra og med 1. august 1988 fikk Rømskog heldags barnehage på Østli. Kommunestyret vedtok dette med åtte mot fem stemmer.⁴³⁴ Samme år ble det bevilget økonomiske ressurser tilsvarende en halv stilling til spesialpedagogiske tiltak for førskolebarn.

I de kommende år ble det behov for videre utbygging av barnehagen, og det var ønskelig å satse på nybygg i stedet for Østli.

Fra og med høsten 1992 ble det etablert en egen familiebarnehage. Dette var ingen heldagsbarnehage, og det var en forutsetning at den skulle supplere heldagsbarnehagen, eventuelt i sammenheng med skolefritidsordningen.⁴³⁵

I 1997 var det avsatt midler til bygging av barnehage, og utvalget for oppvekst og omsorg drøftet saken. Prosessen hadde hittil vært politisk styrt.

Kommuneadministrasjonen støttet tanken om at et frittliggende nybygg kombinert med Østli ville gi en fleksibel og god løsning. Kostnadene var satt til 1 530 000, og målet var å ha anlegget ferdig til oppstart høsten 1997.⁴³⁶

Behovet for barnehageplasser var økende, og behovet for bemanning var seks hele stillinger fra og med høsten 1997.⁴³⁷

I 2003 vedtok kommunestyret å bygge på barnehagen og bruke dette tilbygget til

Barnehagen flyttet i 1987 fra Bedehuset til Østli, like nord for Kommunehuset. De voksne på bildet er fra venstre: Toril Sletten, Anna Sofie Bergquist, Tormod Kleiven og Elna Haugen. Barna fra venstre: Johan Tørnby, Hanna Pettersen, Thomas Kragtorp, Kjetil Sletten, Trine Høiland, Anne-Cecilie Trømborg og Karoline Sundsrud. Foto: Indre Akershus Blad.

Den nye barnehagen slik den ser ut etter siste tilbygg av Skolefritidsordningens (SFO) lokaler mot øst (til høyre). Som styreere i barnehagen har disse fungert: Grethe Rønning, Inge Sandem, Anna Sofie Bergquist og nåværende Unni Degnes. Foto: Nils Nilssen, 2011.

Magnhild og Odd Halvorsen var vaktmesterpar i Rømskog kommune. Odd fikk jobben ved loddtrekning i 1968, mens Magnhild tok på seg serveringsdelen. De bodde de første åra i annen etasje av kommunehuset. Etter hvert flyttet de til vaktmesterboligen som kommunen bygget like vest for kommunehuset. De pensjonerte seg i 1994 og flyttet til Liholt. Foto: Per Erik Nilssen, 1994.

SFO (Skolefritidsordning). SFO hadde til nå holdt til i skolen og trengte mer plass. Løvfald Arkitekter fikk oppdraget med å tegne tilbygget. Dette medførte at gamle Østli måtte rives. SFO-huset ble innviet i 2005. Bygningen ble satt opp av Erling Gromholt AS fra Ørje. Ifølge byggeregnskapet hadde det kostet kr 3,7 millioner.⁴³⁸

Kommunehuset

Foruten avløp og pleiehjem måtte politikerne ta stilling til kommunale romforhold, og regulering av tomtearealet vest for skolen og kommunelokalet. Plassen var allerede for liten i kommunehuset, og det trengtes mer rom. Den beste og rimeligste løsningen var å flytte vaktmesteren, for dermed å frigjøre

plass i annen etasje. Når det gjaldt feltet vest for skolen, måtte det reguleres så snart som mulig. Tre interesserte boligbyggere ventet på byggetillatelse, men hadde ennå ikke fått klarsignal fordi veivesenet nektet å gi avkjøringstillatelse.

Tilrettelegging av nye arbeidsplasser

For kommunen var det svært viktig å ta vare på hver eneste skattyter. I 1975 hadde kommunen mistet 15 innbyggere, og de aller fleste var skattytere. Kommunen måtte derfor gjøres mest mulig attraktiv for både gamle og nye innbyggere. I tråd med dette var det viktig å legge til rette for nye arbeidsplasser. Befolkningsgrunnlaget og barnetallet var i 1976 såpass lavt at kom-

munestyrerepresentant Jørgen Dahl fryktet at kommunen i 1980 måtte gå ned til tredelt skole.⁴³⁹

Dette var svært alvorlige signaler. Kommunen måtte engasjere seg enda mer i bygdas næringsliv, og stimulere til større vekst. Det var nærliggende å ta utgangspunkt i den viktigste næringsveien, skog og trelast.

Næringslivet

Skog- og sagbruk

I 1989 utgjorde produktivt skogareal 77 prosent av kommunens totale areal, mens dyrket mark var to prosent. Skogarealet besto da av 24 prosent høy bonitet, 62 prosent middels og 14 prosent lav bonitet.⁴⁴⁰

Som beskrevet, var det store omveltninger i skogbruket fra 1960-åra og fremover. Maskiner var i ferd med å erstatte mennesker, og utviklingen var akselererende i tider som skulle komme. Gamle skogsarbeidere opplevde at industrialiseringen av skogbruket skapte en helt ny, annerledes og merkelig tid. «Ingen øksehugg klinger lenger i vinterdagen, og fra vinterveiene høres ingen bjelleklang. Det stiger heller ingen røyk opp fra skogskoiene. Langs sjøland og elvebakker der hvitbarkedede tømmervelter lå og duftet kvae og godlukt i vårsola, er det nå bare skog og kratt.» Fravær av folk førte med andre ord til gjengroing mange steder, og gamle skogsfolk kunne beskrive en slags ødegårdstemning. Men menneskene var ennå ikke helt uunnværlige. «Det finnes nok ennå skøgsfolk med lapper for øra, forat lærmen frå traktor og motorsag ette heilt ske ødelegge trommehinna.» Hesten er sjelden å se. Den har vært en skånsom og god driftsmåte, særlig i tynninger.⁴⁴¹

Skogskjøtsel og tilvekst

Skogbruket i Rømskog har i alle år hatt høy anseelse. Skogen deles inn i fem hogstklasser,

Otto Tørnby beretter⁴⁴²

Otto Tørnby, født 1952, var den første skogsentreprenør i Rømskog med moderne metoder. Samtidig hadde han lang erfaring med gammel skogsdrift. Således dannet han overgang mellom den gamle og nye tid i skogbruket. «Det er kun kubikksjarmører i tresko igjen.» Han gir en levende og høyst personlig beskrivelse av det manuelle arbeidet...

«Nei, tenk før i tida da det var over 100 mann i skauen i vår vesle bygd.» Men det var hardt arbeid. Det var ikke bare å stabbe seg frem i dyp snø og måke seg ned til bakken for å gi plass til mann og sag, svans eller «bågasag», like ille begge deler. «Etter noen drag med saga tipper grana, og står nesten litt på skrå der i snøhølet sitt.» Deretter var det frem med øksa for å kviste. Men det verste gjensto, og det var barkespaden. Med 19 slike trær var den første kubikk i havn. Men det måtte mer til for å kunne fø kjerring og unger. Visstnok var arbeidet i harmoni og takt med naturen, samtidig som det var slit, angst, svette og tårer. Oppholdet i tømmerkoia kunne også være en prøvelse med åtte–ti svette gubber i samme rom. Her skulle det tørkes klær og «søla-puter» samtidig med matlaging.

En kveld kom det en kremmer og banka på døra i koja. «Han sa pent gokvæll, og ette kunne vi ane at det var sjølve utviklinga som kom hit.» Den forlokkende motorsaga het Partner. «Kremmeren skar hjul i måneskinne, og kara måpa. Det var jamt det verste dom hadde sett. Den kvællen fekk Rømskog sin første sagsfører.» Kremmeren hadde beregnet tidspunktet, og fikk kontant betaling. Mannen med motorsaga påtok seg å ta den gamle, grove skogen. Dermed fikk han både kubikk og kroner. Han var stolt, mens de andre var misunnelige.

Motorsaga førte til at prisene på manuell hogst skulle stå stille i flere år. Men også «sagsføreren» måtte slite. Selv om det gikk fort å felle med motorsag, måtte også han kviste og barke,

og den jobben var like tung som før. Og den første Partner var ikke alltid lett å håndtere. Men dette var startproblemer, og etter hvert ble motorsag allemannseie. «Smått om senn kom det også hørselvern, men da er grashoppa og fuglesangen en saga blott for de fleste sagførera.» Det oppsto også arbeidsulykker. Mens øksa bare gjorde et kutt i toa, kunne den illsinte Partneren forsyne seg grovt av armer og ben. Så kom verneklær og hjelm. «Den siste ble tvinga på plass under parolen: Det er bare den som ette har noe å beskytte, som ette bruker hjelm.» I våre dager er det ikke mange som våger seg til skogs med motorsag uten verneutstyr.

Akkord'n hadde stått stille i mange år. Og «gubba» begynner å få problem med rygg og mage, «ette at magan er stor, men det er bærkinga ser'u.»

Kremmeren på sin side tenker dag og natt på en ny «partner», som kan skrelle av barken. Ogen dag er den klar, den blei både stor og tung, men kremmeren visste råd, og monterte «bælverket» på en gammel lastebil. Saugbrugsforeningen, Borregaard og Peterson og Sønn var invitert til demonstrasjonen. «Døm putta bare stokken inn i et høl, og vips så var den ferdig ute på andre sia. Kremmeren gjorde handel igjen. Det var i grevens tid, for nå var lønnsomheten i skogen begynt å krympe igjen.» Selv om prisen pr kubikk gikk ned, var huggerne glad til, for de slapp den fordømte barkespaden. Noen hengte den på veggen og tenkte at den kunne være god å ha en dag. Andre sagde opp skaftet til ved, slik at minnet om slitet for alltid skulle være glemt. «Kara høgg døbbelt så mye som før, men hadde mer enn halve prisen, så nå gikk det å tjene penger igjen. McCulocken fra Junaiten ble lansert. Den veide fire-fem kg, lett som ei fjør. Og nå begynte jammen gærninga å skjære kvisten tå med motorsaga. Som det dura tå denna McCulocken.» Harmonien i skogen var borte. Det var bare dur og bråk. Ingen verken så eller hørte den stakkars kjørekaren og hesten. «Dom sleit for livet. Denna «gråsudden» sa dom lågmælt i værmetomta. - Den gikk dobbelt så tungt å dra både

for mann og hest, og ette mange øra i tillegg til kjørekaren.»

Når det ikke skulle helbarkes, var det lett å overse noen «kvistnudder» det var annertedes før, da de hadde tid til å lunne barka tømmer om høsten, og utpå vinteren kjøre ut halotørt tømmer. «Men heldigvis er ette kremmer'n dau. Han er fæl te å se det som trengs.»

Tørnby skildrer demonstrasjon av traktor med kaffe og wienerbrød. Karene møtte opp i rene, hele arbeidsklær. Traktorene sto fire på rad og skinte, den minste først. Den borteste var en rusk på over to tonn med halvbelter og totromla vinsj. «Full gass og velkommen. Det hele er i gang, og te skøgs bar det. Om gråsudden er ældri så piggete, så får'n kjørt seg. Det går så gjorma og møkka spruter. Men før den siste rusken ske te pærs, så er det kaffetår i pappkrus og wienerbrød på papptallerken.» «Servicet» ble etterpå kasta på varmen, selv om noen hadde lyst til å ta med raritetene hjem og vise kjerringa.

Noen mente at traktoren var et stort fremskritt, men hestekara var skeptiske. «Tenk bare på diesel, punktering, reparasjoner og starting. Nei, det går ette!»

«Kremmer'n» sto for hele arrangementet og hadde trumfen igjen til slutt. «Det bar i vei med den store rusken med belter og totromla vinsj. Vi stussa, for han dro rett opp den bratte kneika ved Hauerdele og snudde på en femøring. Så spratt karen ut og hekta på umålt og ukappa tømmer, sju-åtte pene graner. Så spratt han inn under taket på traktoren igjen. Han tok litt i en spak, og det lea i hele høgget. Dette var jamt det fæleste te krefter noen hadde sett. Et tre var felt gærnt så det røk tvert over. Den råde gjengen gliste, mens hestekara syntes dom fekk en skikkelig trumf. Med sju hele og den avbrøtne grana bar det i vei mot velteplassen. Vi sto litt redde og så på, for rusken slura og reis, men karen under taket gliste. Han tråkka inn clutchen litt, så ut igjen rett før landing.»

Otto Tørnby, født 1952, startet sin arbeidsdag i skogen rett etter ungdomsskolen. Han kjørte tømmer med hest, men etter et års tid tok interessen for traktor over. Han kjørte frem tømmeret som hele stammer inntil hogstprosessorene og lassbærerne tok over de fleste hogstdriftene.

Gammelt og nytt møtes på dette motivet. Otto Tørnby med sin nye David Brown 995 i 1972, og den gamle David Brown 990 fra 1969 som er moden for utskifting. Eier: Otto Tørnby.

Vel fremme på velteplassen ba «kremmer'n» karene tippe hvor mange kubikkmeter det var i dette lasset. Det ble sagt både tre og fire kubikk på ett lass, og «kremmer'n» mente at traktoren greide sju lass på et dagsverk. «Tanken dukka nok opp hos flere enn en kjørekar, at da skulle høggera få kjørt seg.

Otto Tørnby forteller videre hvordan «Timberjacken» fra Canada kom til Rømskog, og hva den fikk å bety både for skogsdriften og arbeidslivet. Det var som oftest sånn att tre mann var i skogen og hogg helstam, bare felte og kvista, så kom Timberjacken, snara på mange trær, det var ikke uvanlig med ti kubikk i lasse. Det var en mann som var nede ved velteplassen, han kappet tømmeret og la til rette for tømmerbilen. Termosen ble innført som standard utstyr i «Timberjack-laget». «Jacken tvinga oss te å drive hele året. Det var ikke bare motorsagkjeder som fikk kjenne av sand og stein, nei sagmesteren måtte bruke hvilepausa si te å file og file. Det ble dårlig med hvile på den karen au. Kremmer'n skjønnte at her måtte det til

noe nytt og denna gangen blei det en maskin som «bar» tømmeret til veien, detta var på 70 tallet og mye har skjedd sea da. I skrivende stund 2011, er en skogsmaskin så fin og moderne så sjøl om det er både skakt og bratt, sitter føreren rett med sikt til alle kanter, nettkontakt og GPS så dele til nabo-skogen ikke krysses. Det er ikke mange som flyger etter ei motorsag i skauen lenger, nei det er væll der det har kommen lengst i maskinutviklinga, en mann kan høgge flere hundre kubikk på en dag. Alle stokker, treslag og kvaliteter blir registrert, cm og kubikk, ja alt blir i datoren. Natt eller dag, nei det speller ette noe rolle, med lys som en ufo så er det bare å kjøre så lenge hjertet slår.

Merkelig tenker jeg, har jeg virkelig vøre me på alt detta, ja jammen har jeg det. Sjøl om noe i starten på støkke var i skolealder så er det jo noe som heter å få det inn me morsmjølka. Å att det er ei stønn sea skjønner jeg når jeg rusler i den gamle kjøppeveien over Dammkjæråsen, me fiskestanga og en par tre aurer i sekken.⁴⁴³

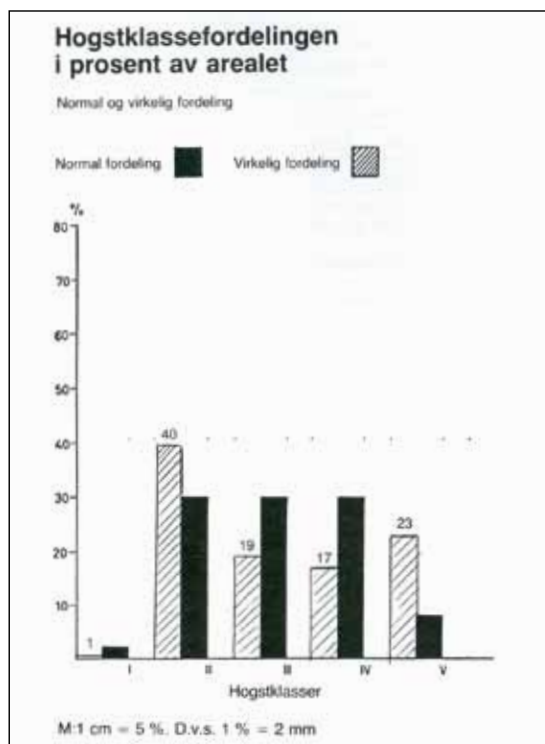
Herredsskogmester Heming Kolstad er født i Setskog 6. april 1931 og tok i unge dager skogbruksutdannelse. Han ble ansatt som skogassistent Marker og Rømskog kommuner i 1955, og betjente denne stillingen i 10 år, før han ble ansatt som herredsskogsjef og senere skogsjef i 1965. Denne stillingen hadde han i 30 år inntil han gikk av med pensjon i 1995.

Heming Kolstad var en dyktig og fremtidsrettet sjef, som tidlig innså verdien av å ha et godt utbygget skogsbilveinett. Han utarbeidet også et pionerprosjekt for rydding av villtger langs veiene på en tid da elgstammen var særdeles stor. Ideen hentet han fra Sverige.

I sine yngre dager var Heming Kolstad en meget dyktig friidrettsutøver. Han var romeriksmester i 10 kamp i 1954, 1955 og 1956, og tilkjempet seg en tilsvarende tittel i Østfold 1957 og 1958, da han flyttet til Ørje. Høyde, lengde, tresteg og 100 meter var favorittøvelsene. Sin beste prestasjon oppnådde han i 1955 da han ble nr 5 i Norgesmesterskapet i 10 kamp i Kristiansand. Elgjakt har vært hans store hobby i mange år, og ikke mindre enn 38 elg har bøtt med livet for hans våpen. Han har hytte i Sandvika ved Rømsjøen, og tar gjerne en fisketur. I yngre dager var han innom skyting og fotball.

Etter Heming Kolstad har følgende vært skogbrukssjefer: Håkon Tarvaldrud, Amund Kind, Jon Gerhard Johansen og nåværende Kjell Ove Burås.

Eier: Rømskog lokalsamling.

Tabellen viser hogstklassefordelingen i Rømskogs skoger etter områdetaksten i 1988. Heftet *Skogen i Rømskog* ble utgitt i 1989 av Skogbruksstaten i Marker og Rømskog.

og som drivverdig virke regnes trær med brysthøydediameter fra 10 cm og oppover. Til hogstklasse I regnes stort sett frøtrær av furu som kubikkmasse. Den er også definert som uforynget skogsmark.

God skogskjøtsel og kultivering gir grunnlag for tilvekst. Forskjell i volum fra år til år viser tilveksten. Typisk for hogstklasse II er et betydelig innslag av mindre dimensjoner lauvtrær som bør fjernes. Trær i hogstklasse III og IV produserer mest virke, og har dermed størst tilvekst. I hogstklasse III produseres det mest virke pr dekar.⁴⁴⁴ Hogstklasse V er hogstmoden skog.

Planting er en vesentlig del av skogkulturen, og ifølge tidligere herredsskogmester Heming Kolstad, er den fulgt godt opp i Røm-

Vedkløyving ved Gunnar Høisveen (1914-99), til høyre, og Kjell Torp (1909-2000). Vedkløyveren var eid av flere og gikk på rundgang mellom husene. Selve vedkløyveren besto av et stort hjul med fastmonterte økser. Dette hjulet ble drevet av en elektrisk motor ved hjelp av ei lang, bred reim. Eier: Torild Tukun.

skog. Ut fra en årlig tilvekst på ca 30 000 kubikk til avvirkning, er det et beregnet plantebehov på vel 100 000 planter pr år. Dette tallet er avhengig av både kostnader og avvirkning. Plantene kom fra Prestebakke planteskole i Enningdalen. Det ble tidligere kjøpt fireårige barrot-planter, og i senere år mest «pluggplanter», særlig gran. «Pluggplantene» betydde en lettelse både når det gjaldt frakt og utsetting. Plantene ble kjørt ut til et par samlesteder, der de ble hentet av skogeierne. Utenbygds skogeiere og andre som ikke fikk utført arbeidet selv, fikk hjelp av «plantegjenger». En slik gjeng besto som regel av en leder og to, tre damer. En ryddegjeng var utstyrt med motorryddesag.⁴⁴⁵

I 1987 var den årlige tilvekst i hogstklassene III, IV og V ca 38 000 kubikkmeter tømmer uten bark. Dette ga en tilvekstprosent

på ca 3,4 prosent av volumet i de tre hogstklassene. Gran hadde høyest tilvekst med 71 prosent, mens furu og lauv hadde henholdsvis 26 og tre prosent.⁴⁴⁶

Produksjon

I perioden 1958–67 ble det avvirket 30 600 kubikk pr år for salg. I de påfølgende 20 år varierte avvirkning for salg mellom 23 100 og 31 000 kubikk. Dette var en gjennomsnitt på ca 27 200 pr år. Den prosentvise fordeling av kubikkmassen i 1987 var 56 prosent gran, 41 prosent furu og tre prosent lauv. Frøtrær regnes altså til det mest verdifulle i produksjonen, og utgjorde ca 14 000 kubikkmeter.⁴⁴⁷ Slike trær kan være furu, gran og bjørk.

Hvordan ble kubikkmassen utnyttet? I perioden 1968–87 gikk ca 35 prosent av det

Holth Skogsdrift AS i full sving med sluttavvirkning med en hogstmaskin av typen John Deere 1470 E mod. 2009. Ved normal skogbestand avvirker den 120-160 kubikkmeter på ett skift. Foto: Ole Ringsby.

samlede volum til industrien, der slip og sulfat var de viktigste produkter. Vel 9 prosent gikk til husbehov. Dette var tømmer til bygningsmaterialer, samt brensel. Avvirkning for salg var som kjent i gjennomsnitt ca 27 200 kubikk i året. I tjueårsperioden frem til 1987 lå avvirkning for salg og hjemmebruk på 85–90 prosent av utnyttbar tilvekst. Ifølge beregninger var det mulighet for en økt avvirkning på 4000–5000 kubikkmeter tynningsvirke pr år.⁴⁴⁸

Skogbruk er altså blitt industri, og i våre dager overtar dataprosessorer og roboter skogarbeidet. Samtidig er det kommet en ny yrkesgruppe, skogsentreprenørene, som satser millioner på de nye prosessorene eller skogsmaskinene. De tar oppdrag og entrepriser i stor målestokk. For å kunne forrente investert kapital går maskinene med

doble skift, og gjerne også på lørdager.

En av de største skogsentreprenører i Østfold er Holth Skogsdrift AS ved Jan Birger Holth fra Rømskog. Han begynte sin virksomhet i 1989, og overtok etter onkelen, Otto Tørnby. Maskinparken hans utgjør syv maskiner, og det er tre skogsmaskiner og fire lastebærere til å få stokkene frem. Den største maskinen er på 280 hestekrefter, og avvirker 45 000 kubikkmeter på årsbasis. Maskinføreren kan utføre 15 ganger mer arbeid enn en dyktig skogsarbeider med motorsag. Rundt 60 prosent av avvirkningen går til Haldenvassdraget, mens andre mottakere er Norskog, Stangeskovene og selvstendige skogeiere. Rømskog og Hølandsbygdene er hovedsakelig arbeidsfeltet til Holth Skogsdrift AS. I 2004 hadde firmaet 12 fast ansatte og to på deltid.⁴⁴⁹

I januar 2008, er det en registrert økning på 12 prosent i hogstvolum fra 2006 til 2007.

Siste akt for tømmerfløyting

Når tok fløytinga i de ulike vassdrag i Rømskog slutt? I Rømsjøen ble tømmeret, som tidligere fortalt, fløyta løst i bommer. Det kom fra mange velteplasser rundt hele sjøen. Tømmer ble også ført fra Vortungen via Sagtjern eller Damtjern, Tukkuelva helt fra Setskog i Akershus, og fra Damtjern via Strandsbekken. Her gikk tømmeret i fløyterenne. Fløyting fra Vortungen og Damtjern var opphørt mange år før den tok slutt i Rømsjøen. I 1962 var den over også i Rømsjøen.⁴⁵²

Vi minner om at det i Rømungen var svenske fløytere. Grensa krysser Østre Rømungen, og utløpet er i Sverige. Rundt 1950 opphørte fløyting her. Også Langvannet hadde sitt utløp til Sverige, og fløyting her ble nedlagt i 1951.

Fløyting i Risenvassdraget ble fra gammelt av utført av landeiere ved Risenelva. Siden elva renner ned til Rødenessjøen var rødenesinger i arbeid her. 1. januar 1953 ble fløyting i Risenvassdraget offisielt nedlagt.⁴⁵³

Det er gjennom tidene blitt fløyta store mengder tømmer i Langebekkvassdraget. Vi har tidligere hørt at det kom tømmer hit fra en tilstøtende svensk elv med forbindelse til Skårsjøen og Setskog. Dessuten var det bivassdrag på Rømskog-sida fra Hølvannet og Stangebrøt med Slatjern og Ertevannet. I 1965 ble fløytinga lagt ned i Langebekkvassdraget, og dette var den siste rest av fløyting i Rømskog.⁴⁵⁴ På den tid var skogsbilveinetten påbegynt, og tømmer herfra ble fra nå av fraktet med bil. Kjøperne betalte full pris ved bilvei, og dermed ble fløytinga overalt nedlagt etter hvert som skogbilveiene ble utbygget. Dette betydde også slutten på en viktig del av Rømskogs historie og kultur.

Skogsbilveier og steinknuseverk

Da den nye planleggingsloven kom og ble vedtatt i 1977, uttalte Rømskog kommunestyre følgende: «Skogsveier, både bil- og traktorveier, må som hittil kunne planlegges og bygges uten særskilt tillatelse fra kommune eller fylke.» Det var med andre ord viktig å opprettholde en viss selvstendighet i næringslivet. Skogbrukerne måtte være herrer i eget hus. Kommunestyret understreket at veier var en del av skogsdriften og en forutsetning for at skogsarealene fortsatt skulle kunne nyttes til produksjon. Skogoppsynet måtte fortsatt være det eneste offentlige organ som skogeierne forholdt seg til når det gjaldt drift. Skogoppsynet var forvaltningsorgan for Skogbruksloven.⁴⁵⁵

Etter hvert som tømmertransport bare foregikk med biler, økte kravet til veistandard. De måtte bli bredere og med bedre dekke. I dag er det vel 140 km skogsbilveier i Rømskog foruten offentlige veier. Hvilke metoder ble brukt for å gjøre dem anvendelig for tungtransport?

Heming Kolstad har gitt en detaljert beretning.⁴⁵⁶ Ifølge ham var det for lang vei til gode grusforekomster, og frakten var kostbar. Derfor ble knusing av fjellmasser med transportabel knusemaskin et godt alternativ. Gunnar Dahl fra Høland i samarbeid med fylkesskogmester Otto Gabestad fikk etter hvert laget et brukbart knuseverk produsert i Danmark. Etter en del prøvekjøring kom maskinen i drift i Rømskog på midten av 1980-tallet. Arbeidet var svært omfattende og krevde samarbeid mellom herredsskogmester, grunneiere og knusemannskap.

Fra knuseplassen skulle det lages mest mulig vei i kortest mulig avstand. Først måtte et godt knuseområde lokaliseres, og deretter ble sprengningseksperter kontaktet. I én salve ble det sprengt 1000–1500 kubikk fast fjell, som ble til 15 000–20 000 kubikk

Fløyting

Som beskrevet i forrige bind av kulturhistorien, har skogbruk og fløyting hørt nøye sammen. Skogsarbeiderne fikk forlenget sesongen med fløyting, og veiene i skogen ble anlagt med tanke på drift i elver og vassdrag. Tømmeret ble fløyta videre via Sverige ned til bedrifter langs Tista ved Fredrikshald. Som kjent foregikk den eldste fløyt i Rømskog i Rømsjøen og Oselva, og da trolig rundt midten av 1500-tallet.

Hemming Ringsby, født 1942, minnes fløytinga i Os/Trosterudelva på 1950-tallet.⁴⁵⁰ Han besøkte ofte sine besteforeldre, Anders og Signe Skogheim, på Nybru. I slutten av mai og begynnelsen av juni kunne de høre motorbåten Moses, som kom sørover med en tømmerbom. En av de første påfølgende dager var det fløyting, og alle som skulle være med, måtte varsles. Bestefaren, Jørgen og Truls Ous hadde ansvaret med å åpne dammen ved Os, og det måtte senest skje rundt klokka fem om morgenen. Ved sjutida startet arbeidet med å slippe tømmeret ved Osbrua. Olaf og Elov Flaten og Erling Ous var sentrale personer. Her ble det tyngste arbeidet utført, og deretter fløt tømmeret stort sett av seg sjøl nedover mot Flatabrua.

«Je hadde inntrykk tå at fløytinga var et trevelig avbrudd fra det daglige ærbe på jorda og i skauen. Det ga au en god ekstrainntekt. Karene var plassert på faste plasser nerover elva. Truls Ous hadde plass ved den gamle dammen i elva rett utafør husa på Os. Ve Osdammen var'n bestefar å'n Jørgen Ous. Videre nerover, etter Osdammen, var'n Otto Eriksen å'n Anders Flaten. De satt ve Kattfoss, også kalt Klamma. Den neste var'n pappa Ole Ringsby ve Svarteberje. Detta var

nok den roligste posten, for her flaut elva brei og stille. De neste satt ve Flatabrua. Her satt'n Andreas Eriksen, Ola Flaten å'n Gudbrand Flaten. Men de var som regel ette aleine! Thor Ringsby hadde post ved Trosterudfossen, men som den skøyer han var, likte han seg best ve Flatabrua. Her skjedde det flest skøyerstreker! Han skulle nok vøre mesteparten av tia ve Trosterudfossen, for det var her skjermene (tømmervasene) satte seg.» Det kunne være både farlig og vanskelig å løse opp slike skjerner. Ofte var det vanskelig å finne hvilken stokk som stengte tømmeret. I slike situasjoner kunne det skje uhell.

«En måråje kom ne i kjøkkenet, hang det blaute kleer over omen. Det var klea te'n pappa. Det hadde sett seg ei skjerm i Trosterudfossen, og karene lokaliserte stokken som stengte. Pappa gjekk ned og hogg'n åv. Men da han skulle hoppe i land, glei'n, og datt tebars i vanne. Samtidig kom det en stokk og feide av ham lua. I samme øyeblikk stoppa skjerna, og han kunne utrolig nok komme seg uskada opp.» Denne hendelsen fikk en heldig utgang.

Andreas Skau fra Damperud hadde oppsyn med elva fra Trosterudfossen og ned mot Grindefoss. Derfra og ned til Østen overtok svenskene. Langs elva lå det store rankevelter, som også skulle fløytes. Særlig ved Bruhøln ble det i løpet av vinteren kjørt ned mye tømmer.

Siste fløytedagen var det landrensking. Mannskapet begynte da ved Os, og fikk med seg tømmer som var festnet i kriker og kroker. «Her var vi guttonga med. Je hauer'n John Flaten og je laga oss en flåtå, som vi seilte på nerover mot Bruhøln. Lenger kom vi ette på grunn av alle fossa.»⁴⁵¹

Klommedammen var den nest siste dammen i Langebekk, og lå mellom Systemodammen og Østtukkudammen. Langebekk var her steinete og vanskelig å fløyte tømmer i. Derfor ble det laget en renne slik at det ble lettere å føre tømmer videre nedover i vassdraget. Eier: Jørgen Dahl.

Etter hvert som skogsbilveinettet ble utbygget ble fløytinga fra Rømskog avsluttet. I denne tiden hadde noen rømsjinger investert i egne tømmerbiler. Tømmeret ble kjørt til Rødenes og slått uti sjøen i bunter for deretter å bli slept med båt nedover Haldenvassdraget. Et lass med kubb går her i vannet ved Ulfsbyvika i Rødenesjøen. Bildet er antagelig tatt sommeren 1964. Daniel Hagen sitter i den fremste bilen som slipper tømmeret i vannet. Bilen til Henrik Bernhus er bak, og på toppen av lasset sees Odd Halvorsen og Johnny Trandem. Eier: Hans Robert Hagen.

løsmasse. Knuselaget besto av tre mann med en kapasitet på ca 300–400 kubikk pr dag. Under knusinga ble massen kjørt ut med to lastebiler.

Den første fjellknuseplassen var innerst i Skillesvika. Senere kom det knuseplasser i Røytjerdalen i Sundrud, Kopperudbakken, Trandemsætra og Bjørkedalen. Herredsskogmesteren besørget administrasjon og regnskap for driften.

Et ensidig og mekanisert næringsliv har medført stadig færre arbeidsplasser i bygda, og det oppsto et desto større press for å få opprettet nye. Som vi har sett, var det i alle år etter krigen viktig for kommunen å få etablert nye og stabile arbeidsplasser.⁴⁵⁷ Uansett har det gjennom tidene vært få industriarbeidsplasser, og ikke alle planer og prosjekter lot seg gjennomføre. Noen etableringer ble av kort varighet.

Bedrifter

Selv om trelast og trevirke er en betydelig næring for Rømskog, har det aldri vært noen stor industri her. Som tidligere beskrevet var sagbrukene hest små, privateide foretak, stundom med utenbygds eiere.

Torneby Sag

På 1960-tallet ble Torneby sag leid ut til Finn Høilund og Johan Nilssen. De kalte den da Finn-Jo sag. Av en regning datert 20. mars 1962 går det frem at Øymark, Rødenes og Rømskog Elverk monterte en 27 hestekrefters elektrisk motor og annet utstyr for kr 4252,38. Dette betydde at tiden med lokomobildrift på Torneby sag var over. Finn-Jo sag kjøpte tømmer av skogeiere i Rømskog via Haldenvassdragets Skog-eierforening på Ørje. Tømmeret var gran, furu og noe bjørk. Den største kunden var trolig Dagfinn Tønsberg, Finstadbru, som

blant annet produserte gymnastikkapparater. Mange kunder av skurlast og bakhunved var private, og bodde i bygda. Noe ble solgt til Saugbrugsforeningen i Halden.

I andre halvdel av 1960-tallet ble aktiviteten etter hvert mindre, og saga med alt utstyr ble 6. januar 1970 solgt til Kristen Seim i Askim for kr 6000. Etter at en ny sagbygning med oppgangssag kom i drift i 1971, ble den gamle saga fortsatt stående. Den ble i mange år leid ut til private, som ønsket å skjære noen få stokker sjøl.⁴⁵⁸

Borger Stensli og Hans Taraldrud reiste i 1970 til Kramfors i Nord-Sverige der de demonterte og tok med seg hjem ei gammel Bolinder rammesag (oppgangssag). Den ble satt opp på Tornebysaga, sør for lokomobilsga fra 1929. I løpet av to–tre år ble det satt opp barkemaskin og sorteringsanlegg for tømmer. Dobbeltkante ble montert i 1976. Rammesaga ble i 1981 byttet ut med en nyere modell, Bolinder 46, 1959 modell. Den blei demontert og hentet i Høgboda øst for Arvika av Rolf Sundrud, Bjørn Nilssen og Anders Taraldrud.

De første par år var det nærmest bare prøveskur for å få anlegget til å fungere. I 1975 og 76 var det leieskur for Grøstad sag fra Vestby. Fra 1977 til 1992 var det leieskur for Susebakke Trævarefabrik på Mysen. Hele tiden var det spesialfuru som var det viktigste, men enkelte år var grankvantumet større enn furukvantumet. Skurkvantumet var vanligvis 2000–3000 kubikkmeter, men enkelte år var det opp mot 7000 kubikkmeter under Susebakkes tid. Fra 1993 til 2002 var det drift for Anders Taraldruds regning. Skurkvantumet gikk da ned til godt under 1000 kubikkmeter. Etter 2002 har det ikke vært drift på Torneby sag.

I Susebakkes tid var fire ansatte nesten hele året, i skursesongen fem eller seks. Etter 1993 var det drift bare noen uker i året. Da ble det benyttet mest pensjonister.⁴⁵⁹

Mannskapet på Torneby sag på 1970-tallet. Bak fra venstre: Borger Stensli, Torger Smestadmoen og Tore Haugen. Foran fra venstre: Sigurd Haugen (måler), Tore Tørnby, Gunnar Sundsrud, Bjarne Lier og Rolf Sundsrud. Eier: Rømskog lokalsamling.

Rømskog Sag AS

Eidet-saga ble etablert i begynnelsen av 1950-åra av Andreas Tørnby. I sommerhalvåret skaffet den arbeidsplasser til 10–12 mann. Saga ble solgt til Rømskog Sag AS, demontert og satt opp igjen på Kjernmoen, da det ble anlagt sagbruk der i 1964.

I 1964 innvilget kommunen en søknad fra Arne J. Baltzersen fra Kråkstad og Svend Jørgensen i Rømskog om å anlegge sagbruk på Kjernmoen. Jørgensen fikk kommunal garanti på kr 50 000. Kommunen påtok seg også å bekoste veianlegg frem til tomta innenfor en kostnadsramme på 10 000 kroner. Kontoret for områdeplanlegging i Østfold hadde den endelige avgjørelse. Østfold landbrukselskap godkjente prosjektet senere samme år.⁴⁶⁰ Bedriften fikk navnet Rømskog

Sag. Ole Ingier fra Aurskog overtok i 1965 eierandelen til Baltzersen.⁴⁶¹

Høsten 1965 sto bedriften foran store utvidelser, og virksomheten bidro til å løse kommunens sysselsettingsproblemer. For å kunne komme videre var det nødvendig med et kassakreditt- og utbyggingslån på i alt kr 690 000. Etter søknad fra bedriften om garanti søkte kommunen Distriktenes Utbyggingsfond om en deling av beløpet. Risikoen var en eventuell nedgang i den konjunkturømfintlige trelastnæringen. Men Rømskog Sag var så langt en suksess, og det siste året var det satset på lafting og bygging av hytter. Denne del av virksomheten startet med bare to mann, og i november 1965 var åtte mann i arbeid. Mange bestillinger lå inne, og ikke minst i Danmark var interessen

Mannskapet ved Rømskog Sag i 1976. Fra venstre: Simen Moen, Ivar Skullerud, Roar Hagen, Jens Gustavsson, Johan Sundsrud, Rolf Sletten, Svend Jørgensen, Trygve Ekeheien, Harald Ekeheien og Daniel Hagen. Bak fra venstre: Åge Wikeby og Willy Bray. Eier: Willy Bray.

stor for hytter fra Rømskog. Driften var så rasjonell og profesjonell at det ble vurdert å opprette et eget salgskontor i København.⁴⁶²

Ferdighus ble et viktig satsningsområde. Bygda hadde gode materialer, og virksomheten lovet godt for sysselsettingen i overskuelig fremtid.

Det ble satt store forventninger til Rømskog Sag AS, som fikk etablere seg på kommunens eiendom Kjernmoen. Den var lenge en vellykket bedrift. Ole Ingier fra Aurskog gikk som kjent inn som kompanjong, og var med til sin død i 1976. Willy Bray ble medeier fra 1971. Saga ble utvidet to år senere, og det ble innkjøpt noen nye maskiner. I 1973 fikk bedriften kjøpt en del av kommunens eiendom Kjernmoen for videre utvidelser. Be-

driften fikk samtidig garanti for lån til flere maskiner.⁴⁶³ Høvlerihuset ble bygget i 1974, og firmaet kjøpte samme år hele Kjernmoen av kommunen. Det ble kjøpt ny barkemaskin og flishugger, og høvleriet ble ferdig montert. I 1981–82 startet grunnarbeidene til ny sag, som sto ferdig i 1983. Tømmer ble innkjøpt fra skogeiere i Rømskog, og skåret i flere dimensjoner. Skurlasten ble deretter sortert ut til snekkermaterialer og vanlige materialer og reisverk til husbygging.

I tillegg til sagbruksdrift drev Rømskog Sag A/S i hele perioden 1965–80 en betydelig produksjon av håndlaftede hytter og garasjer. Foruten å produsere for det norske marked, eksporterte firmaet spesialiserte materialer, særlig til Danmark.

Flyfoto over Kjernmoen hvor Rømskog Sag lå. Den var i drift i mange år. Nå holder Rømskog Biobrensel til her. Foto: Fotopro flybilder, 2011.

Kommunen vurderte Rømskog Sag AS som levedyktig. Bedriften sysselsatte seks prosent av de yrkesaktive i kommunen, og var følgelig en hjørnesteinsbedrift.

Sommeren 1992 ble Rømskog Sag A/S solgt til Torkel Huseby fra Asker. Bedriften skiftet samtidig navn til Rømskog Bruk A/S. I august samme år mottok ordføreren en orientering om driftsopplegget, der det blant annet fremgikk at det fra 17. august var foretatt ansettelser av mannskap, og at det også var skrevet kontrakt om kjøp av tømmer.

Rømskog kommune mottok i den forbindelse en søknad om etablerertilskudd til reoppstarting. Den finansielle stillingen ved Rømskog Bruk A/S ble av kommunen vurdert som svak, og at de nye arbeidsplassene kunne bli av kort varighet. Et eventuelt tilskudd fra kommunen var derfor å betrakte som risikokapital. Kommunen var likevel svært opptatt av at det skulle komme i gang drift ved den tradisjonsrike bedriften. Man regnet denne som den mest naturlige næringsvirksomheten i kommunen. Kommunestyret vedtok derfor å støtte reoppstartingen

med kr 30.000 pr. arbeidsplass, begrenset oppad til kr 240.000.

Det viste seg snart at skjæring av tømmer med påfølgende lagring og tørking var meget kapitalkrevende. Mannskapet ble derfor snart flyttet over på høvleriet. Her kunne man få en raskere omsetning av varebeholdningen ved innkjøp av ferdig tørket plank. Produsert høvellast ble i hovedsak solgt til Tyskland, et marked Huseby hadde vært inne på tidligere.

Etter ca ett års drift hadde bedriften så store likviditetsproblemer at den ble slått konkurs 3. november 1993. Etter at bostyret og et midlertidig kreditorutvalg hadde behandlet saken, ble det vedtatt en abandonering (avståelse) av eiendommen med bygninger og driftstilbehør. Ordningen innebar tilbakeføring av eiendommen til panthaverne, da det ikke var verdier i boet som oversteg pantet.

10. november samme år kom et bud på Rømskog Bruk A/S fra Arne Gerhardsen, som ble akseptert. Arne Gerhardsen drev på denne tiden høvleri i Hærland. Rømskog

kommune fikk nå forespørsel om den ville gå inn som aksjonær i bedriften med kr 500.000, som ville utgjøre 23 prosent av aksjekapitalen. Kommunestyret stilte seg positivt til dette, og bedriften fikk samtidig igjen navnet Rømskog Sag A/S.

Store investeringer ble gjort både på sagbruket og høvleriet. Det ble også bygget tørkeanlegg til planken for å få raskere omsetning av varebeholdningen. Investeringene de to første år beløp seg til ca 11 millioner kroner. Bedriften søkte i 1995 om støtte fra kommunens etableringsfond. Dette var statlige midler som kommunen mottok årlig i den hensikt å styrke næringsvirksomheten i distriktene. Kommunestyret gjorde vedtak om å støtte bedriften med kr 210.000 av disse midlene. Det var på den tiden 16 ansatte.

Behovet for mer kapital var prekær, og i 1996 gikk kommunestyret inn for å øke sin aksjekapital med kr 500.000, mot at øvrige aksjonærer styrket sine poster tilsvarende. Resultatet av denne aksjeutvidelsen ble at Arne Tre A/S Hærland gikk inn som ny aksjonær med kr 500.000, samtidig som de overtok Tore-Marie og Arne Gerhardsens private aksjer pålydende kr 600.000. Bedriften fikk etter dette tre eiere: Arne Tre A/S, Rømskog kommune og Kjell Flenstad. Bedriften hadde på dette tidspunktet 20 ansatte, og var nå Østfolds største sagbruk.

Tyveri ved Rømskog Sag A/S – et mysterium

Beregninger høsten 1997 viste at 5.000 kubikkmeter plank og høvellast var forsvunnet fra Rømskog Sag A/S. Det innebar at 111 trailerlass til en verdi av 7,5 millioner kroner var sporeløst borte. Saken ble anmeldt til politiet som satte i gang etterforskning.

I tillegg ble det privat etterforskningsfirmaet Aktor engasjert. Konklusjonen ble kort som følger: «Med utgangspunkt i at ingen av de undersøkelser som er gjennom-

ført har klart å påvise at det ligger eventuelle feil i metodevalget eller selve beregningene når det gjelder svinnet av virket, så synes det sannsynliggjort at det handler om et tyveri.»

Skadesjef Anders Torp i Gjensidige tvilte imidlertid på grunnlaget for konklusjonen, og nektet å utbetale erstatning. Torp understreker samtidig at Rømskog Sag hadde en ordentlig regnskapsføring, men at det likevel ikke kunne forhindre feil. Han påpekte at dette mystiske trelast-tyveriet var et av de største anmeldte varetyverier Gjensidige noensinne hadde fått på bordet. Etterforskningsbyrået Aktor mente det var for lettvent av Gjensidige å avvise beregningsgrunnlaget uten å påvise hvor feilen lå.

Slik verserte saken helt fram til 5. oktober 1998 da Rømskog Sag A/S ble slått konkurs. Det innmeldte kravet var på 27 millioner kroner. En av bostyrets oppgaver var å finne ut hva som hadde skjedd med 5.000 kubikkmeter trelast til en verdi av 7,5 millioner kroner, men måtte bare konkludere med at saken fortsatt var et mysterium. Etter dette fortsatte etterforskningen i 1999. Det ble fremlagt flere rapporter, uten at saken ble oppklart.⁴⁶⁴

I 1976 fikk Rømskog tilbud om en industribedrift i brenselsektoren.⁴⁶⁵ Den kunne gi rundt 20 arbeidsplasser. Også Marker og Aremark ble forespurt som aktuell lokalisering. Alle de tre kommuner var attraktive fordi de hadde god tilgang på trevirke og tilfredsstilte kravene for lån gjennom Distriktenes Utbyggingsfond (DU-midler). Rømskog kommune lette med lys og lykte etter en egnet tomt for produksjon av kull til grill og lignende. Både kommunen og skogeierne ville kunne nyte godt av en slik bedrift. Det var antydnet et behov for ca. 40 000 kubikkmeter bjørkeved, som ellers ikke var så lett å omsette. Ordføreren hadde på hånden en tomt på 60 mål ved Kjernmoen, men den var ikke flat

nok, og dermed ikke så anvendelig. Dermed glapp muligheten for å få denne arbeidsplassen. Men også produksjonsbedrifter utenom skog og trelast måtte vurderes.

Metodika Gjenvinning AS – Rømskog Biobrensel AS

Firmaet Metodika Gjenvinning AS på Alnabru kjøpte i 1999 Rømskog Sag A/S. Firmaet med 18 ansatte drev med gjenvinning av byggeavfall. Rømskog Sag ble overtatt med grunn, bygninger og maskiner. På området ble det bygget en fliskutterlinje. Det var også tanker om produksjon av kompost, blant annet med tilsetning av skogsavfall.⁴⁶⁶ Bedriften ble registrert under navnet, Rømskog Biobrensel AS. I 2000 eide Geir og Harald Nordeng de to selskapene. Rømskog Biobrensel AS ble et eget selskap i Rømskog på eiendommen Kjernmoen, der Rømskog Sag hadde vært. Bedriften ga sårt tiltrengte arbeidsplasser.⁴⁶⁷

Aas Hanskefabrikk

Aas Hanskefabrikk i Fetsund etablerte i 1975 en avdeling i Rømskog med fem ansatte.⁴⁶⁸

Avdelingen beskjeftiget husmødre, som drev med tilskjæring og syng. Bedriften produserte arbeidshansker og belter, særlig hansker til bruk i sveiseindustrien. Produktene ble stort sett laget av skinn, fordi stoffhansker ble importert til priser det var vanskelig å konkurrere med. Huder og skinn til arbeidshansker kom fra indisk vannbøffel og okser fra New Zealand, samt saueskinn fra Norge. Bedriften laget også forklær som verneplagg til blant annet verkstedsindustrien. Det var stor omsetning av arbeidshansker fordi de ble raskt utslitt.

Det oppsto etter hvert konflikt mellom syerskene i Rømskog og ledelsen i Fet. Damene var ikke fornøyd med lønns- og arbeidsforhold, og det gjaldt særlig bruk av maskinene. Bedriftsleder Knut Erik Aas hev-

Harald Nordeng og hans far Geir Nordeng kjøpte Rømskog Sag. Harald står ved fliskutteren ved Rømskog Biobrensel. Foto: Indre Akershus Blad.

det på sin side at damene hadde brukt for mange timer i forhold til antall ferdig produserte hansker.⁴⁶⁹ Ifølge Aas produserte syerskene i Fet mellom 60 og 80 par hansker pr. dag, mens hver av de ansatte i Rømskog ikke greidde å komme over 24 par. Dermed ble omkostningene pr. hanskepar så store at det ikke lønte seg med timebetaling.⁴⁷⁰ Timelønna var kr 15,80. Han foreslo at syerskene kunne gå over til en akkordordning, og dette var nok mer et krav enn et forslag. Damene sa derfor opp stillingene sine med virkning fra 1. februar 1976. De kunne samtidig tilbakevise bedriftslederens beskyldninger om sendrektighet, og påpekte at flere av maskinene var i ustand. Dessuten lå det mange par hansker ferdig sydd, og ikke tatt

med i regnestykket. Påstand sto mot påstand, og det hele endte med at filialen i Rømskog ble nedlagt fra samme dato som syerskene gikk. Noen av damene var likevel interessert i å fortsette med hjemmesøm.⁴⁷¹ Slikt typisk kvinnearbeid passet bra i grisgrendte bygder med store avstander.

Handel

Også butikker og servicenæringen skulle gjennomgå store forandringer fra 1970-åra og fremover. Betjening og butikkdisker ble mindre synlig, og etter hvert erstattet med selvbetjening. Den hyggelige og personlige kontakten ble borte mange steder. Likevel holder Rømskog fremdeles fast ved butikken som et sosialt møtested, skjønt handelslivet også i vår bygd har gjennomgått drastisk rasjonalisering og omstrukturering.

Gjennom tidene har det vært mange butikker i Rømskog. Flere av dem fikk kort levetid, og med ulike eiere involvert. Før bilismen var det viktig at kjøpmannen var lokalisert i noenlunde gangavstand til kundene. Men bil og større mobilitet førte til butikkdød også i vår bygd. Nye krav til innredning, areal og oppbevaring av varer medfører økonomisk belastning for innehaveren, og svekker butikkens inntjening. Konkurransen fra svenskehandelen gjør ikke situasjonen lettere.

Hvordan har butikklandskapet sett ut i Rømskog fra 1950-tallet og frem til våre dager? I et tidligere kapittel er det fortalt at Anton Tørnby i 1913 bygget nytt hus på Fredhjem, og flyttet sin handelsvirksomhet dit. Denne ble kalt «Butikken», og er nåværende Tørnby Landhandleri. «Butikken» var i åra 1913–56 den eneste butikken i nordre Rømskog. Det var flere eierskifter, og Torkel Tørnby eide «Butikken» i perioden 1936–59. Torbjørn Havnås overtok da, og Butikken hadde i 1985 to og et halvt årsverk, og et kun-

degrunnlag på ca 100 husstander foruten en del feriefolk og andre uregistrerte kunder. Butikken het i nyere tid Tørnby Landhandleri og var det eneste sted i Rømskog med salg av bensin, diesel og parafin.⁴⁷²

Pr mars 2003 var forretningen eid og drevet av Ågot Havnås.⁴⁷³

Tore Moen startet butikk i «Øgardshaget» i 1956, og fire år senere flyttet han denne butikken til et nytt forretningsbygg på Sør Trandem. I 2003 het den Moen Landhandleri og ble drevet av Åse og Boy Nilsen. Det var tre ansatte, og kundegrunnlaget kan anslås til 65–75 husstander.⁴⁷⁴

I 2003 var det således to butikker i Rømskog, og det var Moen Landhandleri og Tørnby Landhandleri. Begge butikker kjøpte varer til kundene etter behov. Landhandleriene har helt opp til våre dager vært viktige møteplasser og en del av det sosiale liv i bygda. Moen Landhandleri opphørte i 2006. Ola Bakker drev Tørnby Landhandleri fra 2003 til 2012 da Dag Halvorsen overtok driften.

Samvirkelaget

Kooperasjon eller samvirke er et organisert økonomisk samarbeid, som skal tjene medlemmenes forbruksmessige interesser. Det ble dannet forbruksforeninger og samvirke- lag over hele verden, og de første kom i Storbritannia rundt 1800. Marcus Thrane var en av talsmennene for samvirketanken, som kom til Norge i 1850-åra. Den kom først til byer og industristeder og ble videreutviklet i mellomkrigsåra med depresjon og vanskelige tider. En del av klassekampen mellom arbeidsfolk og kjøpmannsstanden kom til uttrykk i den kooperative bevegelse. I bygdene ble det etter hvert bøndene som skulle fronte samvirketanken. Når kom kooperasjonen til Rømskog, og hvilken betydning fikk den her?

Grunnlaget for samvirkelagsbevegelsen i vår bygd har to forløpere. Første opptakt var Rømskog Innkjøpslag, som kom i gang

Tore Moen bygget Moen Landhandel i 1960. Da han døde i 1966, ble butikken noen år drevet videre av kona Åse og familien. Foto: Indre Akershus Blad.

på 1920-tallet. Det lå i Sandem krets og var et tiltak for å få billigere forbruksvarer.⁴⁷⁵ Varene ble fordelt i Bolettestua, som lå på Stor-sletten. Her kom senere på samme sted, Lillebo. Jørgen Sletten var en av initiativtakerne til ordningen.

Thorvald Høilund organiserte virksomheten videre. Han kom fra Søndre Høland og kjente til kooperasjonen der. Som ekte kooperatør reagerte han på den store prisforskjellen på samme vare hos den private kjøpmann i Rømskog og på Samvirkelaget i Søndre Høland. Han organiserte derfor en varerute fra Søndre Høland Samvirkelag til Rømskog. Det er uvisst når denne ruta startet, men den varte frem til høsten 1932. Kundene hentet bestilte varer ved Sandem søndre. Kjøreren medbragte dessuten sko, klær og lignende som folk kunne kjøpe.⁴⁷⁶

Vareruta til Rømskog var bare en overgangsordning. Den provisoriske ordningen måtte avløses av et fast samvirkelag. Dette var den andre forløperen, og på Thorvald

Åse og Boy Nilsen drev «Moen-butikken» fra 1973 til 2006, da den ble nedlagt. Foto: Indre Akershus Blad

I 1959 ble Tørnby Landhandel solgt til Torbjørn Havnås og Thoralf Tukkensæter. Sistnevnte solgte i 1978 sin halvpart til Ågot og Torbjørn Havnås. Etter Torbjørns død i 1990, drev Ågot videre sammen med sønnen Dag. Fra 2003 har butikklokalene vært leid ut til Ola Bakker, som i 2012 overlot driften av Tørnbybutikken til Dag Halvorsen. Foto: Per Erik Nilssen.

Høilunds initiativ ble det eldste, formelle samvirke­lag i Rømskog etablert i 1930-åra. Jørgen Sletten var et av styremedlemmene, og han eide Bolettestua, som ble innredet til butikk. Den lå på Sandem gård øst for riksveien. Her var laget i seks år. Huset fikk påbygget en etasje til leilighet, og det ble støpt kjeller. Dermed kunne laget åpne sin første butikk høsten 1932 med Johan Slorafoss fra Hemnes i Høland som bestyrer, og det var han frem til 1952.⁴⁷⁷

Lokalene var små og trange. Dette var særlig merkbart på lørdager da skogsarbeiderne kom for å proviantere. Trafikken var til tider så stor at varene ble kjørt ut til skogshusværene med hest. I 1933 fikk laget egen bil, og bestyrer Slorafoss anskaffet et par år senere personbil, en Oakland. Den ble benyttet til

varekjøring. Han kjørte med en melsekk på hver forskjerm, en på støtfangeren foran, og en på bagasjebrettet bak.⁴⁷⁸

Med økende omsetning var det nødvendig å finne ny tomt og bygge større butikk.

En tomt like sør for Bolettestua, vest for veien, ble kjøpt fra eiendommen Lønnberg. Et tømmerhus på Kurøen gård skulle rives, og styret kjøpte det til riving, selv om det etter sigende spøkte der. Det ble på dugnad skåret opp til materialer, og dermed forsvant også spøkelset. Den nye butikken ble tatt i bruk i desember 1938. Bygningen var på 100 kvadratmeter i to etasjer, og med full kjeller og loft. Her var det også bensinutsalg. Bensinen kom i tønner og ble koblet til en håndpumpe med måleglass.⁴⁷⁹

Frem mot krigen ble det tildelt varer i

Samvirkelaget var viktig for bygda, spesielt for Vestsia og Utroa. Bildet viser Samvirkelaget på Vestsia som var i drift fra 1938 til 1975. Det var butikk i første etasje, og bolig for bestyrer med familie i andre. I første halvdel av 1950-åra ble det bygget et fryseri øst for veien. Her hadde kundene nettingbur for frysevarer. Disse var utstyrt med hengelås. Det var mange som ikke likte å gå inn der, med fare for å bli innestengt. Utover i 1960-åra ble det etter hvert fryser i hver husstand, og bygget ble tilslutt revet. Eier: Rømskog lokalsamling.

forhold til tidligere salg. Som en følge av stor aktivitet i skogen, ble det på slutten av 1930-åra levert mye kondensert melk. Men knappheten på varer ble etter hvert stor, og det var ikke alltid like lett å stå bak disken. En skogsarbeider fikk ikke de varene han trengte, og spurte til slutt om de hadde tre toms spiker. Jo. Det kunne butikken levere. «Da kan du spikre igjen døra,» sa kunden og gikk.⁴⁸⁰

Samvirkelaget ble drevet som et landhandleri med et begrenset vareutvalg. Denne butikken ble drevet helt frem til 1975. Ottar Gløtta var bestyrer i perioden 1964–75, og var den siste som bodde i butikken sammen med familien.⁴⁸¹

Riksveien ble åpnet i 1956, og Samvirke-

laget kom dermed til å ligge utenfor allfarvei. Samtidig var lokalitetene i ferd med å bli umoderne og upraktiske, og omsetningen var synkende. Utestående fordringer var et problem her som i de fleste andre lag. Kreditt fra leverandører ble strammere, og driften anstrengt. I driftsåret 1966 var utestående fordringer økt til hele 10 prosent av omsetningen. Dermed ga årets resultat underskudd.

Dersom S-laget skulle ha noen fremtid, måtte det få et nytt utsalg med selvbetjening. Samtidig måtte beliggenheten bli mer sentral. I 1962 ble nytt forretningsbygg drøftet på et av lagets styremøter. Kommunen fikk henvendelse om å skaffe tomt, men uten resultat. I 1970 greide laget å sikre seg fire

Maggie Sletten (1915-97) med årets eplehøst, på 1970-tallet. Hun var en kjent skikkelse i Rømskog, og bodde på Søndre Sandem, nærmeste nabo til Sandem skole. Foto: Bjørn Grønlund, 1976.

mål tomt på leiebasis hos Rolf Sundsrud på Sandem nordre. Men Rømskog Samvirkelag hadde ikke økonomi til å bygge uten bistand fra NKL (Norges Kooperative Landsforening). Lagets formann og bestyrer dro derfor til NKL i Oslo for å få klarsignal til bygging. Her fikk de både typetegning og ferdig skrevet byggesøknad. Dermed trodde styret at alt var greit, og ville komme i gang så snart som mulig. Derfor ble det en skikkelig nedtur at NKL i 1972 sa blankt nei til byggelån. Det ble innkalt til styremøte, og på dagsorden sto: Samvirkelagets stilling og dets forhold til NKL. Eventuell oppløsning? Det ble debatt om laget skulle avvikles eller ikke. Det hele endte med at styret fikk fullmakt til videre dialog og eventuell ordning med NKL. Resultatet kom 8. desember 1972, og tilbudet var følgende: *NKL overtar festekontrakten på tomten og betaler årsavgiften på den, samt finansierer byggingen. Rømskog Samvirkelag leier forretningen av NKL.*

De styrende organer i NKL hadde et sosialt siktemål med sitt vedtak. Det var et økende engasjement for at grise-grendte bygder skulle få del i de samme goder som befolkningen ellers. Et slikt gode var en skikkelig dagligvareforretning. Samtidig kunne det fastslås at innbyggertallet i Rømskog var så lavt at det ville være vanskelig å få gode driftsresultater med et relativt rikt vareutvalg. Dermed ville NKL etablere en forsøksbutikk for å teste hvor trofaste kundene i en utkantkommune var til sin lokale dagligvarebutikk.⁴⁸²

I 1974 fikk kommunen søknad fra NKL (Norges Kooperative Landsforening) om bistand til å føre opp et nytt samvirkelag for Vestre Rømskog. Kommunen mente at dette var ren forretningsdrift, og ikke en kommunal oppgave.⁴⁸³

Ny butikk

Butikken ble likevel etablert, og 19. mars 1975 kunne Rømskog Samvirkelag innvie sitt nybygg

vest for riksveien ved Sandem og med Sten Arnesen som bestyrer. Den gamle butikken ble i oktober samme år solgt til Nils Østreng.⁴⁸⁴

Målet med det nye samvirkelaget var å få en moderne, rasjonell forretning med stort og variert varetilbud. De øvrige butikkene i Rømskog hadde en god geografisk spredning, og selv om samvirkelaget lå nærmest grensen til Sverige, mente Arnesen at grensehandelen ikke var noen trussel. Her som ellers i grensefylket gikk konkurransen med svenske kjøpmenn i bølgedaler. Butikken i Rømskog hadde en trofast og etablert kundekrets.⁴⁸⁵

Foruten Sten Arnesen kunne Inger Høgenes og Aagot Gustavsson ta i bruk nye og trivelige butikklokaler. Laget hadde på den tid omkring 60 medlemmer.

Samvirkelaget var fylt til trengsel på åpningsdagen, og det var løfterikt for fremtiden. Dette var samtidig et eksperiment for NKL, som ville undersøke utkantstrøkernes kjøpetroskap til sin lokale butikk. Også en dansk delegasjon som studerte dagligvarebutikker i utkantstrøk, besøkte bygda. Rømskog Samvirkelag var et av de små lag innenfor de 711 forretninger som var tilsluttet NKL. Hvert år ble det i Norge åpnet 50–60 nye butikker. Kooperasjonen var opptatt av at også kundene i utkantstrøk skulle få like gode tilbud som andre brukere. Samtidig var NKL interessert i å se om en butikk med så rikt vareutvalg kunne gi tilfredsstillende driftsresultater i en så tynt befolket bygd som Rømskog. Ifølge enkelte fagfolk var det vanskelig å oppnå positive resultater med så lavt befolkningsgrunnlag, og dette ville man altså nå undersøke.

En tredje årsak til å etablere butikken var at lagets medlemmer med styret i spissen gjerne ville ha en slik ny og tidsmessig avdeling. Indeksfamilien i Rømskog kjøpte i 1976 dagligvarer for 10 000 kroner, og det var 60 samvirkelagsmedlemmer i bygda. Det var ønskelig at medlemstallet skulle øke med den

nye butikken, og man håpet å gå med overskudd, slik at medlemmene kunne få bonus.

Rømskog Samvirke lag søkte i 1977 om statlig driftsstøtte. Kommunen anbefalte søknaden fordi butikken dekket en grisgrendt og vidstrakt del av bygda. Avstanden til nærmeste dagligvarehandel var fem kilometer.⁴⁸⁶

Lite kundegrunnlag

Men på linje med mange andre utkantbutikker måtte også Rømskog samvirke lag slite hardt. Bilisme og svenskehandel bidro til skjerpet konkurranse, og det ble stadig vanskeligere for lokale småbutikker å hevde seg i kampen om kundene. Lavpriskjedene utenfor kommunen tok stadig større andeler av kundegrunnlaget. Men uansett var det viktig med nærbutikker, og det gjaldt særlig utkantkommunene.

På generalforsamlingen i mai 1976 ble det påpekt at de utestående fordringer var for høye, og varekjøringen ble for kostbar. NKL sanerte underskuddet på følgende betingelser: *Ingen nye investeringer. Balansert drift. Bemanningsplan.*⁴⁸⁷

Prøvebutikken i Rømskog hadde uansett ingen fremtid. Til tross for fin beliggenhet og gode lokaler måtte Samvirke laget nedlegges 17. februar 1979. Kundegrunnlaget var altså for dårlig.⁴⁸⁸ Dermed ble vestsiden av Rømsjøen uten butikk, og det oppsto et vakuum.

Ordfører Johs. Ramberg foreslo i 1982 å kjøpe samvirkelagsbygningen for videre utleie til en privat forretningsdrivende. Men da saken kom opp i formannskapet, viste det seg at folk i vestre Rømskog ikke var interessert i det nye butikktilbudet. Dette var et argument for at formannskapet lot saken falle.

Ordføreren uttalte at kommunen ofte ble kritisert for ikke å gjøre nok, og mente grenda med dette tilbudet ville fått en butikk som ifølge beregninger kunne ha funget bra. Han hadde trodd at formannskapet

Ole Johan Haugen, født 1932, selger kjøtt, frukt og grønnsaker fra sin spesialutrustede bil. Han hadde ruter i Rømskog, Aurskog-Høland og Eidskog. Kunden her er Elida Johnsen på Finsrud.

Foto: tete/Glåmdalen

ville ha satset på vestsiden av Rømsjøen for å få nødvendig vekst også i den delen av kommunen. Det forelå planer om å utvikle et byggefelt her, men Ramberg fryktet at salg av boligtomter ville gå tregt dersom det ikke var noe butikktilbud. Derfor måtte det vurderes om det var riktig av kommunen å satse såpass store pengebeløp på den siden av sjøen. Følgelig ville kommunen få en enda mer ensrettet og sentralisert utvikling, og Ramberg stilte spørsmål om det var en riktig bygdeutvikling. Omtrent en tredjedel av befolkningen bodde på vestsiden, og grunnlaget for butikk var dermed absolutt til stede.

Kommunen vedtok i 1983 å kjøpe sam-

virkelagsbygningen for kr 125 000 pluss omkostninger, men da til andre formål enn butikkdrift. Bygningen ble først og fremst brukt til utleie.⁴⁸⁹

Jørgensen Trykkeri, «Quick Button», i Hemnes i Høland fikk i 1987 leiekontrakt på det gamle S-laget. Trykkeriet måtte dekke utgifter til oppussing og utbedring av det elektriske anlegget. Kommunen forbeholdt seg rett til å gi Marker Sparebank tillatelse til parkering av bankbuss på tomte.⁴⁹⁰ Midt på 1990-tallet leide Rømskog Mekaniske Verksted ved Kjell Høgenes bygningen frem til 2010.

I 2011 ble bygningen solgt til Rømskog Eiendom AS ved Espen Dammen. Espen Dammens andre selskap Rømskog Lakk og Bilpleie AS skal drive med lakkering av biler med mer. Uteplassen blir fremdeles leid ut til bussparkering.

Omførselshandel

På linje med andre bygder var det mye såkalt omførselshandel i Rømskog. Helt opp mot våre dager reiste kjøpmenn rundt og solgte varer direkte til kundene.

Fisk har i de siste tiår vært en kjent vare. De første kjøpmenn startet med omførselshandel av mer eller mindre fersk saltvannsfisk like etter krigen. Etter hvert ble fiskebilene til Arthur Hellerud, og seinere Edvin Fagermoen fra Setskog vanlig å se på veiene. I dag blir frossen fisk tilbudt bygdefolket av selgere med spesialbiler.

Også kjøtt er blitt solgt ved omførselshandel. Ukentlig kjøttrute ble det fra 1959, da Truls Haugen solgte kjøtt fra HeBo Kjøtt, Fosser i Høland. Flere rømsjinger begynte med omførselshandel av kjøtt fra HeBo Kjøtt og solgte varer på ulike ruter i hele distriktet. I tillegg til kjøtt ble også frukt og grønnsaker tilbudt husstandene. Ole Johan Haugen tok over kjøttruta i Rømskog i 1964. I 1979 sluttet han med kjøtt og fortsatte med å tilby bu-

Tokle Konfeksjon, Strømmen drev også omførselshandel i Rømskog. En gang hadde Tokle med seg noen fantastiske sokker. De var varme og slitesterke, og kunne brukes i støvler så vel som til tøfler. Det var bare ett minus med sokkene, de klødde første gangen de ble brukt. Tokle traff tre menn, Torgrim, Sten og Sigurd et sted i Østkroken. Alle tre kjøpte sokker. Noen dager seinere ble Sigurd spurt om sokkene hans klødde første gangen han brukte dem. «Nei, je brukte dom ette første gangen, je,» svarte Sigurd.

tikkene i distriktet frukt og grønnsaker frem til 1994.

«Smør mannen» var også kjent fram til 1960-åra. Det var ikke smør som ble solgt, men margarin fra Borgar Margarinfabrikk. I 1970-åra solgte og Kåre Volden en tid kioskvarer fra egen bil før de fortsatte med kioskutsalgs fra egen bolig på Vestsida.⁴⁹¹

Det måtte søkes om tillatelse til slik handel utenom fast utsalgssted. I 1981 mottok kommunen 16 søknader om omførselshandel, og ni av dem ble avslått. De syv som fikk innvilget sine søknader, solgte symaskiner, støvsugere, teppebehandlere, stiger, rør, smijernsporter, markiser, trapper, vinråstoffer, konfeksjon etter mål, hus- og haveprodukter og sveiseutstyr. Firmaene var fra Fetsund, Molde, Skien, Ørsta, Oslo og Møre og Romsdal.

Forbruksnemnda la frem retningslinjer for slike søknader, og firmaet som solgte vinråstoffer, fikk i neste runde avslag på anbefalt søknad.⁴⁹²

Yrkesfordelingen

Hvordan var yrkesfordelingen i Rømskog på slutten av 1970-tallet, og hvor lå tyngdepunk-

tet i sysselsettingen? Som vi har sett, var det arbeidstakere i både offentlig sektor og i det private næringsliv. Tabellen fra 1979 viser tydelig kommunens plassering i et moderne arbeidsmarked. I 1979 var det 197 yrkesaktive personer i Rømskog, og flere av dem hadde sitt arbeid utenfor kommunen. Begrepet pendling har vi behandlet i et annet kapittel.

Tyngdepunktet i bygdas næringsliv lå naturlig på primærnæringene jord- og skogbruk, som utgjorde 37 prosent av yrkesbefolkningen. Også disse næringer var som kjent blitt mekanisert og effektivisert med færre arbeidstakere til følge. Denne endring i arbeidslivet er enda tydeligere i industrien. Industrien i Rømskog har alltid vært mindre foretak med hovedvekt på trelastnæring, og med få ansatte. Moderne datateknologi og mekanisering har redusert behovet for manuelt arbeid enda mer. Da Marconi ble etablert i 1980, ble det likevel, som vi senere skal se, en betydelig prosentvis økning av antall industriarbeidsplasser i kommunen.

Rømskog var på 1970-tallet blitt en moderne kommune, der også bygg- og anleggsvirksomhet gjorde seg stadig sterkere gjeldende. Alle nye tekniske prosjekter skapte nye arbeidsplasser. I 1979 var 32 prosent av de yrkesaktive tilknyttet slik virksomhet.

I 1979 var 26 personer eller 10 prosent av de yrkesaktive ansatt i varehandel og servicenæring. Siden det på den tid bare var to butikker i bygda, var nok de fleste engasjert utenfor kommunen. De var med andre ord pendlere.

For å beholde pendlerne i bygda iverksatte kommunen på 1990-tallet ulike tiltak. Det ble for eksempel i 1994 innført kommunale tilskudd til reiseutgifter for dem som hadde minst 60 km avstand mellom hjem og arbeidssted.⁴⁹³

Den moderne kommune avspeiler seg også i offentlig virksomhet og service. Offentlige og private tjenester var etter krigen

under utvikling og omforming. I 1979 var ni prosent av yrkesbefolkningen i Rømskog tilknyttet slik virksomhet, og mange av dem var lærere og omsorgsarbeidere. Vektlegging av slike tjenester avspeiler velferdskommunens prioritering av skole- og kulturtilbud. Mange nye slike arbeidsplasser var lovpålagt. Blant de offentlig ansatte arbeidet åtte personer i kommunehuset, og det var rådmann med assistent, kommuneingeniør, sosisjef, kommunekasserer med assistent, bibliotekar/kultursekretær og vaktmester.

Antall yrkesaktive i forhold til næring:

<u>1979</u>	<u>Personer</u>	<u>Prosent</u>
Jordbruk	36	14
Skogbruk	58	23
Sum primærnæringer:	94	37
Industri	55	22
Bygg og anlegg	25	10
Sum sekundærnæringer:	80	32
Varehandel	26	10
Transport	21	8
Offentlig administrasjon og forsvar	9	4
Offentlige og private tjenester	23	9
Sum servicenæringer/tertiærnæringer:	79	31

Samtidig gjorde bilen og bedre veier det mulig å pendle over større avstander mellom hjem og arbeid. Utviklingen i skogbruket med økende mekanisering bidro til å skape denne situasjonen. Kommunen hadde heller ikke noe tettsted som kunne gi nye arbeidsplasser.

Fra 1960-tallet begynte arbeidstakere i Rømskog å pendle til Aurskog-Høland og

Lillestrøm, etter hvert også mot Oslo. Mange av dem var ukependlere. Tendensen på 1990-tallet var at stadig flere søkte arbeid i Oslo-området. Høsten 2001 hadde rundt 10 prosent av arbeidstakerne i Rømskog arbeidsplassen sin i Oslo.

Vernede arbeidsplasser

Etterkrigstidens velferdssamfunn er tuftet på trygge arbeidsplasser og sosiale reformer. I et trygdesystem er det viktig å ta vare på menneskeverdet ved å la folk som kan og vil arbeide, få muligheter til det. Gode planer og tiltak som tar hensyn til enkeltindividet, er som regel mest synliggjort i mindre kommuner. Således ønsker Rømskog kommune å ivareta arbeidskraft også fra såkalt yrkesvalghemmede.⁴⁹⁴

ASVO Bjørkelangen AS

På nyåret 1976 etablerte Yrkesvalghemmedes Industri Oslo A/S (YVI), senere ASVO AS, seg på Bjørkelangen.⁴⁹⁵ Rømskog kommune eide 20 prosent av aksjene. Her ble det skaffet og utviklet vernede arbeidsplasser, og Rømskog kommune ga et rente- og avdragsfritt lån på kr 30 000 til bedriften.⁴⁹⁶ I sin saksutredning uttrykte ordfører Johs. Ramberg glede over at Aurskog Høland hadde henvendt seg til Rømskog. Gjennom sitt økonomiske engasjement fikk kommunen ti arbeidsplasser i bedriften, og det dekket behovet for sysselsetting av yrkesvalghemmede i kommunen.

Jørgen Dahl ville vite hvorfor YVI heller ville ha rente- og avdragsfrie lån enn at kommunen tegnet seg for aksjeandeler. Ramberg opplyste at det skyldtes politiske forhold, og at det i praksis betydde lite hvordan kommunen kom inn med støttemidler til bedriften. Det sto allerede folk på venteliste, og YVI var svært dyktig til å skaffe egnede arbeidsoppdrag. De som ble engasjert, ville få full lønn, og kunne arbeide i sitt eget tempo. Trygden deres ble

betalt inn til bedriften, og de fikk med andre ord utbetalt lønn i stedet for trygd. De hadde et arbeid å gå til, og ble respekterte arbeidstakere. Tiltaket hadde dermed et viktig sosialt aspekt. På den bakgrunn sa kommunen seg fornøyd med at det kunne skaffes ti vernede arbeidsplasser for 30 000 kroner. Fremdeles i 2011 eier Rømskog kommune 20 prosent av aksjene i ASVO Bjørkelangen AS, mens Aurskog-Høland kommune eier resten.⁴⁹⁷

A/S Nipro

I oktober 1989 kjøpte Rømskog kommune aksjer i A/S Nipro for kr 100.000,-. Nipro var et selskap med avdelinger på Årnes, Skarnes, Bjørkelangen og Nord-Odal som også jobbet med vernede og varig tilrettelagte arbeidsplasser. I 1994 ble morselskapet avviklet og delt opp i selvstendige AS. I følge avtale mellom Rømskog kommune og A/S Nipro av 20. desember 1994 overdro A/S Nipro åtte prosent av aksjene i A/S Nipro Bjørkelangen til Rømskog kommune. Hovedproduktet i Nipro Bjørkelangen var belyningsutstyr. Seinere ble Rømskogs aksjeandel utvidet til ni prosent. Akershus fylkeskommune eide 64 prosent, og Aurskog-Høland kommune 27 prosent. Driften i Nipro Bjørkelangen gikk etter hvert dårlig, slik at det i 2009 ble konkludert med at driften ikke kunne fortsette, og selskapet ble dermed begjært konkurs.⁴⁹⁸

Norasonde AS

Lokalene etter Nipro på Bjørkelangen ble solgt til Norasonde AS som har sitt hovedkontor på Skedsmokorset. Norasonde eies av flere romerikskommuner og Akershus fylkeskommune. 24. august 2010 gikk Rømskog formannskap inn for å kjøpe aksjer for kr 7.900,- som tilsvarer 0,25 prosent av aksjene. Norasonde er kjent for å være flinke til å føre mennesker tilbake til arbeidslivet, og har et rikt utvalg produkter.⁴⁹⁹

Fremtredende moderne bedrifter

Norsk Marconi A/S – Normeka

Normeka er i dag en av Rømskogs viktigste bedrifter, og både etableringen i 1980 og videre utvikling er et lite industrieventyr. Johs Ramberg forteller at det hele startet på et rotarymøte våren 1980, der han tok en kopp kaffe med en gjest fra Oslo. Gjesten var avdelingsleder ved Norsk Marconi på Ryen. Norsk Marconi var engelsk eid og produserte landingssystemer for flyplasser. Under samtalen kom det frem at Ramberg var ordfører i Rømskog, og dermed kom det spørsmål om kommunen hadde noe ledig industrilokale å tilby. «I stort overmøt svarte jeg ja, noe som var svært nær en løgn. Det gamle ungdomslokalet hadde for noen år tilbake rommet en skofabrikk, og det hadde også vært produsert hansker der. Lokalet var lite og i meget dårlig forfatning. Det var blant annet hull i gulvet der plankebitene sto rett opp. Jeg tenkte at det var lite realisme i både spørsmål og svar, og glemte fort hele saken.»

Men det kom brev fra Norsk Marconi vel tre uker senere. Der sto det at de engelske eierne ville komme og se på lokalitetene. Ramberg ble litt forskrekket, men tenkte at det fikk stå til. «En liten gråkledde og fåmælt engelskmann ankom sammen med daglig leder i Norsk Marconi. Selve visningen ble en kort sekvens. Ikke kunne jeg se at engelskmannen så seg rundt eller viste noen interesse for lokalitetene. Men på en hylle på den ene veggen sto det en gammel nedstøvet Telefunken radio, som fanget hans oppmerksomhet. Det var kanskje ikke så underlig siden firmaet var kalt opp etter Guglielmo Marconi (1874–1937), som var den første til å sende trådløs radiotelegrafi. Etter å ha fått frem noen skurrende lyder i radioen, svingte engelskmannen på hælen og gikk ut. Jeg var fornøyd med at det hele var over.»

Ramberg hadde ordnet med noen ekstra fine snitter til lunsj. Snittene ble behørig fotografert mens Ramberg snakket om Rømskog, elgkjøtt og mulighetene for stabil arbeidskraft. «Ingen snakket om lokalitetene, og jeg regnet med at vi hadde sett hverandre for siste gang.»

Norsk Marconis satsning i distriktet

Norsk Marconi var først og fremst interessert i å få lokaler ute i distriktet fordi bedriften etter noen gode år hadde avsatt penger ifølge distriktsskatteloven. Dersom pengene ble investert ute i distriktet innen fem år, ville de være skattefrie. Tiden var snart omme, og det hastet. Samtidig var det trangt om plassen på Ryen.

Noen dager senere kom det brev fra Norsk Marconi, som ville leie lokalene dersom det gamle tregulvet ble byttet ut med et i betong. Deretter ville de komme med to store maskiner, og flytte deler av den mekaniske bedriften til Rømskog.

«Nå var det bare å svinge seg fort. Tregulvet ble revet ut. Stein og pukk ble kjørt inn, og betongdekket kom på plass.» Det var et stort arbeid, men intet problem. Problemet kom først da alt var klart. Norsk Marconi meddelte at de dessverre ikke kunne leie lokalene likevel, fordi Finansdepartementet ikke godkjente investeringen i Rømskog. Distriktsskatteloven var nemlig ikke anvendelig for Rømskog fordi kommunen lå innenfor en radius på 20 mil fra Oslo. Dermed var Rømskog i denne sammenheng ikke å oppfatte som distrikt.

«Nå var gode råd dyre. Jeg ba om et møte med Finansdepartementet. Her dro jeg historien om den lille grå engelskmannen, om radioen på veggen og om fotograferingen av snittefatet. Det ble en god latter, og byråkratene mente at dette måtte de kunne ordne. Jeg fikk et muntlig ja på stedet, og dro lykkelig tilbake til Rømskog. Snart var

Norsk Marconi AS etablerte en avdeling på Rømskog i 1980 og ansatte Kjell E. Høgenes, Heikki Nilsson og Kolbjørn Høilund. Norsk Marconi AS solgte seg ut av Norge, og fire av de ansatte kjøpte ILS-delen. (Instrument Landing System), og tok navnet Normarc AS. I 1987 ble avdelingen på Rømskog eget AS med Normarc AS som største eier; 66 %, Rømskog Kommune 26 % og Marker sparebank med 8 %. Navnet ble Normeka AS. Normeka AS har hatt en fin utvikling på Rømskog. I 1992 var det 13 ansatte og i 2010 ca 35 ansatte. Normeka AS har vært og er en viktig aktør på industrimarkedet og Rømskog. Daglig leder i 2012 er Sigurd Nilsen. Foto: Fotonett1 AS, 2009.

maskinene og de tre første ansatte på plass. Dette var høsten 1980.

Rømskog hadde lenge prøvd å få ny industri til kommunen, og dette høyteknologisk internasjonalt anerkjente firma var et viktig gjennombrudd. Bedriften skulle i utgangspunktet produsere flyantenner for instrumentlanding. Produktet var utviklet i Norge, og ble eksportert. Det viktigste for Rømskog kommune var å få etablert nye arbeidsplas-

ser, og dette skulle bli en hjørnestensbedrift.

Virksomheten startet i 1980 som en underavdeling av Norsk Marconi A/S for å produsere såkalte ILS-antenner. Helt fra oppstarten var bedriften meget konkurransedyktig innenfor sitt spesialfelt. Det meste av produksjonen ble eksportert, men det var også satsning på hjemlige markeder. Det var derfor viktig med produktutvikling tilpasset nye behov, og produksjonen omfatter i dag

alle typer bearbeiding av aluminium med utstyr for flynavigasjon og kringkasting som spesialområde. Firmaet gjennomgikk i løpet av 1980-tallet en rekke navneendringer. Rømek ble Normeka, og Norsk Marconi ble endret til Normarc.

Foruten Normarc som er hovedeier med 66 prosent av aksjene, har Rømskog kommune og Marker Sparebank eierinteresser.⁵⁰⁰ Fra en sped begynnelse med tre ansatte i 1980 har bedriftens virksomhet i Rømskog økt jevnt og sikkert.

I 1984 ble det vedtatt å utplanere en del av industriområdet «Rompa». Vann og kloakk skulle føres frem til Norsk Marconi A/S lokaler og idrettslagets materialhus. Navnet på industriområdet falt åpenbart ikke i smak, og teknisk utvalg ble anmodet om å finne frem til et annet navn.⁵⁰¹ Det nye navnet ble Rømskog industriområde.

All produksjon samlet i Rømskog

Etter hvert som Norsk Marconi A/S ekspanderte, økte behovet for mer plass. Bedriften fremmet i 1986⁵⁰² forslag om oppføring av kommunalt industribygg på ca 500 kvadratmeter. Byggekostnadene ble anslått til vel 1,5 millioner kroner. Husleien ble fastsatt til 11 prosent av nedlagt kapital. Leietaker skulle dekke alle forsikringer, vann- og kloakkavgift, samt alle vedlikeholdsutgifter.

I 1988 kjøpte ledelsen i Norsk Marconi A/S bedriften av det engelske Marconiselskapet. Allerede på det tidspunkt var det diskusjon om å samordne den mekaniske produksjonen på ett sted. Det ble bestemt å flytte all produksjon til Rømskog, og skille ut aktiviteten der i et eget selskap. Samtidig var det planer om at bedriften som underleverandør skulle selge tjenester til andre kunder enn moderselskapet. Man mente at det var lettere å selge sine tjenester som et eget AS enn som en avdeling i Norsk Marconi A/S. I 1989 skiftet for øvrig bedriften i Oslo som var eier av

ILS-systemet, navn til Normarc A/S. Dermed ble bedriftens mekaniske avdelinger i Oslo og Rømskog slått sammen.

Normeka A/S ble stiftet som eget selskap sent på høsten 1988, og 1989 var det første hele driftsår. Det at Rømskog kommune var deleier, var en forutsetning for å skille ut den mekaniske produksjon i et eget selskap. Norsk Marconi krevde dette for å tilføre selskapet frisk kapital til igangsatte produktutviklingsprosjekter. Senere på året 1989 gikk Rømskog kommune og Marker Sparebank inn på eiersiden med henholdsvis 26 og åtte prosent av aksjekapitalen.

Bedriften hadde i 1991 ti høyt kvalifiserte fagfolk og spesialarbeidere. Veksten var størst fra år 2000, og i 2007 var det 39 årsverk. Sigurd Nilsen ble i 2000 ansatt som daglig leder, og det var første gang en fra lokalmiljøet overtok ledelsen av bedriften.

Helt fra starten av leide bedriften lokaler av Rømskog kommune, og senere av Rømskog Næringselskap A/S. For å kunne møte den planlagte veksten var det nødvendig med nye lokaler, og det første nybygget sto klart for innflytting i 1988. Selv om de gamle lokalene for sko- og hanskefabrikken var gode nok da virksomheten startet, oppfylte nybygget kravene til produksjonsplass og ikke minst miljø. Etter den tid er det kommet flere påbygg, og i 2007 disponerte bedriften til sammen 2 518 kvadratmeter.

Produkter

Produksjon av ILS (instrumentlandingssystem for flyplasser) har hele tiden vært et hovedprodukt. Normeka A/S produserte i 2007 antenner og anleggselementer til flyplasser over hele verden til en verdi av ca. 27 millioner kroner. Moderselskapet het senere Park Air Systems A/S og leverte ILS-systemer til store deler av verden. Normeka A/S har fremdeles moderselskapet som sin største enkeltkunde, og ca. 40 prosent av produk-

Bergquist Maskin & Transport AS har sitt hovedkvarter mellom Kopperudsetra og Kopperud. Aksjeselskapet driver stort innen anlegg, og vant i 2012 et anbud om alt vedlikehold i fem år av de fleste veier i Marker og Rømskog, deler av Aremark og Rakkestad. Foto: Nils Nilssen, 2012.

sjonen går dit. Samtidig kommer det nye kunder. Bedriften produserte i 1994–2000 dører til el-biler for PIVCO og Think. I 1999 inngikk Normeka en langsiktig avtale med Juralco AS om produksjon av skiltmaster (sikkerhetsmaster) for veimerking. I forbindelse med denne avtalen kjøpte Normeka rettighetene til Ampliformproduktene som brukes til gangbaner, fasader med mer. Bedriften satser også stort på Ampliform, som vil bli et viktig produktområde i fremtiden. Øvrige kunder er spredd over et stort produktområde med hovedvekt på elektronikk- og telekommunikasjonsbransjen. I 2009 heter selskapet Northrop Grumman Park Air System AS.

Selv om omsetning og økonomiske resultater svinger fra år til annet, har selskapet all-

tid levert positive årsresultater. De ansatte er bedriftens største ressurs, og har i de senere år fått utbetalt bonuser som anerkjennelse for god innsats. Selv om den menneskelige faktor er svært viktig, gir investering i nytt høyteknologisk utstyr og datastyrte maskiner økt konkurransevne. Dette krever videre opplæring og kompetanseutvikling av de ansatte. Selv om bedriften satser stadig mer på automatisering, er det nødvendig å rekruttere fagutdannede medarbeidere. Samtidig ønsker bedriften å være en aktiv medspiller i Rømskog-samfunnet.⁵⁰³

Felles for moderne bedrifter med høyt utviklet teknologi er som nevnt et lavt antall produksjonsarbeidere. Datamaskiner og IT-teknologi utgjør viktige styringsmekanismer. Normeka er en slik bedrift, selv om

flere av de ansatte arbeider manuelt.

Andre bedrifter har svært få ansatte. Dette gjelder for eksempel Halvorsen & Sønn i Lillestrøm, som produserer avløpsrør av polypropylen og kobber til Selvaag Bygg. Bedriften hadde i 1985 kun én arbeidsplass i Rømskog, og det var da ikke behov for å ansette flere.⁵⁰⁴

Næringslivet i Rømskog består ellers for det meste av enkeltmannsforetak innen forskjellige håndtverk. Bygg, anlegg, verksted og transport gir også arbeid til mange i Rømskog.

Biblioteket som arena for kultur

Biblioteket kom i fastere former ved at Mari Haukvik ble ansatt som bibliotekar på deltid fra 1. januar 1972.⁵⁰⁶ Samtidig var det fortsatt godt samarbeid med Østfold fylkesbibliotek gjennom «Bokbussen». Ifølge den nye bibliotekloven måtte det fra nå av avsettes fast lønn, og det ble vedtatt egne vedtekter. Biblioteket var for øvrig i kraftig oppgang med økende besøk og mange utlån. Biblioteket fikk i 1975 utvidet sin åpningstid til 10 timer i uka.⁵⁰⁷ Året etter ble

Næringsdrivende i Rømskog 2012

Rømskog Biobrensel AS

Normeka AS

Rømskog Dekkservice

Holth Skogsdrift AS

Xs-computers (PC-service)

John-Sigmund Moen (snekker)

Johan Laft AS, Kjell Roger Nilsen (snekker)

Einar Dalheim (tømmerkjøring)

Bergquist Maskin og Transport AS

Tørnbybutikken (landhandel)

Arne Hagen Transport

David Bergquist Transport

Autosport (bilverksted)

Gjemble Bil og Landbruksverksted AS

Skendo Renhold AS

Rømskog Lakk og Bilpleie AS

Nord Steinby Kro og Camping

Helt Vilt DA (oppdrett av hjort)

Flaten-Trosterud Skog

Sundrud Skog

Truls Invest AS

Kopperud Entreprenør AS

Rømskog Hytteutvikling AS

Sigbjørn Gløtta (snekker)

Jørn Olaf Tørnby (snekker)

Øyvind Sand (snekker)

Eva-salongen (frisør)

Torkjell E. T. Tukun (advokat)

Kirkerud Camping

Romerike El.service AS avd. Rømskog

Myrvolds Utemiljø AS

Rømskog Kanoutleie

Terje Jørgensen (skogsdrift)

Rolf Jørgen Bjerke (fysioterapeut)

Motorscoop Norge AS (import og salg av cross, firhjuling)

PS Vedbaron (vedsalg)

Gjemble og Bolstad (blomsterforretning)

Nina Ringsbu (fotpleie)

LM Utemiljø AS (anleggsgartner)

Tørnby Anlegg (anleggsgartner)

Elli Interiør

Elviras Café og Gaver

Rømskog utvikling AS (hus/tomter)

Rømskog Spa & Resort AS

Regnskapsservice K. Lysaker AS

Thor Ludvig Myrvold (taxi)

Bjørn Erik Lauritzen (transport)

Lønnberg Hud og Hår⁵⁰⁵

Nina Ringsbu, født 1960, driver med fotpleie i sitt hjem på Haukenesfeltet. Foto: Per Haugen, 2010.

Helge Lyder Sandem, født 1964, driver Rømskog Dekkservice hjemme på Bråten. Foto: Per Haugen, 2012.

Eva Ljøner, født 1946, driver frisørsalongen Eva-salongen hjemme ved Sør Trandem. Her er det Ivar Olsson og Liv Flenstad som sitter i stolene. Foto: Per Haugen, 2013.

bibliotekaren sekretær for kulturstyret, men uten stemmerett.⁵⁰⁸

I 1987 ble stillingen som biblioteksjef og kultursekretær utvidet til 50 prosent for begge. Mari Haukvik sa opp sin stilling som biblioteksjef/kultursekretær sommeren 1987 med fratredelse 1. januar 1988. Etter andre gangs utlysning av stillingen, hadde det meldt seg ni søkere, men ingen med bibliotekfaglig bakgrunn. Kommunen søkte Statens bibliotektilsyn om dispensasjon, som ble innvilget for to år. Bjørn Tørnby ble tilsatt for to år.⁵⁰⁹

Markedsføringen av bibliotekets tjenester var effektiv og med gode resultater. Foruten hovedbiblioteket var det to lånestasjoner ute i bygda. De var hjemme hos Gerd og Hans Høgenes og hos Hjørdis Dahlum i Utroa, dit det også kom boklånere fra Sverige.

Biblioteket er godt eksempel på en aktiv og bemerkelsesverdig kulturpolitikk i samarbeid med kulturstyret. Flere kjente forfattere, kunstnere og kulturpersonligheter besøkte kommunen med opplesning og kåserier. Blant dem var russeren Aleksej Perminov. Han var nesten som sambygding å regne fordi han i mange år etter krigen hadde arbeidet i skogen i Rømskog. I 1952 tok han norsk examen artium, og deretter universitetsksamener. Han ble lektor i russisk ved Universitetet i Oslo. Sommeren 1972 besøkte han biblioteket med foredraget «To russiske forfatters møte med tukthuset».⁵¹⁰ Målet var å ha fire kulturarrangement i året. Skuespiller Per Aabel kom på besøk i 1976. I mars året etter holdt professor Anton Skulberg foredrag om forurensning som trussel for jordas befolkning, og måneden etter

Aleksej Perminov trekker te på sin russiske samovar. Forstmester Ole J. Skattum reddet trolig livet til russeren Aleksej Perminov (født 4. oktober 1922) idet han lot ham få jobb, angivelig som polsk tømmerhugger, og holdt ham skjult i Sundsrudskogen. Tyskerne tok Perminov som russisk krigsfange allerede da de angrep Russland i 1941. Han ble i krigens siste fase sendt til Norge hvor han landet i Rømskog. Han unngikk repatrieringen i juli 1945. Det vil si hjemsendelse til Sovjetunionen. Han fryktet at hjemsendelse ville bety tiltale for landssvik mot det sovjetiske systemet og likvidasjon. Derfor skjulte han seg i Rømskog.

Perminov fullførte sin utdanning i Norge etter krigen og er norsk filolog og språklærer. Han har virket innen akademien. Han arbeidet i en årrekke som språklærer ved forsvarrets russisk kurs, og senere som amanuensis innen sovjetisk litteratur ved Universitet i Oslo. Foto: Per Erik Nilssen, 1996.

arrangerte Bondelagets Folkehøyskole teaterforestilling med leikkaring og sang. Statsmeteorolog Hans Kristian Trægde kom senere på året. Wenche Foss deltok på en 4H-fest i 1980.

Det høye kulturelle nivå gjorde at Mari Haukvik stadig syntes det var inspirerende å arbeide i bygda.⁵¹¹

Rømsjingene var ivrige låntakere og leste alt fra Donald Duck til faglitteratur. Det var allsidige lesevaner. Bokstammen utgjorde i mars 1977 nesten 5000 bind bøker fordelt

på 18 kvadratmeter. Ved brannen på Kirkerud i 1959 mistet biblioteket alle sine bøker, bortsett fra de som var på utlån. Folkebiblioteket la opp til en tiårs plan med sikte på å øke bokstammen til 8000 bind. Det kom inn en del bøker gjennom Kulturfondet, men Rømskog fikk færre bøker enn større kommuner. Fordelingsnøkkelen fra Kirke- og undervisningsdepartementet var ugunstig for små kommuner når det gjaldt fordeling av statlige ressurser. Kommunen ga på sin side flere midler til biblioteket enn

På Rømskogdagene i 1984 ble det arrangert opptog med forskjellige innslag, deriblant overrasket «Utvoa elgjaktlag fra 1284» med sin opptreden, og vant konkurransen. Laget besto av så mange medlemmer at premiepotten ikke strakk til. Jaktlaget opptrådte i strisekker dekorert med rødming, og var utstyrt med passende våpen som pil og bue og ulike typer spyd.

Jaktlaget fra venstre: Hemming Ringsby, Kåre Nygaard, Thorbjørn Nordengen (initiativtaker), Ole Ringsby, Bjørn-Terje Norheim og Ole Solbrekke. Øvrige deltagere var: Hans Bolstad, Reidar Hestad, Jan-Erik Fossneset og Aril Solbrekke. Torbjørn Nilsen og Ole Ringsby fikk eldstemannspremien. Foto: Reidar Hestad.

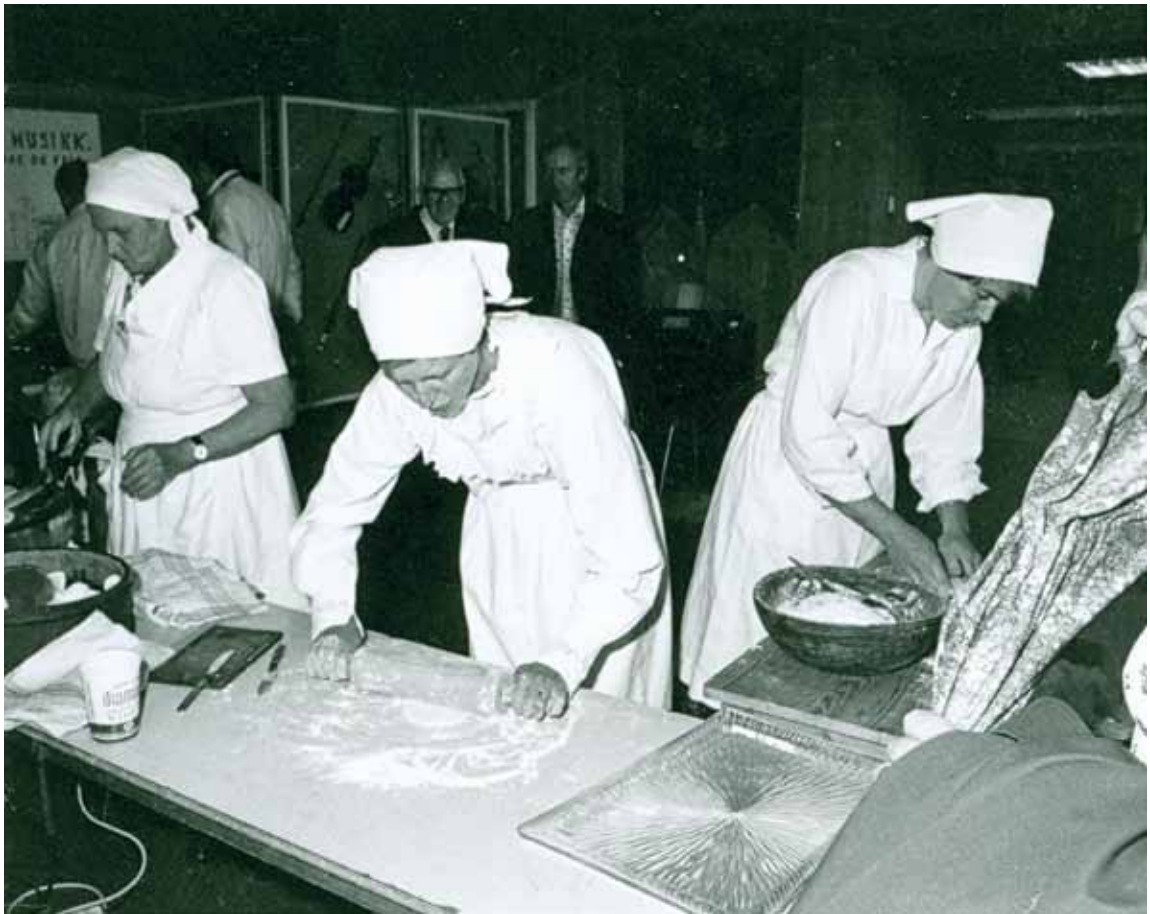
regelverket krevde. Biblioteket hadde på sin side lengre åpningstid enn påkrevd.

Biblioteket hadde trange lokalteter, og drev derfor oppsøkende virksomhet i samarbeid med Rømskog helselag. Foruten å være en god økonomisk støtte, registrerte helselaget lånebehovet. Gjennom tiltaket «Boken kommer» bragte biblioteket bøker ut til dem som ikke selv kunne møte opp. Tilbringertjenesten ble besørget av hjemmesykepleiere, hjemmehjelpere og skolebarn. Flere lesere var mellom 80 og 90 år, og kontakten med bygdefolk var god. Til hjelp

for svaksynte var det innkjøpt leseluper og leselamper. Det ble også bygget opp en egen lokalhistorisk samling bestående av både litteratur og arkivalier. For eksempel er Rømskog Ungdomslags håndskrevne møtebok fra 1907 oppbevart på biblioteket.⁵¹²

I 1984 var bibliotekjentesten i Rømskog så godt utbygget at det ikke lenger var nødvendig for kommunen å leie bokbuss for utlån av bøker.⁵¹³

På 1990 tallet ble det bygget et nytt bibliotek i tilknytning til skolebygningen. I denne perioden var det flere biblioteka-

Bygdedagene i Rømskog i juni 1980 var et populært tiltak. Fra venstre: Astrid Myrvoold kjerner smør, lefsbakning ved Karin Gløtta og Ellinor Myrvoold. Og de 2000 besøkende kunne gjerne få en smakebit. Eier: Rømskog lokalsamling.

rer. Faith Ann Sevilä, gjorde et betydelig arbeid med å innrede og oppdatere biblioteket i de ni årene (1997–2006) hun hadde ansvaret. Følgende har vært bibliotekarer: Bjørn Tørnby, Gro Sandnes Minge og Susanne Mysen. Nåværende er Solfrid G. Nikolaisen.

Museum og kulturengasjement

Lokalene til Trosterud skole ble skolehistorisk museum, og Østfold fylkeskommune dekket driftsutgiftene. I 1984 ble Rømskog anmodet om å bidra, men måtte avslå på

grunn av mange udekkede behov innen kultursektoren.⁵¹⁴

Kulturbygda Rømskog utøvet for øvrig et bredt kulturengasjement. I 1980 ble det arrangert en utstilling med arbeider utført av lokale håndverkskunstnere. I tillegg var det stands der man viste hvordan man vasket klær, bakte flatbrød, drev skogsdrift og husdyrhold i tidligere tider. I løpet av helgen ble besøkstallet anslått til omkring 2000.

Det ble også arrangert Rømskogdager i 1983 med blant annet fallskjermhopping og utstilling av gamle fotografier og kart. I

1994 var det en hel uke med kultur- og aktivitetstilbud, der enkeltpersoner, lag og foreninger deltok med sine interesser. Kulturstyret var initiativtager til disse arrangementene.

Kurøen er kommunal eiendom og bygdas kultursentrum. Dette er lokal møteplass for kulturaktiviteter, samvær, lek og opplevelser i videste forstand. Derfor ble Kurøen etter avstemning i befolkningen valgt til Rømskogs tusenårssted. Følgelig ble tusenårsskiftet markert her. Andre forslag på tusenårssted var Nord Flaten og Lukashytta.⁵¹⁵

Rømskog er godt utstyrt med bygninger og anlegg som flittig benyttes til kulturaktiviteter. Mange av dem er bygget for dette formålet. Her kan nevnes idrettsanlegg, bedehus, skyteanlegg, bibliotek, kulturhus m.v. I noen tilfelle har bygninger, som opprinnelig var reist til et annet formål, blitt gode møtesteder for kulturformål. Som eksempel kan nevnes:

Kommunevåpen

Rømskogs kommunevåpen ble vedtatt av kommunestyret 25. mars 1983, og godkjent i statsråd 22. juli samme år. «Rømskog kommunes våpen blir: I blått en opprett sølv

tømmersaks. Rømskog kommunes flagg blir: I blått en opprett hvit tømmersaks.» Det var utlyst konkurranse, som ble vunnet av Leif Vidar Nilsen. Vedtekter for bruk av kommunevåpenet ble vedtatt i 1984.⁵¹⁷

Nye utfordringer mot år 2000

Negativ befolknings- og næringsutvikling

Liten industriutvikling og lavt folketall var bekymringsfullt. Tilbakegangen var særlig merkbar fra 1980-tallet. I perioden 1985 til 1989 var det en nedgang fra 702 til 659 personer. Det var lav boligbygging, og dersom ikke befolkningsgrunnlaget ble styrket, ville det å lengre sikt bli vanskelig å opprettholde kommunale tilbud som skole og barnehage.

Rådmannen bemerket i 1988 at Rømskog i hele 1987 og første kvartal 1988 hadde hatt en negativ befolkningsutvikling. 1. januar 1987 var folketallet 696 personer, og pr. første kvartal 1988 var det redusert med 25 personer. Dette var svært følbart i en liten kommune, og samtidig var det en skjev aldersfordeling med overvekt på eldre. Kommunen var med andre ord avhengig av friskt blod for å få ny vitalitet.

Kommunen arbeidet iherdig for å sette

Trosterud skolemuseum

Trosterud skole ble bygget i begynnelsen av 1860-åra og har to rom, ett for undervisning og ett som læreren bodde i. Skolen var i drift til april 1939. Etter krigen var det en tid gudstjeneste her hver langfredag. Skolen ble også en tid brukt som kommunal bolig. I 1977 ble bygningen satt i stand til skolemuseum. Arne Jensen har lagt ned en stor innsats i starten og den videre drift av museet. Skolen fungerer også som grendehus med ulike arrangementer gjennom året.

Sandemskolen

Bygningen er opprinnelig en grendeskole fra 1922. Skolen ble nedlagt i 1958 da Rømskog Sentralskole sto ferdig. Kunstneren Arne Lindaas kjøpte skolen i 1974. Sammen med sin kone Guri har han utviklet bygningen til et senter for kunst og brukskunst. Sandemskolen har sommerutstillinger med Lindaas' egen kunst, men også av faren Waldemar Lindaas og andre gjestekunstnere. Sandemskolen har også bevart et klasseværelse som skolemuseum, og er benyttet som grendehus.

Kurøen

Det er dokumentasjon på at det har bodd folk på Kurøen i 1599, men det kan ha bodd folk her tidligere. Siste fastboende, Maren og Nils Stenby, flyttet fra Kurøen i 1973. Kurøen ble drevet som en vanlig landbruksseiendom med jord- og skogbruk. I 1986 ga søsknene Gunvor, Arne og Arvid Melleby fra Trøgstad den idyllisk beliggende gården Kurøen i gave til Rømskog kommune. Gaven omfattet bygningene og 30 mål areal i tilknytning til gårdstunet. Det var givernes ønske at stedet skulle brukes som et bygde- og kultursenter.

Kurøen har blitt et kjært samlingssted for rømsjingingene. Det er lagt ned en stor dugnads-

innsats både ved starten og driften av stedet. Mari Haukvik sto sentralt i oppbyggingen av stedet den første tiden, både når det gjaldt dugnadsarbeid og innsamling av maskiner og utstyr. Kommunen har også gjort store investeringer i vedlikehold og nybygg. Kurøen ble etter avstemning i befolkningen valgt til kommunens tusenårssted. I tillegg til å være et bygdetun har Kurøen blitt stedet for mange arrangementer, store og små. Av årlige større arrangementer kan nevnes Unionsmaraton med internasjonal deltagelse som arrangeres av idrettslagene i Östervallskog og Rømskog, og Kørrefestivalen som arrangeres av de kristelige ungdomsforeningene i fellesskap i de to bygdene på svensk og norsk side.

Flyfoto av Kurøen. Rømskog kommune fikk Kurøen i gave av familien Mellebye i 1986. Stedet er senere blitt kommunens kultursenter. Foto: Fotonett1 AS, 2009.

Lilleemor Engelstad (1914-97) kom som et friskt internasjonalt pust inn i bygdelivet i Rømskog på 1980 tallet. Hun var født i Bergen, og hadde bodd i Kina i 24 år. Der lærte nonnene henne å sy. I London ble hun utdannet som håndarbeidslærer. Hun skaffet seg god bakgrunn som porselensmaler og trivdes også godt i speiderbevegelsen. Hun ble gift med en skipsreder og fikk seks barn. Etter at barna hadde flyttet ut av redet, ville hun realisere seg selv. Det mente hun best kunne skje ved at hun og mannen flyttet til Rømskog.

Det var kunnskapen om bruk av synål og malerpensel som førte til at hun ble produsent av dukker. Porselensmaling og dukkearbeid ble hennes store hobby mens hun bodde i Rømskog. Hun hadde også en rekke utstillinger både i Rømskog og nabokommunene. Foto: Indre Akershus Blad, 1993.

*Jon Rüiser (1948-2012) var kulturleder fra 1998 til han døde brått. Han har stått i bresjen for flere vellykkede arrangementer rundt omkring på forskjellige steder i kommunen. Mange kjente artister har opptrådt, men også flere lokale. Han hadde en egen evne til å få rømsjinger og andre til å våge og opptre. Her er han på Kurøen i forkant av et meget vellykket nyttårsarrangement der, milleniumsfeiringen, natten mellom 1999 og 2000.
Foto: Indre Akershus Blad.*

Branntårnet

Rømskog fikk sitt første brannvarslingstårn på Haukenesfjellet i 1909. Nåværende tårn er fra 1953. Dette ble benyttet fram til 1975 da vaktholdet opphørte. Grunneier fikk da forespørsel om han ønsket å overta tårnet, eller om han forlangte det fjernet. Det ble til at kommunen etter hvert overtok tårnet som et minnesmerke.

I 2007 gjorde kommunen og grunneier avtale med Den Norske Turistforening, avdeling Indre Østfold, om drift av tårnet. Etter den tid har tårnet blitt vedlikeholdt og oppgradert til dagsturhytte og for overnatting. Øyvind Sand og Aage Sundsrud har stått sentralt i dugnaden, både når det gjelder bygging og drift. Haukenestårnet er blitt et svært populært mål for turfolket, både for dagsbesøk og overnatting. I tillegg til vanlig turhytte-drift blir stedet også benyttet til ulike kulturarrangementer.⁵¹⁶

Rømskog på etableringskartet. Gjennom de siste fem år ble Rømskog flere ganger markedsført som både industri- og boligkommune. I 1984 engasjerte kommunen stats- autorisert eiendomsmegler Kirsten Stray til å markedsføre Rømskog som industri-kommune. Brosjyrer og annonser ble for- delt, og Distriktenes Utbyggingsfond (DU) arrangerte utflukter til Rømskog for mu- lige bedriftsetablerere. I den senere tid var det tatt telefonisk og skriftlig kontakt med bedriftsledere i Oslo/Akershus, uten at det foreløpig var oppnådd noe konkret resultat. Kommunen hadde også deltatt i distrikts- kampanjen «Ut av trengselen».

Det var en liten trøst at kommunen hadde fått til utleie av det tidligere S-laget, skjønt det hadde ingen sammenheng med de nevnte tiltak. I det store og hele mente råd-

mannen at det var svært vanskelig å trekke ny virksomhet til kommunen.

«Vi ligger i skyggen av Aurskog-Høland og Marker, som begge arbeider aktivt for nye eta- bleringer. Riksvei 21 med sine utallige kurver kan også virke negativt for en videreutvikling av industrien i kommunen. – Å sitte på gjer- det og tro at det i morgen kommer en bedrift med mange nye arbeidsplasser, er ikke realistisk. Dessuten er vi ikke lenger innenfor det geografiske virkeområde til DU.»

I 1989 ble imidlertid kommunene Hal- den, Aremark, Marker og Rømskog gjeninn- tatt i DUs virkeområde som en midlertidig ordning.⁵¹⁸

Kommunal deltagelse i Rømek AS, senere Normeka AS

Derfor var det ifølge rådmannen mer for- nuftig å satse på videreutvikling av allerede eksisterende virksomhet i kommunen. Kom- munen var invitert til å delta med aksjekapi- tal i Rømek AS. Dette ville medføre flytting av hele Norsk Marconis mekaniske virksomhet til Rømskog. Dermed ville antall arbeidsplas- ser øke fra fem til 10, og gi positive ringvirk- ninger i form av nye samarbeidende etable- ringer og oppdrag fra andre virksomheter.

En deltagelse i Rømek AS ville sikre lei- kontrakten i industriutleiebygget. Dersom firmaet gikk konkurs, ville selvsagt også leiekontrakten falle. Hvordan skulle Røm- skog kommune finansiere sin medvirkning i Rømek AS?

Kommunen hadde pr 31. desember 1987 vel 2,6 millioner kroner i fondsmidler, og for 1986 og 1987 var det avsatt ca 1,4 mil- lioner kroner til utbygging av kommune- huset. Ifølge langtidsbudsjettet for 1988–92 var planene for tilbygg skrinlagt. Midlene kunne omdisponeres til andre formål når opprinnelig formål ikke lenger var aktuelt. Dette innebar at kommunen kunne dispo- nere disse pengene til kommunens andel av

Normeka AS hadde gode tall for 2006, med omsetning på 58 mill og 34 ansatte. Ansatte og innleide foran master som skal til Kina i 2007. Her er de bak fra venstre: Rino L. Olsen, Erik Nilsen, Mikael Bakker, Hans Vegar Olsen, Ove Kristian Stenby, Jørn Harald Moen, Heikki Nilsson, Gunstein Arnesen, Willy Sletten, Tore G. Sundsrud, Ole Kristian Tvøter og Øystein Myrvold.

Midten fra venstre: Kåre Østby, Andreas Lejon, Thor-Axel Ringsbu, Jan E. Åserud, Per Lorentzen, Per Haugen, Jan Henki Undbekken, Tor Kristian Nilsen, Per Sverre Haugseter, Andre Tøyen, Else Karin Høgenes, Roar Høisveen, Lena Sundsrud, Frank Olsen og Boy Nilsen. Foran fra venstre: Svein Bakker, Tommy Halvorsen og Sigurd Nilsen. Foto: Øivind Eriksen

aksjekapitalen. Dermed unngikk kommunen låneopptak, som både var uaktuelt og umulig å forsvare.

Kommuneadministrasjonen mente imidlertid at 1 million kroner burde være et maksimumsbeløp for deltagelse i Rømek AS, og det ble diskutert hvordan de resterende kr 320 000 skulle dekkes inn. Marker Sparebank hadde alltid stilt seg meget positiv til Rømskogs prosjekter både når det gjaldt kommunale tiltak og frivillige organisasjoner. Men en deltagelse i Rømek AS ville være på siden av vanlig bankvirksomhet.

Håpet var likevel at Marker Sparebank som et engangstilfelle ville gå inn med aksjekapital i Rømek AS. Banken måtte i så fall ta i betraktning kommunens spesielle forhold og problemer med negativ befolkningsutvikling. Etablering av nye arbeidsplasser var tungtveiende for å kunne snu den negative befolkningsutviklingen, og kommunen vedtok derfor å be Marker Sparebank nøye vurdere sin eventuelle deltagelse i Rømek AS.

For øvrig var det ikke vanlig for kommuner å gå inn i nærings- og produksjonsbedrifter med aksjekapital. Næringsavdelingen i

Østfold fylkeskommune kjente ikke til tilsvarende tilfeller. Ved å gå inn i Rømek AS ville kommunen få indirekte delvis ansvar for bedriftens arbeidsplasser. Kommunen var fra før den største arbeidsgiveren i Rømskog. Rådmannen mente imidlertid at det beste var om bedriften kunne stå på egne ben uten kommunens medvirkning og ansvar for arbeidsplassene, fordi mye ansvar uansett ville hvile på kommunen i siste instans.

Før kommunen tok endelig stilling til deltagelse i Rømek AS, måtte selskapets økonomiske stilling nærmere vurderes. Hvilken risiko måtte kommunen ta? Til å bistå i dette arbeidet hadde kommunen bedt om assistanse fra næringsavdelingen i Østfold fylkeskommune, som igjen hadde engasjert Norges Bank til å utarbeide en økonomisk analyse. Hverken analysen eller næringsavdelingen ville gi anbefalinger overfor Rømskog kommune. Derfor måtte kommunen selv foreta en vurdering av risikoen på grunnlag av totalsituasjonen og den økonomiske analyse som forelå.⁵¹⁹

Invitasjonen om å gå inn med aksjekapital i Rømek AS var både viktig og utradisjonell. Kommunen hadde ingen andre valgmuligheter når det gjaldt å skaffe nye arbeidsplasser. For øvrig var den økonomiske situasjon god. Skatteinngangen i 1988 var 12,6 prosent bedre enn til samme tidspunkt året før.⁵²⁰

Veien videre

For kommunen er det som kjent maktpåliggende å øke innbyggertallet. Ikke minst er det viktig å holde på ungdom. For å kunne oppnå det må det skapes nye næringer, flere arbeidsplasser og boligtilbud. Samtidig måtte ungdommen få fritidstilbud. Siden det var mangel på lokaler både til fritid og næringsvirksomhet, kunne det oppstå visse konflikter. De gamle lokaler til fritidsklubben kom på sakskartet flere ganger, fordi det var ønske om å etablere industri i lokalene.

Men de var på langt nær egnet til industri og næringsvirksomhet, og ble derfor stående ubenyttet. På den annen side var lokalet det eneste kommunen disponerte til eventuelle etablerere, som kunne få leie lokalene til en billig penge. Frivillige lag og foreninger ville derfor ikke legge tid og penger i huset, uten at de fikk garanti for bruk av lokalet en tid fremover.

Kommunestyret vedtok derfor å frigi ungdomslokalet for kulturformål i 10 år fremover fra og med 1. januar 1990. Dette gjaldt både den nye og gamle fløy. Dersom kommunen skulle få bruk for lokalene til annen virksomhet i avtaleperioden, var den forpliktet til å erstatte nedlagt frivillig bygningsmessig arbeid.⁵²¹ Det fremste mål var altså etablering av nye næringer.

Kommunen vedtok derfor i 1990 å opprette en ordning med etableringstilskudd. Det var viktig å holde på eksisterende industri, og kommunen deltok derfor i utviklingen av Normeka AS (tidligere Rømek AS) med utvidelse av aksjekapitalen.

Kjøp av grunn til utvidelse av industriområder lå i samme gate, og budsjettet ble justert i forhold til slike tiltak. Samtidig måtte kommunene følge med i dataalderen og anskaffe moderne dataanlegg, men ennå ikke til alle kontorer. Det ble i 1988 opprettet et eget kommunalt EDB-utvalg.⁵²²

Rømskog var hele tiden åpen for samarbeid med andre kommuner også når det gjaldt muligheter for å utvikle arbeidsplasser. Således var Rømskog en av de ni kommuner i indre Østfold som i 1989 gikk sammen i Askim-regionens utviklingsselskap. Et utvalg fra samtlige kommuner samarbeidet med Askim bedriftssenter om å lage vedtekter for selskapet. Målsettingen for selskapet var å legge til rette for attraktive arbeidsplasser i den enkelte kommune. Derfor var det viktig å markedsføre regionen overfor både næringslivet og offentlige instanser. Kommune-

ne skulle samtidig ta initiativ til samarbeidsprosjekter. Det ble foreslått å kalle selskapet Indre Østfold Utviklingselskap⁵²³

I 1990 sto kommunen ansvarlig for hele entreprisen til et boligprosjekt. Dette innebar planlegging, oppføring, salg og utleie av boliger. Prosjektet var basert på en modell med full utparsellering av selveierleiligheter. Det skulle være husbankfinansiert og med salg til kostpris. I første omgang ble det tatt sikte på oppføring av seks leiligheter fordelt på tre og fire roms. Susebakke Træverefabrikks tilbud på materialer ble vurdert som det beste. Samme år ble det vedtatt å kjøpe to–tre roms leiligheter som ungdomsboliger til utleie.⁵²⁴

Det ble etter hvert bygget to bygg med to leiligheter i hvert.

Velstandsutvikling og fritidssamfunn

Behovet for hytter og fritidseiendommer ble en stadig tydeligere del av velferdssamfunnet. I 1988 var det over 170 hytter i Rømskog, og eierne var både fra bygda og utenbygds. Kommunen ante mulighet for en ny næringsvei, og ville vurdere hytteformidling i kommunal regi. Utleie av hytter ville kunne gi ekstra inntekter og dermed øke kommunens skattegrunnlag. En økning av folketallet i sommerhalvåret ville dessuten kunne gi positive ringvirkninger for service- og handelsnæringene i kommunen. Kommunestyret vurderte om kulturkontoret kunne påta seg å administrere kommunal hytteformidling. Formannskapet hadde tidligere vedtatt at kulturkontoret skulle være saksbehandlingsorgan for reiselivet i kommunen. Det ble foreslått at ordningen burde fungere på følgende måte: Kommunen skulle ta kontakt med hytteeierne i bygda for å lodde interesse for utleie. De som meldte interesse, skulle avgi opplysninger om hyttas standard, beliggenhet, utleie med mer. Opplysningene skulle legges inn

på et hytteutleieregister, og ved forespørsel fra publikum kunne det kjøres ut en oppdatert liste. Forutsetningen var at interesserte leietakere selv tok kontakt med aktuelle hytteeiere. Kommunen ville få utgifter med etablering og oppdatering av ordningen, samt markedsføring. Informasjon om ordningen ville gå gjennom turistkontorer, eiendomsmeglere og andre. For å dekke kommunens utlegg ville det bli avkrevd et årlig saksbehandlingsgebyr. Kommunen vedtok å etablere et hytteutleieregister, og at ordningen ble administrert av kulturretaten. Årlig saksbehandlingsgebyr ble satt til kr 200.⁵²⁵

I løpet av de 20 siste år har fritidssamfunnet i kjølvannet av pendling og velstandsutvikling endret mye av sin karakter. Konsumkultur, bingo og andre spill, samt bilkjøring og passiv tv-underholdning har mange steder bidratt til å svekke folks interesse for aktiv, frivillig deltagelse i foreninger og lagsarbeid. En slik tendens er særlig merkbar i byer og urbaniserte strøk. Også i Rømskog har virksomheten i enkelte frivillige organisasjoner vært varierende, og flere foreninger er nedlagt. Men i et helhetsperspektiv er det her fremdeles god grobunn for både gamle og nye foreninger. Kommunens engasjement og tydelige kulturprofil legger fritidsmuligheter til rette for alle lag i befolkningen. Barn, ungdom og pensjonister er en viktig målgruppe også i det moderne fritidssamfunn.

Lag og foreninger er ikke minst viktig for å kunne skape og opprettholde et sosialt nettverk, som kan demme opp for fremmedgjøring og ensomhet blant mennesker.

Rømskog Kulturhus

Rømskog fikk sitt eget kulturhus. Den politiske ledelsen i kommunen hadde hatt 3 overordnede mål for sin virksomhet.

Første prioritet var å gi de eldre i bygda et godt tilbud.

Kulturhusets festsal i kjelleretasjen er et fint lokale, vel egnet til alle typer selskaper. Foto: Per Haugen, 2013.

Dernest sto barna for tur. En oppgradert skole og barnehage. Da dette var på plass skulle almenheten få sine tilbud. Både for fysisk utfoldelse, kultur og til festlige anledninger. I juni 2001 sto Rømskog kulturhus og «storstua» klar til bruk.⁵²⁶ Senhøstes samme år var kronprinsparet på besøk i Rømskog og da passet det bra at kulturhuset stod ferdig og var pyntet til fest.

Bosetting av flyktninger

Kommunens engasjement i humanistisk arbeid og bidrag til å hjelpe nødstilte også utenfor Rømskog skapte positive ringvirkninger i et større perspektiv. Således vedtok kommunen i 1994 å motta flyktninger fra tidligere Jugoslavia. I første omgang ble en familieenhet tilbudt vanlig bolig/leilighet.⁵²⁷ Etter hvert som antallet flyktninger økte, ble det

vurdert å ansette egen flyktningkonsulent. For øvrig deltok Rømskog i 1999 i nasjonal dugnad for flyktninger fra Kosovo.⁵²⁸

Frivillighetssentral

Rømskog har mange frivillige organisasjoner med stor innsatsvilje. Samtidig er det i kommunen et godt utbygget nettverk, som ivaretar mye dugnadsinnsats og nabohep. En frivillighetssentral ble etablert høsten 2000 for å videreutvikle slike verdier og være møteplass og bindeledd mellom de som vil utføre innsats og de som mottar hjelp. Frivillighetssentralen ble organisert som et kommunalt tiltak og skulle drives med hjelp av egenbetaling fra de som fikk hjelp til praktiske oppgaver som snømåking, gressklipping, hagearbeid og lignende. Samtidig ble det etablert en eldrekafe som skulle drives etter

Kronprinsparet besøkte Rømskog i november 2001. Kronprinsesse Mette Marit og kronprins Haakon Magnus overrekkes blomster av Andreas Ottosson og Henriette Jernberg Ljøner. Foto: Indre Akershus Blad.

selvkostprinsippet. En lønnet leder med frivillige hjelpere sto for driften.⁵²⁹ Kommunen opprettet også en skyssordning for eldre som ville benytte kafeen i dens åpningstider.

Ny teknologi etter 2000

Utbygging av ekstra strømforsyningslinje

Elektrisitetsforsyningen til Rømskog hadde hittil vært sårbar fordi kommunen bare hadde én pålitelig linje. Den gikk fra Ørje til Rømskog over Rødenesfjellet gjennom lange skogstrekninger. Ennå i 1983 kunne strømsituasjonen i kommunen være prekær. Willy Bray foreslo at kommunen skulle drøfte følgende spørsmål med elverkssjef Paulsen:

1. Bedre rydding ved en del av linjenettet.
2. Utskifting av gamle master.
3. Ta kontakt med styret i kraftforsyningen i Akershus fylke med tanke på samkjøring mot Aurskog-Høland.
4. Drøfte den økonomiske side av saken.⁵³⁰

Utbyggingen av Hallangen hyttefelt i Setskog førte til et nærmere samarbeid mellom Høland og Setskog Elverk og Fortum Nett AS i Østfold. Ved at linja til Hallangen kunne forlenges, fikk Rømskog en bedre og sikrere strømforsyning. Linja var dimensjonert med tanke på det. En avtale mellom Høland og Setskog Elverk og Fortum Nett AS var på plass i 2005, slik at Rømskog kunne benytte ledig kapasitet i Høland og Setskogs distribusjonsnett.

Rømskog fikk høyspent kraft fra Høland og Setskog Elverk, og dermed tosidig strømforsyning. Linja var dermed mindre utsatt under tordenvær, vind og snøvær. Tidligere kunne det være lang strømstans under uvær. Bedre og sikrere kapasitet for strømforsyningen til Rømskog åpnet for nyetablering innen næringslivet og økt boligbygging og hytteutvikling.

Det gode samarbeid mellom Høland og Setskog Elverk og Fortum Nett AS skulle

bære flere frukter. I 2007 ble Elverket engasjert av Fortum Nett AS til å bygge ut strømforsyningen til det nye Spahotellet og et nytt hyttefelt ved Vortungen. Dette var første oppdrag utenfor eget konsesjonsområde, og en inspirasjon for alle involverte.

I samarbeid med Rømskog kommune og Fortum Nett AS etablerte Høland og Setskog Elverk også fibernett inn til Rømskog. Dermed var det lagt til rette for internettjenester til kommunen, næringslivet og beboerne.⁵³¹

NOTER

(Endnotes)

- ¹ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 271
- ² Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 9–10
- ³ Indre Akershus Blad 11/12 1947
- ⁴ Indre Akershus Blad 11/12 1947
- ⁵ Indre Akershus Blad 3/1 1946
- ⁶ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 74
- ⁷ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 397
- ⁸ Indre Akershus Blad 25/1 1947
- ⁹ Nilssen, Per Erik 1999: 105–106
- ¹⁰ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 102
- ¹¹
- ¹² Indre Akershus Blad 4/1 1951
- ¹³ Indre Akershus Blad 6/6 1952
- ¹⁴ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 90–91
- ¹⁵ Indre Akershus Blad 21/10 1961
- ¹⁶ Indre Akershus Blad 18/4 1962
- ¹⁷ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1940–48, pag. 303
- ¹⁸ Eliassen 2004: 173
- ¹⁹ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 69
- ²⁰ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 75
- ²¹ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 82
- ²² Nilssen, Per Erik: Intervju med Johnny Jørgensen 29/5 2012
- ²³ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1940–48, pag. 304, 312
- ²⁴ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1940–48, pag. 329–330
- ²⁵ Wahl, Finn: Meddelelse april 2011
- ²⁶ Indre Akershus Blad 27/8 1960
- ²⁷ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 73
- ²⁸ Indre Akershus Blad 3/10 1951
- ²⁹ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 395–396
- ³⁰ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 398
- ³¹
- ³² Nilssen, Nils: Beretning, november 2010
- ³³ Nilssen, Per Erik 2002: 41–42
- ³⁴ Grøndahl 2006: 25, 98–99
- ³⁵ Stang, Anders: Meddelelse 23/7 2010
- ³⁶ Stang, Anders: Meddelelse 23/7 2010
- ³⁷ Stang, Anders: Meddelelse 28/10 2010
- ³⁸ Stang, Anders: Meddelelse 23/7 2010
- ³⁹ Johanson 2004: 78
- ⁴⁰ Arnt Chr. Astrup
- ⁴¹ Indre Akershus Blad 4/3 1961
- ⁴² Indre Akershus Blad 4/3 1961
- ⁴³ Ringsby, Hemming: Meddelelse 6/1 2011
- ⁴⁴ Ringsby, Hemming: Meddelelse 6/1 2011
- ⁴⁵ Østfold fylkestings forhandlinger 1946, s. 122
- ⁴⁶ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1940–48, pag. 326
- ⁴⁷ Ramberg, Johs. f. 1940, foredrag 8/2 2002
- ⁴⁸ Intervju 27/2 2008 av Jørgen T. Tørnby, f. 1922
- ⁴⁹ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1940–48, pag. 190–198
- ⁵⁰ Indre Akershus Blad 5/2 1948
- ⁵¹ Indre Akershus Blad 28/10 1948
- ⁵² Ramberg, Johs. f. 1940, foredrag 8/2 2002
- ⁵³ Indre Akershus Blad 2/4 1968
- ⁵⁴ Intervju 27/2 2008 av Jørgen T. Tørnby, f. 1922, Indre Akershus Blad 28/10 1948
- ⁵⁵ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1979–82, sak 23/79
- ⁵⁶ Rømskog kommune: Protokoll for Rømskog Arbeiderpart 1949–79, pag. 1, 25, 61
- ⁵⁷ Rømskog kommune: Protokoll for Rømskog Arbeiderpart 1949–79, pag. 162
- ⁵⁸ Indre Akershus Blad 11/10 1951
- ⁵⁹ Intervju 24/10 2007 av Jørgen T. Tørnby, f. 1922
- ⁶⁰ Rømskog kommune: Protokoll for Rømskog Arbeiderpart 1949–79, pag. 95–97
- ⁶¹ Indre Akershus Blad 1/10 1959
- ⁶² Indre Akershus Blad 6/6 1952
- ⁶³ Ramberg, Johs. f. 1940, foredrag 8/2 2002
- ⁶⁴ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 46–47
- ⁶⁵ Intervju 24/10 2007 av Thoralf Tukkensæter, f. 1920
- ⁶⁶ Mari Haukvik intervjuer Harald S. Haugen 12/2. 1993, kas. 135
- ⁶⁷ Intervju 24/10 2007 av Jørgen T. Tørnby, f. 1922
- ⁶⁸ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 160–163
- ⁶⁹ Indre Akershus Blad 25/6 1966
- ⁷⁰ Mari Haukvik intervjuer Harald S. Haugen 12/2. 1993, kas. 135

- 71 Indre Akershus Blad 1/11 1956
- 72 Indre Akershus Blad 1/11 1956
- 73 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 263
- 74 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 363–364
- 75 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 295
- 76 Indre Akershus Blad 23/1 1962
- 77 Indre Akershus Blad 29/8 1963
- 78 Lysaker, A. S.: Meddelelse 15.03 2011
- 79 Indre Akershus Blad 31/8 1961
- 80 Intervju 24/10 2007 av Thoralf Tukkensæther, f. 1920
- 81 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 86–87
- 82 Indre Akershus Blad 18/3 1952
- 83 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 394–395
- 84 Rømskog kommune: Kommunestyret 1986: Sak 37/86
- 85 Rømskog kommune: Kommunestyret 1985–90, sak 51/88, 6/90
- 86 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1988, sak 51/88
- 87 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1988, sak 6/90
- 88 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1990, sak 25/90
- 89 Ramberg, Johs f. 1940, foredrag 8/2 2002
- 90 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 253
- 91 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 355–356
- 92 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 207. Indre Akershus Blad 6/6, 9/6 og 11/6 1959
- 93 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1940–48, pag. 379–380
- 94 Indre Akershus Blad 31/12 1949
- 95 Indre Akershus Blad 31/12 1949
- 96 Ringsby, Hemming: Meddelelse 18/1 2011
- 97 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 113
- 98 Indre Akershus Blad 31/12 1949
- 99 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 140–141
- 100 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 89
- 101 Indre Akershus Blad 27/8 1940
- 102 Indre Akershus Blad 31/12 1949
- 103 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 13–14
- 104 Stang, Anders: Meddelelse 28/10 2010
- 105 Indre Akershus Blad 4/6 1953
- 106 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 293
- 107 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 353–354
- 108 Østfold fylkestings forhandlinger 1958, s 426, sak 49
- 109 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 33
- 110 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 120
- 111 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 261
- 112 Indre Akershus Blad 4/7 1950
- 113 Rømskog lokalsaml.: Rømskog skolestyreprot. 1901–1947, fol. 139b
- 114 Rømskog lokalsaml.: Rømskog skolestyreprot. 1901–1947, fol. 142a
- 115 Rømskog lokalsaml.: Kopi av Forhandl.prot. for Tilsynsutvalget i Tørnby skolekrets 1890–1958, fol. 23b
- 116 Rømskog lokalsaml.: Rømskog skolestyreprot. 1901–1947, fol. 146b–147a
- 117 Rømskog lokalsaml.: Rømskog skolestyreprot. 1901–1947, fol. 140b
- 118 Rømskog lokalsaml.: Rømskog skolestyreprot. 1901–1947, fol. 143b–144a
- 119 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 198
- 120 Rømskog lokalsaml.: Kopi av Forhandl.prot. for Tilsynsutvalget i Haukenes skolekrets 1890–1958 fol. 19b
- 121 Rømskog lokalsaml.: Kopi av Forhandl.prot. for Tilsynsutvalget i Haukenes skolekrets 1890–1958 fol. 19b
- 122 Rømskog lokalsaml.: Kopi av Forhandl.prot. for Tilsynsutvalget i Haukenes skolekrets 1890–1958 fol. 19b
- 123 Rømskog lokalsaml.: Kopi av Forhandl.prot. for Tilsynsutvalget i Haukenes skolekrets 1890–1958 fol 20a-b
- 124 Nilssen, Per Erik: notat
- 125 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 395, 401–402
- 126 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 231
- 127 Nilssen, Per Erik: notat
- 128 Rømskog kirke (uten år og forfatter): 3 Utg. av Rømskog Menighetsråd

- 129 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 24
- 130 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag.180
- 131 Indre Akershus Blad 6/6 1952
- 132 Indre Akershus Blad 5/1 1950
- 133 Indre Akershus Blad 4/1 1951
- 134 SAO. Rødnes prestearkiv: Kallsbok 1885–1953: 24
- 135 Indre Akershus Blad 4/6 1953
- 136 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 223
- 137 Indre Akershus Blad 10/8 1963
- 138 Indre Akershus Blad 18/2 1964
- 139 Indre Akershus Blad 20/1 1973
- 140 Lysaker, Anne Synnøve: Notat 31.03 2011
- 141 Christie 2 1959: 75
- 142 SAO. Rødnes prestearkiv: Kallsbok 1885–1953: 24
- 143 SAO. Rødnes prestearkiv: Kallsbok 1885–1953: 24
- 144 Indre Akershus Blad 12/7 1962
- 145 Lysaker, A. S. : Meddelelse 22/5 2011
- 146 Lysaker, Anne Synnøve: Notat 09.03 2011
- 147 Indre Akershus Blad 18/1 og 12/7 1973
- 148 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1987, sak 62/87
- 149 Sandberg 2001: 110–111
- 150 Indre Akershus Blad 27/3 1962
- 151 Indre Akershus Blad 27/3 1962
- 152 Indre Akershus Blad 1/2 1964
- 153 Indre Akershus Blad 1/2 1964
- 154 Indre Akershus Blad 27/1 1966
- 155 Indre Akershus Blad 29/8 1963
- 156 Indre Akershus Blad 21/4 1966
- 157 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 285–286
- 158 Indre Akershus Blad 26/12 1968
- 159 Indre Akershus Blad 26/12 1968
- 160 Indre Akershus Blad 22/2 1968
- 161 Indre Akershus Blad 25/1 1969
- 162 Rømskog lokalsamling: Beretning 30/1 1998
- 163 Sandberg 2001: 106–108
- 164 Rømskog kommune: Kommunestyret 1985–90, sak 61/86
- 165 Rømskog kommune: Kommunestyret 1985–90, sak 34/85
- 166 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 211
- 167 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 230–231
- 168 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 272
- 169 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 17–18
- 170 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag.118–119
- 171 Per Erik Nilssen: notat
- 172 Indre Akershus Blad 5/6 1962
- 173 Indre Akershus Blad 28/3 1963
- 174 Per Erik Nilssen: notat
- 175 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 118–120
- 176 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 131
- 177 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 186–187, 198–200
- 178 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 126
- 179 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 271
- 180 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 280
- 181 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 57
- 182 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 319
- 183 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 46
- 184 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 171–172
- 185 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 183–184, 212–214
- 186 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 240, 271
- 187 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 330–331
- 188 Indre Akershus Blad 24/6 1965
- 189 Indre Akershus Blad 11/3 1965
- 190 Rømskog kommune. Kommunestyret 1986: Sak 46/86
- 191 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 63
- 192 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 6–7
- 193 Indre Akershus Blad 5/9 1961
- 194 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 133–134, 137
- 195 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 153, 159
- 196 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 206–207

- ¹⁹⁷ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 316–317
- ¹⁹⁸ Indre Akershus Blad 15/8 1968
- ¹⁹⁹ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1940–48, pag. 223, 275–276
- ²⁰⁰ Indre Akershus Blad 5/3 1946
- ²⁰¹ Indre Akershus Blad 31/12 1949
- ²⁰² Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 67
- ²⁰³ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 208
- ²⁰⁴ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 393
- ²⁰⁵ Indre Akershus Blad 22/9 1970
- ²⁰⁶ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 117
- ²⁰⁷ Indre Akershus Blad 16/11 1961
- ²⁰⁸ Indre Akershus Blad 30/6 1973
- ²⁰⁹ Indre Akershus Blad 17/11 1979
- ²¹⁰ Rømskog kommune. Kommunestyret: Sak 45/86
- ²¹¹ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 20–21
- ²¹² Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 35–36
- ²¹³ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 126
- ²¹⁴ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 235
- ²¹⁵ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 249, 268–169
- ²¹⁶ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 312, 344
- ²¹⁷ Indre Akershus Blad 19/1 1965
- ²¹⁸ Indre Akershus Blad 9/1 1968
- ²¹⁹ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1976–78, sak 8/77
- ²²⁰ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 7
- ²²¹ Indre Akershus Blad 9/7 1966
- ²²² Indre Akershus Blad 27/9 1966
- ²²³ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 23–24,
- ²²⁴ Indre Akershus Blad 12/3 1968
- ²²⁵ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 24
- ²²⁶ Indre Akershus Blad 2/11 1971
- ²²⁷ Rømskog kommune: Kommunestyret 1985–90, sak 26/85
- ²²⁸ Indre Akershus Blad 25/10 1973
- ²²⁹ Indre Akershus Blad 29/7 1975
- ²³⁰ Gjemble 1985/86: 20
- ²³¹ Indre Akershus Blad 7/4 1970
- ²³² Indre Akershus Blad 30/12 1971
- ²³³ Indre Akershus Blad 13/11 1971
- ²³⁴ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 200
- ²³⁵ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1976–78, sak 8/77
- ²³⁶ Rømskog kommune: Kommunestyret 1985–90, sak 40/87
- ²³⁷ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1983–84, sak 42/83
- ²³⁸ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 194
- ²³⁹ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 203
- ²⁴⁰ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 361
- ²⁴¹ Rømskog kommune. Kommunestyrets møtebok 1979–81, sak 8/79
- ²⁴² Rømskog kommune: Kommunestyret 1985–90, sak 25 og 26/89
- ²⁴³ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1988, sak 10–11/90
- ²⁴⁴ Rømskog kommune: Kommunestyreprot. 1991–95, sak 41/95
- ²⁴⁵ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1940–48, pag. 335
- ²⁴⁶ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1940–48, pag. 342–344, 350–351
- ²⁴⁷ Ringsby, Hemming: Meddelelse 18/1 2011
- ²⁴⁸ Indre Akershus Blad 31/12 1949
- ²⁴⁹ Indre Akershus Blad 5/1 1950
- ²⁵⁰ Indre Akershus Blad 4/6 1953
- ²⁵¹ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 192
- ²⁵² Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1948–1958, pag. 285–286
- ²⁵³ Indre Akershus Blad 3/2 1962
- ²⁵⁴ Indre Akershus Blad 3/2 1962
- ²⁵⁵ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 288
- ²⁵⁶ Indre Akershus Blad 20/7 1965
- ²⁵⁷ Indre Akershus Blad 24/7 1965
- ²⁵⁸ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 328, 337
- ²⁵⁹ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 366, 370
- ²⁶⁰ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 379
- ²⁶¹ Norsk biografisk leksikon, bind 6, s. 46
- ²⁶² Indre Akershus Blad 22/10 1966
- ²⁶³ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 240

- 264 Indre Akershus Blad 15/6 1976
265 Norsk biografisk leksikon, bind 6, s. 46
266 Indre Akershus Blad 24/7 1979
267 Indre Akershus Blad 23/2 1971
268 Indre Akershus Blad 26/7 1979
269 Lysaker, Anne Synnøve: Notat 09.03 2011
270 Lysaker, Anne Synnøve: Notat 09.03 2011
271 Lysaker, Anne Synnøve: Notat 09.03 2011
272 Lysaker, Anne Synnøve: Notat 09.03 2011
273 Indre Akershus Blad 27/1, 28/2, 2/3 1945
274 Indre Akershus Blad 10/1, 22/1, 24/1 1946
275 Indre Akershus Blad 27/1 1945
276 Indre Akershus Blad 28/2 1945
277 Indre Akershus Blad 4/3 1945
278 Indre Akershus Blad 22/1 og 24/1 1946
279 Indre Akershus Blad 6/3 1947
280 Indre Akershus Blad 17/4 1986
281 Indre Akershus Blad 12/4 1986
282 Indre Akershus Blad 26/3 1991
283 Haugen, Per: Meddelelse desember 2010
284 Kind Johannessen: Meddelelse 4/7 2011
285 Indre Akershus Blad 7/8 1945
286 Kind Johannessen: Meddelelse 4/7 2011
287 Kind Johannessen: Meddelelse 4/7 2011
288 Indre Akershus Blad 5/12 1970
289 Indre Akershus Blad 23/11 1972
290 Indre Akershus Blad 23/11 1972
291 Indre Akershus Blad 23/11 1972
292 Rømskog lokalsamling:
Beretning fra Anders Moen
293 Indre Akershus Blad 13/4, 23/4 1938
294 Nilsen, Bjørn: Opplysninger april 2011
295 Moen, John Sigmund: Notat 20/3 2011
296 Indre Akershus Blad 14/2 1961
297 Indre Akershus Blad 23/11 1972
298 Dalheim, Randi: Opplysninger mars 2011
299 Indre Akershus Blad 14/2 1961
300 Taraldrud, Anders: Opplysninger mars 2011
301 Moen, John Sigmund: Notat 20/3 2011
302 Bergquist, Ole Johan: Opplysninger mars 2011
303 Indre Akershus Blad 27/9 1969
304 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok
1979–82, sak 7/81
305 Moen, John Sigmund: Notat 20/3 2011
306 Indre Akershus Blad 28/10 1992
307 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok
1983–84, sak 23/83
308 Indre Akershus Blad 26/11 1985
309 Ringsbu, Knut: Meddelelse
310 Taraldrud, Anders: Opplysninger mars 2011
311 Indre Akershus Blad 13/12 1969
312 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok
1983–84, sak 23/83
313 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok
1983–84, sak 34/84
314 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok
1983–84, sak 42/84
315 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok
1983–84, sak 23/83
316 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok
1983–84, sak 42/84
317 Sletten, Anita: Opplysninger mars 2011
318 Sletten, Anita: Opplysninger mars 2011
319 Indre Akershus Blad 20/8 1990
320 Indre Akershus Blad 13/11 1982
321 Indre Akershus Blad 16/3 1967
322 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot.
1948–1958, pag. 133
323 Willy Bray
324 Indre Akershus Blad 9/5 1970
325 Indre Akershus Blad 23/9 1972
326 Willy Bray
327 Indre Akershus Blad 15/3 1979
328 Indre Akershus Blad 27/3 1965
329 Dahl, Helene: Meddelelse 15/3 2011
330 Indre Akershus Blad 27/3 1965
331 Dahl, Helene: Meddelelse 15/3 2011
332 Indre Akershus Blad 15/8 1962
333 Rømskog kommune: Kommunestyret 1998,
sak 6/98
334 Indre Akershus Blad 23/9 1972
335 Rømskog lokalsamling: Registrering utført av
Willy Bray
336 Rømskog lokalsamling: Registrering utført av
Willy Bray
337 Rømskog lokalsamling: Registrering utført av
Willy Bray
338 Indre Akershus Blad 17/10 1968
339 Johs Ramberg, november 2004
340 Skogen i Rømskog 1989: 28
341 Indre Akershus Blad 26/9 1968
342 Skogen i Rømskog 1989: 29
343 Dahl, Jørgen: Meddelelse mars 2011
344 Indre Akershus Blad 19/10 1969, 10/1 1970
345 Indre Akershus Blad 15/8 1968
346 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok
1983–84, sak 82/84
347 Haugen, Roy: Skriv 24. august 2012
348 Svendsen 2004: 342
349 Indre Akershus Blad 2/11 1971
350 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot.
1967–77, pag. 163

- ³⁴⁸ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 182
- ³⁴⁹ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 182
- ³⁵⁰ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 255
- ³⁵¹ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1979–82, sak 28/81
- ³⁵² Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1983–84, sak 33/83
- ³⁵³ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 307
- ³⁵⁴ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 322, 326–327
- ³⁵⁵ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 354
- ³⁵⁶ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 387
- ³⁵⁷ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1979–82, K-sak 25/82
- ³⁵⁸ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1979–82, sak 9/82
- ³⁵⁹ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1983–84, sak 88/84
- ³⁶⁰ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1988, sak 21/89
- ³⁶¹ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1988, sak 12/90
- ³⁶² Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 336, 342
- ³⁶³ Malnes, Lill Anette, Rømskog kommune: 22/8 2012
- ³⁶⁴ Indre Akershus Blad 13/9 1973
- ³⁶⁵ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 258
- ³⁶⁶ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 273–274, 306
- ³⁶⁷ Intervju 6/2 2007 av Johs. Ramberg, f. 1940
- ³⁶⁸ Intervju 6/2 2007 av Johs. Ramberg, f. 1940
- ³⁶⁹ Bjørkelangen videregående skole 25 år: 1971–1996: «Den første enhetsskolen». Utgitt av Akershus fylkekommune.
- ³⁷⁰ Nilssen, Per Erik: notat
- ³⁷¹ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 184
- ³⁷² Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 368
- ³⁷³ Intervju 6/2 2007 av Johs. Ramberg, f. 1940
- ³⁷⁴ Nilssen, Nils: Meddelelse
- ³⁷⁵ Rømskog kommunes budsjett for 2012.
- ³⁷⁶ Rømskog kommune: Kommunestyret: Møtebok 2000, sak 37/00
- ³⁷⁷ Intervju 6/2 2007 av Johs. Ramberg, f. 1940
- ³⁷⁸ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 2000, sak 42/00
- ³⁷⁹ Nilsen, Bjørg Tørnby og Axelsen, Marit: Meddelelse 17.03 2011
- ³⁸⁰ Hovde, Bjørn Håkon: Nationen 28/5 1999
- ³⁸¹ Hovde, Bjørn Håkon: Nationen 28/5 1999
- ³⁸² Hovde, Bjørn Håkon: Nationen 28/5 1999
- ³⁸³ Rømskog kommune: Kommunestyrets prot. 1991–95, sak 13/91
- ³⁸⁴ Rømskog kommune: Kommunestyret: Møtebok 1998, sak 3/98
- ³⁸⁵ Lysaker, Anne Synnøve: Meddelelse juni 2011
- ³⁸⁶ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1983–84, sak 90/84
- ³⁸⁷ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1983–84, sak 69/83
- ³⁸⁸ Lysaker, Anne Synnøve: Meddelelse juni 2011
- ³⁸⁹ Lysaker, Anne Synnøve: Meddelelse juni 2011
- ³⁹⁰ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 65–66
- ³⁹¹ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 95
- ³⁹² Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 125
- ³⁹³ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 103
- ³⁹⁴ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 216–217
- ³⁹⁵ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 222–223
- ³⁹⁶ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1979–82, sak 58/82
- ³⁹⁷ Rømskog kommune: Kommunestyret 1986: Sak 38/86
- ³⁹⁸ Lysaker, Anne Synnøve: Meddelelse mars 2011
- ³⁹⁹ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1979–82, sak 43/82, K-sak 28/82
- ⁴⁰⁰ Rømskog kommune: Kommunestyret 1986: Sak 38/86
- ⁴⁰¹ Indre Akershus Blad 17/11 1979
- ⁴⁰² Indre Akershus Blad 20/11 1979
- ⁴⁰³ Indre Akershus Blad 3/11 1979
- ⁴⁰⁴ Indre Akershus Blad 28/9 1979
- ⁴⁰⁵ Rømskog kommune: Kommunestyret: Møtebok 1998, sak 28/98
- ⁴⁰⁶ Grøndahl 2006: 148–149
- ⁴⁰⁷ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1983–84, sak 76/84
- ⁴⁰⁸ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 95–96

- ⁴⁰⁹ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1983–84, sak 36/83
- ⁴¹⁰ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 141
- ⁴¹¹ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 247
- ⁴¹² Nilssen, Nils: Meddelelse 16/5 2011
- ⁴¹³ Ringsby, Hemming: Meddelelse 18/1 2011
- ⁴¹⁴ Ringsby, Hemming: Meddelelse 30/10 2010
- ⁴¹⁵ Indre Akershus Blad 31/8 1965
- ⁴¹⁶ Indre Akershus Blad 5/10 1967
- ⁴¹⁷ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 222, 227
- ⁴¹⁸ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 401–402
- ⁴¹⁹ Indre Akershus Blad 4/11 1976
- ⁴²⁰ Indre Akershus Blad 28/2 1976
- ⁴²¹ Indre Akershus Blad 15/6 1976
- ⁴²² Indre Akershus Blad 28/2 1976
- ⁴²³ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1976–78, sak 45/77
- ⁴²⁴ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1979–82, sak 30/82
- ⁴²⁵ Nilssen, Nils: Meddelelse 16. mai 2011
- ⁴²⁶ Indre Akershus Blad 28/2 1976
- ⁴²⁷ Indre Akershus Blad 23/12 1978
- ⁴²⁸ Indre Akershus Blad 28/2 1976
- ⁴²⁹ Rømskog kommune. Kommunestyrets møtebok 1979–82, sak 56/81
- ⁴³⁰ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1988, sak 13/89
- ⁴³¹ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1979–82, sak 21/80
- ⁴³² Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1983–84, sak 32/83
- ⁴³³ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1983–84, sak 6/83
- ⁴³⁴ Rømskog kommune: Kommunestyret 1985–90, sak 14/89
- ⁴³⁵ Rømskog kommune: Kommunestyreprot. 1991–95, sak 4/92
- ⁴³⁶ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1997, sak 14/97
- ⁴³⁷ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1997, sak 23/97
- ⁴³⁸ Nilssen, Nils: Meddelelse 16/5 2011
- ⁴³⁹ Indre Akershus Blad 28/2 1976
- ⁴⁴⁰ Skogen i Rømskog 1989: 4
- ⁴⁴¹ Rømskog lokalsamling: «Skøgsdrefte og køyeliv 2»
- ⁴⁴² Tørnby, Otto: Beretning 6/1 2011
- ⁴⁴³ Tørnby, Otto: Beretning 6/1 2011
- ⁴⁴⁴ Skogen i Rømskog 1989: 13
- ⁴⁴⁵ Kolstad, Heming, f. 1931: Beretning sept. 2010
- ⁴⁴⁶ Skogen i Rømskog 1989: 14
- ⁴⁴⁷ Skogen i Rømskog 1989: 16
- ⁴⁴⁸ Skogen i Rømskog 1989: 15–16
- ⁴⁴⁹ Johanson 2004: 86–87
- ⁴⁵⁰ Hemming Ringsby: Meddelelse 30/10 2010
- ⁴⁵¹ Hemming Ringsby: Meddelelse 30/10 2010
- ⁴⁵² Skogen i Rømskog 1989: 32–33
- ⁴⁵³ Skogen i Rømskog 1989: 33
- ⁴⁵⁴ Skogen i Rømskog 1989: 32
- ⁴⁵⁵ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1976–78, sak 34/77
- ⁴⁵⁶ Kolstad, Heming, f. 1931: Beretning sept. 2010
- ⁴⁵⁷ Indre Akershus Blad 5/8 1975
- ⁴⁵⁸ Nilssen, Nils: Meddelelse 18/1 2011
- ⁴⁵⁹ Taraldrud, Anders: Meddelelse mars 2011
- ⁴⁶⁰ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 287–288, 291–292, 294, 296
- ⁴⁶¹ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1959–67, pag. 355
- ⁴⁶² Indre Akershus Blad 16/11 1965
- ⁴⁶³ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 183
- ⁴⁶⁴ Ramberg, Johs.: Meddelelse 3. april 2011
- ⁴⁶⁵ Indre Akershus Blad 2/12 1976
- ⁴⁶⁶ Ramberg, Johs.: Meddelelse 3. april 2011
- ⁴⁶⁷ Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 2000, sak 27/00 og 34/00
- ⁴⁶⁸ Indre Akershus Blad 24/5 1975
- ⁴⁶⁹ Indre Akershus Blad 29/1 1976
- ⁴⁷⁰ Indre Akershus Blad 24/1 1976
- ⁴⁷¹ Indre Akershus Blad 24/1 1976
- ⁴⁷² Gjemble 1985/86: 19
- ⁴⁷³ Rømskog lokalsamling: Beretning fra Anders Moen 20/3 2003
- ⁴⁷⁴ Gjemble 1985/86: 19
- ⁴⁷⁵ Rømskog lokalsamling: Beretning fra Mads Sletten, september 2001
- ⁴⁷⁶ Knutsen 1987: 160
- ⁴⁷⁷ Rømskog lokalsamling: Beretning april 2003. Beretning fra Anders Moen 20/3 2003
- ⁴⁷⁸ Rømskog lokalsamling: Beretning fra Mads Sletten, september 2001
- ⁴⁷⁹ Knutsen 1987: 161
- ⁴⁸⁰ Rømskog lokalsamling: Beretning fra Mads Sletten
- ⁴⁸¹ Rømskog lokalsamling: Beretning april 2003
- ⁴⁸² Knutsen 1987: 162
- ⁴⁸³ Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 214
- ⁴⁸⁴ Knutsen 1987: 162

- 485 Indre Akershus Blad 18/3 1975
- 486 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 365
- 487 Knutsen 1987: 162
- 488 Rømskog lokalsamling: Beretning april 2003
- 489 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1983–84, sak 9/83
- 490 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1987, sak 22/88
- 491 Haugen, Roy: Meddelelse 18/1 2011
- 492 Rømskog kommune. Kommunestyrets møtebok 1979–82, sak 55/81
- 493 Rømskog kommune: Kommunestyreprot. 1991–95, sak 48/94
- 494 Indre Akershus Blad 4/10, 9/10 1975
- 495 Indre Akershus Blad 24/ 1 1976
- 496 Indre Akershus Blad 24/1 1976
- 497 Nilssen, Nils: Notat mai 2011
- 498 Nilssen, Nils: Notat mai 2011
- 499 Nilssen, Nils: Notat mai 2011
- 500 Indre Akershus Blad 4/9, 6/11, 4/12 1980
- 501 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1983–84, sak 56/84
- 502 Rømskog kommune: Kommunestyret 1986: Sak 34/86
- 503 Jostein Romundstad: Beretning 2007
- 504 Gjemble 1985/86: 13
- 505 Lysaker, Anne Synnøve: Skriv 30/9 2012
- 506 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 137
- 507 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 252
- 508 Rømskog kommune: Form.sk/herr.styreprot. 1967–77, pag. 292
- 509 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1987, sak 28/87, 57/87
- 510 Indre Akershus Blad 23/6 1970
- 511 Indre Akershus Blad 17/3 1977
- 512 Indre Akershus Blad 17/3 1977
- 513 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1983–84, sak 70/84
- 514 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1983–84, sak 69/84
- 515 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1999, sak 36/99
- 516 Haugen, Roy: Skriv 24. august 2012
- 517 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1983–84, sak 35/84
- 518 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1988, sak 29/89
- 519 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1988, sak 43/88
- 520 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1988, sak 44/88
- 521 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1988, sak 3/90
- 522 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1988, sak 48/88
- 523 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1988, sak 6/89
- 524 Rømskog kommune: Kommunestyret 1985–90, sak 19/90, 34/90
- 525 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1988, sak 46/88
- 526 Ramberg, Johs: Meddelelse sept. 2012
- 527 Rømskog kommune: Kommunestyreprot. 1991–95, sak 29/94
- 528 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1999, sak 9/99
- 529 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 2000, sak 11 og 15 200
- 530 Rømskog kommune: Kommunestyrets møtebok 1983–84, sak 47/83
- 531 Nilssen, Per Erik. 12/8 2010